Denna bok digitaliserades på Kungl. biblioteket år 2012

X. A

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1949:28

ECKLESIASTIKDEPARTEMENTET

FOLK- OCH SKOLBIBLIOTEK

Betänkande och förslag avgivet av

FOLKBIBLIOTEKSSAKKUNNIGA

STOCKHOLM 1949

Statens offentliga utredningar 1949

Kronologisk förteckning

1. Norrlandskommitténs principbetänkande. Första delen. Norrländska utvecklingslinjer. Idun. 303 s. **Jo.**
2. Norrlandskommitténs principbetänkande. Andra delen. Särskilda utredningar. Idun. 194 s. **Jo.**
3. Norrlandskommitténs principbetänkande. Tredje delen. Utlåtanden och förslag i vissa frågor. Idun. 163 s. **Jo.**
4. Utredning med förslag om lösdrivarlagens upphävande m. m. Marcus. 213 s., bil. 1 73 s., bil. 2 106 s. **I.**
5. Principer och metoder för kostnadsberäkningar vid statens järnvägar. Beckman. 122 s. **K.**
6. Kriminalvård i frihet. Fångvårdsstyrelsens utredning angående skyddsarbetets organisation m. m. Marcus. 140 s. **Ju.**
7. Betänkande med förslag till indexreglering av folkpensionerna. Beckman. 80 s. **S.**
8. Betänkande angående förbättrad insyn i enskilda företags ekonomiska förhållanden. Norstedt. 105 s. **Ju.**
9. 1944 års allmänna skattekommitté. 3. Betänkande angående beskattning av realisationsvinster, m. m. samt ackumulerade inkomster. Marcus. 168 s. **Fi.**
10. Elkraftutredningens redogörelse nr 2:17. Redogörelse för detaljdistributörerna samt deras råkraftkostnader och priser vid distribution av elektrisk kraft. Värmlands län. Beckman. 45 s. **K.**
11. Betänkande om sinnesslövården. Katalog och Tidskriftstryck. 248 s., 1 karta. **I.**
12. Utredning rörande folkpensionärernas bostadsförhållanden och bostadskostnader. Idun. 94 s. **S.**
13. 1945 års bankkommitté. Betänkande med förslag om inrättande av en statlig affärsbank. Beckman. 83 s. **Fi.**
14. Bilagor till 1942 års järnvägskostnadsutrednings betänkande. Produktions- och kostnadsstrukturen vid statens järnvägar. Promemorior. Av A. Sjöberg. Beckman. 269 s. **K.**
15. P. M. med synpunkter på det svenska långtidsprogrammet. I anslutning till OEEC:s interimsrapport. Beckman. 23 s. **H.**
16. Promemoria över preliminär utredning rörande befälsrekryteringen inom försvaret. Beckman. 75 s. **Fö.**
17. Betänkande med förslag till lag om registrerade föreningar m. m. Idun. 277 s. **Ju.**
18. Kvalitetsforskning och konsumentupplysning. Kihlström. 265 s., 16 pl. **H.**
19. 1945 års skogshärbärgesutrednings betänkande. 2. Utredning med förslag till lagstiftning rörande tillfälliga bostäder vid skogs- och flottningsm. fl. arbeten. Idun. 188 s., 26 pl. **S.**
20. Dissenterlagskommittén. Betänkande med förslag till religionsfrihetslag m. m. Marcus. XLVIII, 390 s. **Ju.**
21. Svensk hamnbyggnadspolitik. Marcus. 318 s. **K.**
22. Betänkande rörande gallring av handlingar hos vissa av försvarets myndigheter. Hæggström. 232 s. **Fö.**
23. Lagberedningens utlåtande angående lagstiftning om gräns mot allmänt vattenområde. Norstedt. 28 s. **Ju.**
24. Kommunallagskommitténs betänkande 2 med förslag till ändrade bestämmelser om ersättning åt innehavare av kommunala förtroendeuppdrag. Idun. 84 s. **I.**
25. 1945 års försäkringsutredning. 1. Principbetänkande rörande försäkringsväsendet. Norstedt. 160 s. **H.**
26. 1945 års försäkringsutredning. 2. Betänkande med förslag till lag om trafikförsäkring. Norstedt. 160 s. **H.**
27. Betänkande med förslag till lag om sjömansskatt m. m. Katalog och Tidskriftstryck. 237 s. **Fi.**
28. Folk- och skolbibliotek. Betänkande och förslag avgivet av folkbiblioteksskakkunniga. Gummesson. 173 s. **E.**

Anm. Om särskild tryckort ej angives, är tryckorten Stockholm. Bokstäverna med fetstil utgöra begynnelsebokstäverna till det departement, under vilket utredningen avgivits, t. ex. **E.** = ecklesiastikdepartementet. **Jo.** = jordbruksdepartementet.

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1949:28

ECKLESIASTIKDEPARTEMENTET

FOLK- OCH SKOLBIBLIOTEK

Betänkande och förslag avgivet av

FOLKBIBLIOTEKSSAKKUNNIGA

STOCKHOLM 1949

Gummessons Boktryckeri Aktiebolag

1949

KUNGL. BIBLIOTEKET STOCKHOLM

Till

Herr Statsrådet och Chefen för Kungl. Ecklesiastikdepartementet

Genom beslut den 6 december 1946 bemyndigade Kungl. maj:t chefen för ecklesiastikdepartementet att tillkalla högst fem sakkunniga för att inom departementet biträda med utredning och avgiva förslag rörande grunderna för statsunderstöd till folkbiblioteksväsendet samt att utse en av de sakkunniga att såsom ordförande leda utredningsarbetet. Därjämte bemyndigades departementschefen att utse sekreterare åt de sakkunniga och i den mån så befanns påkallat tillkalla experter för att stå till de sakkunnigas förfogande för överläggningar och samråd.

Med stöd av bemyndigandet tillkallades samma dag såsom utredningsmän ledamoten av riksdagens andra kammare, stadsbibliotekarien i Kristinehamn Gustaf Valdemar Nilsson, förste bibliotekskonsulenten hos skolöverstyrelsen Bengt Ossian Hjelmqvist samt överläraren i Blommensbergs överlärarediskrikt i Stockholm Charles Lorentz Larson. Åt stadsbibliotekarien Nilsson uppdrogs att såsom ordförande leda de sakkunnigas arbete.

Den 20 januari 1947 uppdrog departementschefen åt stadsbibliotekarien i Norrköping, filosofie kandidaten Sigurd Möhlenbrock att tjänstgöra som sekreterare åt utredningen.

Vid fullgörandet av det åt oss sålunda lämnade uppdraget har vi — som antagit benämningen folkbibliotekssakkunniga — med vederbörligt tillstånd samrått rörande principerna för statsbidragsbestämmelserna med taxeringsrevisorn juris kandidaten F. O. Östman samt filosofie kandidaten Sten Kruse. Såsom experter vid en överläggning rörande studiecirkelbiblioteken har vi jämlikt departementschefens beslut den 23 april 1948 anlitat ledamöterna av samverkande bildningsförbundens styrelse rektorn H. Elldin, fru Ebba Ljungberg, studierektorn G. Hertthelius, folkskolläraren G. A. Ljungberg, agronomen E. Ellerud, folkskolläraren M. Lagerström, förbundssekreteraren O. Sandholm och instruktören E. Eriksson. Genom beslut samma dag tillkallade

departementschefen vidare centralbibliotekarierna G. Östling, S. O. Hellmér, Gunborg Nyman, Tora Olsoni, född Hammarskiöld, och H. Wieslander att såsom experter biträda oss under två dagar i juli 1948.

Vi får härmed vördsamt överlämna vårt betänkande, innefattande utredning och förslag rörande grunderna för statsbidrag till folk- och skolbiblioteksväsendet.

Vi hemställer, att Herr Statsrådet ville föreslå Kungl. maj:t

dels att hemställa hos riksdagen om bidrag till folk- och skolbiblioteksväsendet enligt de grunder, som vi föreslagit i betänkandet,

dels ock, vid bifall härtill, utfärda föreskrifter i ämnet i huvudsaklig överensstämmelse med av oss utarbetade och som bilagor till betänkandet fogade förslag till kungörelser angående bidrag till folk- och skolbiblioteksväsendet.

Stockholm den 11 juli 1949.

GUSTAF NILSSON

Bengt Hjelmqvist *Lorentz Larson*

Sigurd Möhlenbrock.

Kap. 1. Inledning

I. *Utredningsuppdraget*

Utredningens direktiv återfinnes i ett yttrande till statsrådsprotokollet den 6 december 1946 av chefen för ecklesiastikdepartementet av följande lydelse:

"Folkbiblioteksverksamheten har varit statsunderstödd sedan år 1905. Förbättringar av understödsvillkoren ha genomförts senast år 1930. De sistnämnda år utfärdade bestämmelserna angående understöd till folkbiblioteksväsendet äro alltjämt i sina huvuddrag gällande.

Genom 1930 års biblioteksreform skapades ekonomiska förutsättningar för den betydande utveckling som folkbiblioteksväsendet sedan dess genomgått. I förening med en stark stegring av kommunernas insatser ledde de ökade statsunderstöden till en omfattande utbyggnad av verksamheten i såväl kvantitativt som kvalitativt hänseende. Denna kraftiga utveckling har å sin sida medfört att 1930 års bestämmelser i flera avseenden inte längre svara mot sitt syfte. Samtidigt som utlåningsverksamheten ökat ha penningvärdets förändringar därjämte haft till resultat att de i olika avseenden maximerade statsunderstöden undergått en reell värdeminskning.

Folkbiblioteksverksamheten utgör en central del av det fria folkbildningsarbetet, vilket nyligen blivit föremål för översyn av särskilda inom ecklesiastikdepartementet tillkallade sakkunniga, 1944 års folkbildningsutredning. Denna utredning har emellertid — i överensstämmelse med de direktiv som varit gällande för utredningsarbetet — icke ansett sig böra ingå på frågan om grunderna för statsunderstöd till folkbiblioteksväsendet. De sakkunniga ha emellertid framhållit att det under utredningarbetets gång visat sig att en översyn av dessa grunder skulle vara önskvärd i syfte att möjliggöra en intensifiering av biblioteksarbetet. Önskemål om en utredning rörande folkbiblioteksverksamheten ha även framlagts dels av Sveriges allmänna biblioteksförening och dels av Svenska folkbibliotekarieföreningen och Sveriges yngre akademikers centralorganisation. I yttrande över dessa framställningar har skolöverstyrelsen instämt i önskemålen om en utredning i frågan. För egen del är jag likaledes av den uppfattningen att en dylik utredning nu bör komma till stånd. Utredningsarbetet torde böra anförtros åt särskilda inom ecklesiastikdepartementet tillkallade sakkunniga.

De sakkunniga böra underkasta nu gällande bestämmelser angående statens understödjande av folkbiblioteksväsendet och i samband därmed stående frågor en ingående granskning och framlägga de förslag, vartill granskningen kan föranleda. Granskningen bör ha till syfte att bringa nu gällande villkor för statsunderstöd i överensstämmelse med de krav, som biblioteks-

väsendets fortsatta utveckling har framkallat. Därjämte böra de sakkunniga uppmärksamma de möjligheter som finnas att i övrigt främja biblioteksverksamheten.

Som en brist hos folkbiblioteksväsendet har ansetts vara att biblioteksverksamheten icke når ut till landets alla delar. Många kommuner sakna ännu statsunderstödd biblioteksverksamhet, och i åtskilliga kommuner där folkbibliotek äro upprättade är biblioteksverksamheten av obetydlig omfattning. Den beslutade nya kommunindelningen kan i detta avseende komma att medföra ett förbättrat utgångsläge. De sakkunniga synas emellertid böra undersöka, huruvida några ytterligare åtgärder kunna vidtagas för att skapa en biblioteksorganisation av sådan omfattning att landets samtliga medborgare beredas så vitt möjligt lika möjligheter till lån av litteratur för såväl studier som förströelse.

För närvarande utgår statsunderstöd dels till kommunala och med dem likställda folkbibliotek och dels till folkbiblioteksverksamhet i sammanhang med studiecirkelarbete. Bestämmelserna ha på sina håll lett till en betydande splittring av biblioteksväsendet inom en och samma ort med därav följande bristande effektivitet inom verksamheten. De sakkunniga böra överväga, om och på vad sätt det är möjligt att samordna biblioteksverksamheten inom vederbörande ort utan att därigenom bildningsarbetets krav på tillgång till för studiecirkelverksamheten erforderlig litteratur åsidosättas.

En av orsakerna till den bristande räckvidden hos de nuvarande understödsbestämmelserna ligger däri att statsunderstödet till biblioteksverksamheten inom en och samma kommun är maximerat till 10.000 kronor, av vilket belopp det kommunala biblioteket har företrädesrätt till 7.000 kronor och studiecirkelbiblioteken till 3.000 kronor. Då bestämmelsen ursprungligen tillkom voro endast ett fåtal kommuner berättigade till erhållande av maximibeloppet. Med penningvärdets fall och biblioteksväsendets utveckling ha förhållandena i detta avseende blivit annorlunda. Under sådana omständigheter är en omprövning av maximeringsbestämmelsen oundgänglig. Det synes därvid angeläget, att understödsvillkoren formuleras så att kommunerna stimuleras till ökade insatser för biblioteksväsendets utveckling. Även vissa andra i bibliotekskungörelsen fastställda maximi- och minimibelopp torde böra underkastas revision.

Vid utformningen av nu gällande statsunderstödsbestämmelser har man på olika sätt sökt främja en kvalitetsmässigt tillfredsställande biblioteksverksamhet. I detta syfte äro statsunderstöden, så snart det gäller större förhållanden, uppdelade på grundunderstöd och två olika tilläggsunderstöd, så avpassade att statsunderstöd jämte tilläggsunderstöd icke överstiga det belopp, som biblioteket erhåller från andra håll än staten. Tilläggsunderstöden avse att premiera bibliotek med å ena sidan läsrum och handbokssamling och å andra sidan kvalificerad personal. Till följd av statsunderstödens maximering äro bestämmelsernas möjligheter att främja det med dem avsedda syftet numera förhållandevis begränsade. Det har även ifrågasatts om en premiering av denna typ alltjämt är önskvärd eller om det icke nu torde vara möjligt att av samtliga bibliotek, som erhålla statsunderstöd över ett visst belopp, kräva såväl handbokssamling som på visst sätt utbildad personal. Vid sin översyn av bibliotekskungörelsens bestämmelser böra de sakkunniga uppmärksamma denna fråga.

I detta sammanhang bör även till behandling upptagas frågan om de kompetenskrav, som böra ställas på biblioteksspersonalen. För närvarande föreskrives att bibliotekariens kompetens skall prövas och godkännas av skolöverstyrelsen, om bibliotek åtnjuter minst 2.000 kronor i statsunderstöd. I fråga om centralbibliotek föreskrives därutöver att dess föreståndare och övriga personal skall besitta erforderlig kompetens. Vidare äro tilläggsunderstöden som redan nämnts i viss mån beroende av personalens kompetens. Med den omfattning folkbiblioteksverksamheten erhållit och med den betydelse, som biblioteken äga för folkbildningsarbetet, torde det böra övervägas om icke mera preciserade kompetenskrav, främst för den heltidsanställda personalen böra uppställas.

I nära samband med kompetensfrågan står biblioteksspersonalens lönefråga. Av folkbibliotekens personalorganisation har framhållits att den nuvarande låga lönesättningen inom folkbiblioteken utgör ett hinder för en kvalitativt god rekrytering till bibliotekarieyrket. Med utgångspunkt härifrån böra de sakkunniga pröva, huruvida några åtgärder från statens sida äro behövliga för att tillförsäkra biblioteksspersonalen en mot den erforderliga kompetensen svarande avlöning. Även frågan om bibliotekarieutbildningen bör prövas av de sakkunniga.

I fråga om centralbiblioteken har 1944 års folkbildningsutredning framlagt ett förslag om omedelbar ökning av det särskilda statsunderstödet till dessa bibliotek för att möjliggöra en effektiviserad biblioteksverksamhet på landsbygden. De sakkunniga böra undersöka, huruvida några ytterligare åtgärder äro nödvändiga för att främja centralbibliotekens arbete.

I bibliotekskungörelsen meddelas även bestämmelser rörande biblioteksverksamhet vid sjukvårdsinrättningar. Enligt dessa utgå understöd till styrelse för sjukvårdsinrättning, som åtnjuter understöd av allmänna medel, för upprättande och underhåll av ett bibliotek vid inrättningen. Beträffande av staten ägda sjukvårdsinrättningar finnas däremot inga föreskrifter angående biblioteksverksamhet. De sakkunniga böra uppmärksamma möjligheterna att få till stånd en ordnad biblioteksverksamhet även vid dessa sjukhus. Frågan om biblioteksverksamhet vid fångvårdsinrättningar och liknande anstalter bör likaledes göras till föremål för prövning.

Bibliotekskungörelsen reglerar vidare statsunderstöden till folkskolans biblioteksverksamhet. Understödens storlek är därvid beroende av de medel, som vederbörande skoldistrikt eller skolförbund ställer till förfogande för biblioteksändamål. Även dessa bestämmelser äro i behov av översyn. I sitt förslag till undervisningsplaner för folkskolan (SOU 1946: 15) har 1940 års skolutredning starkt understrukit att varje skola bör äga ett så vitt möjligt välförsett skolbibliotek. Någon föreskrift härom föreligger för närvarande inte, och ett stort antal skoldistrikt saknar alltjämt biblioteksverksamhet. Med skolbibliotekets centrala betydelse för skolarbetet kan detta förhållande icke betraktas som tillfredsställande. Det torde kunna ifrågasättas, huruvida inrättande av skolbibliotek skall vara avhängigt av de lokala myndigheternas intresse. Med hänsyn härtill bör övervägas, huruvida statens understöd till skolbiblioteken icke bör utformas annorlunda än vad som nu är fallet och göras beroende av omfattningen av den undervisningsverksamhet, som skolan bedriver.

I fråga om understöden till andra skoltyper böra de sakkunniga överväga,

huruvida statsunderstöd jämväl bör utgå till vissa nu icke statsunderstödsberättigade skolformer.

Slutligen böra de sakkunniga uppmärksamma möjligheterna till rationalisering av det biblioteksteknikska arbetet. Eftersom biblioteken i stort sett arbeta med samma bokmaterial är det möjligt att genom någon central organisation låta utföra t. ex. vissa katalogiseringsarbeten. En rationaliseringsverksamhet av detta slag har påbörjats av de olika biblioteksorganisationerna. De sakkunniga böra pröva, på vad sätt verksamheten kan främjas och utvecklas."

II. *Utredningsarbetets bedrivande*

Under utredningsarbetets gång har vi vid olika tillfällen varit i direkt kontakt med representanter för av frågorna intresserade institutioner och myndigheter. Sålunda hölls den 23 januari 1947 ett sammanträde med bibliotekarierna vid landets samtliga central- och landsbibliotek, varvid viktigare principfrågor diskuterades. För utredning av frågan om upprättande av landsbibliotek i Växjö deltog ledamoten av de sakkunniga Hjelmqvist och de sakkunnigas sekreterare i sammanträden den 26 april 1948 med representanter för Växjö stad. Den 28 maj 1948 diskuterades organisationen av truppförbandsbiblioteken med representanter för försvarsstaben.

Vid olika tillfällen har vi samrått med representanter för andra nu pågående utredningar. I frågan om bidrag till uppförande av biblioteksbyggnader har överläggningar förts med statens nämnd för samlingslokaler. I frågan om utbildning av biblioteksspersonalen har vi överlagt med stadsbibliotekarien i Stockholm professor K. Knutsson.

Genom kungl. medicinalstyrelsen har verkställts en utredning angående biblioteksverksamheten vid statliga sjukvårdsinrättningar, genom kungl. fångvårdsstyrelsen angående biblioteksverksamheten vid fångvårdsinrättningar. Slutligen har genom styrelsen för Svenska nationalföreningen mot tuberkulos företagits en undersökning rörande biblioteksverksamheten vid tuberkulossjukvårdsinrättningar.

Med vederbörligt tillstånd företog vi våren 1947 en studieresa till Danmark för att taga del av erfarenheter och rön inom skilda områden av folkbiblioteksverksamheten därstädes.

Kap. 2. Kortfattad historisk översikt över det svenska folk- och skolbiblioteksväsendet

Tiden fram till 1905

De första spåren av en förståelse här i landet för bibliotekens betydelse icke endast för ett fåtal universitetsbildade människor utan för en större allmänhet kan registreras i slutet av 1700-talet. Bland föregångsmännen bör nämnas Jesper Svedberg, som ivrade för lånbibliotek i anslutning till kyrkorna, boktryckaren Lars Salvius, som redan på 1750-talet inrättade det första lånbiblioteket i samband med den bokhandelsrörelse, som han bedrev, samt Rutger Maclean, den bekante förespråkaren för enskiftets genomförande, som grundade det första sockenbiblioteket.

I samband med och påverkad av den stora sociala omdaningsprocessen under 1800-talets första hälft växte intresset för folkbildningen. För bibliotekens del tog sig detta intresse uttryck bl. a. i den framgångsrika propaganda, som bedrevs inom Karlstads stift av "Föreningen till spridande av nyttig läsning" samt i olika förslag om inrättande av sockenbibliotek, det mest bekanta framlagt av ledamoten av bondeståndet Per Sahlström (1833). För folkbiblioteksväsendets vidare utveckling blev 1842 års folkskolestadga av genomgripande betydelse. I denna inrymdes bestämmelser om inrättande av sockenbibliotek: "För underhållande av de i skolan inhämtade kunskaperna och synnerligen till befrämjandet av en sann kristelig bildning — — — åligge det ock prästerskapet att uppmuntra till inrättandet och begagnandet av sockenbiblioteker samt därtill tjänliga böcker föreslå." Härmed hade statsmakterna i princip fastslagit bibliotekens betydelse för bildningsarbetet, men något statligt stöd lämnades ej trots upprepade riksdagsmotioner. På 1860-talet nådde sockenbiblioteksrörelsen sin kulmen, till stor del tack vare folkskolinspektörernas insats, och bibliotek fanns då i 1 437 socknar. Med 1870-talet inträdde en stagnation, och vid sekelskiftet var verksamheten ganska ringa. På grund av föråldrat bokbestånd, svag ekonomi och bristande intresse för saken från myndigheternas och allmänhetens sida nedlades ett stort antal bibliotek.

Sockenbiblioteken, som avsåg att dels tjäna som komplement till undervisningen i folkskolan, dels sörja för de vuxnas läsbehov, hade tagit sikte på att betjäna landsbygdens befolkning. Under senare delen av 1800-talet försköts tyngdpunkten i bildningsarbetet till städerna som en följd av såväl folkökningen som industrialismens genombrott med de stora folkrörelser, som följde på detta. Det raskt växande folkbildningsarbetet, som tog sig uttryck i startandet av arbetarinstitut, föreläsningsföreningar etc., kom helt naturligt också att påverka folkbibliotekens utveckling, varvid städernas bibliotek gick i spetsen.

Tiden 1905—1930

År 1905 erhöll folkbiblioteken för första gången statsunderstöd. Detta maximerades till 75 kronor per bibliotek, och under det första året utgick sammanlagt 32 000 kronor till 634 bibliotek. Trots de låga beloppen medförde statsunderstödet ett kraftigt uppsving av biblioteksverksamheten. Genom danska och amerikanska impulser förmedlades den nya bibliotekspolitikens grundsatser: biblioteken skulle vara avsedda för alla samhällsklasser, alla åldrar och alla studie- och läsintressen; biblioteken fordrade ändamålsenliga lokaler med öppna hyllor och fackutbildad personal, och biblioteksverksamheten borde anknytas till bildningsarbetet i alla dess former.

Särskilda bibliotek i anslutning till studiecirklar, de s. k. studiecirkelbiblioteken, skapades — de första inom Godtemplarorden (1902). Varken till dessa eller till de egentliga skolbiblioteken utgick dock något statsunderstöd enligt 1905 års biblioteksförfattning. Någon skarp gränsdragning mellan skol- och folkbibliotek förekom likväl icke. De bibliotek, som inrymdes i skolorna, benämndes omväxlande församlingsbibliotek, sockenbibliotek, kommunbibliotek och skolbibliotek.

Efter en på offentligt uppdrag verkställd utredning av dr Valfrid Palmgren tillkom 1912 års biblioteksförfattning, som avsevärt ökade beloppen för statsunderstöd till de kommunala biblioteken (maximum 400 kronor), varjämte även skol- och studiecirkelbibliotek blev berättigade till statsunderstöd. För skolbibliotek maximerades statsunderstödet till 150 kronor och för studiecirkelbiblioteken till 400 kronor. Redan första året utgick nära 100 000 kronor i statsunderstöd och denna summa ökades kraftigt under de följande åren. Samtidigt tillsattes två bibliotekskonsulenter i ecklesiastikdepartementet (sedermera skolöverstyrelsen) som rådgivande och kontrollerande myndighet.

Under 1920-talet fortsatte folkbiblioteksväsendets expansion. Stockholms stadsbibliotek öppnades för allmänheten 1928, sjukhusbiblioteken erhöll statsunderstöd liksom vissa bibliotek inom sjöförsvaret. På

grundval av biblioteksakkunnigas betänkande (SOU 1924: 7) upprättades det första landsbiblioteket 1928. Bibliotekarieutbildningen fick fastare former, sedan den första kursen för utbildning av heltidsanställd personal anordnats 1926. Under 1920-talet blev slutligen frågan om folkbiblioteksväsendets organisation föremål för en grundlig omprövning genom särskilt tillkallade sakkunniga.

Folkbildningssakkunnigas betänkande

Folkbildningssakkunniga, som tillkallades 1920 och som avgav sitt betänkande år 1923 (SOU 1924: 5), framhöll ifråga om biblioteken, att dessas verksamhet borde utvecklas mot starkare koncentration och större effektivitet. Behovet av böcker borde tillgodoses dels genom ett bättre samarbete mellan olika lokala bibliotek, dels genom inrättande av supplerande centralbibliotek. Biblioteken måste förses med tidsenliga lokaler. För att uppmuntra till ett mera rationellt biblioteksarbete föreslogs väsentligt höjda statsunderstöd (maximum 10 000 kronor) samt efter danskt mönster tilläggsunderstöd till bibliotek med läsrum och handbokssamling samt till bibliotek med utbildad personal.

Inom varje kommun skulle enligt förslaget endast ett bibliotek eller system av bibliotek kunna erhålla statsbidrag. Frågan om bättre villkor för skolbiblioteken hänsköts för vidare utredning till skolöverstyrelsen.

De sakkunniga föreslog vidare, att statsunderstöd liksom tidigare skulle utgå till biblioteksverksamhet, som bedrevs genom studiecirklar och andra föreningar, såvida föreningen ifråga var ansluten till och ansökte om statsbidrag genom riksförbund av viss storlek. De nya villkoren för understöden var så avvägda, att planmässig studiecirkelverksamhet skulle bli särskilt uppmuntrad. Föreningsbiblioteken skulle kostnadsfritt ställas till allmänhetens förfogande och vara underkastade samma fordringar ifråga om bokbestånd och öppethållande som de kommunala biblioteken. Beträffande studiecirkelbiblioteken föreslog lektor Oscar Olsson i en reservation i vissa avseenden gynnsammare understödsvillkor.

Med ledning av de inkomna remissyttrandena omarbetade skolöverstyrelsen förslaget på vissa punkter. Ifråga om biblioteken föreslogs sålunda, att samma anslagsbestämmelser skulle gälla för såväl kommunala bibliotek som studiecirkelbibliotek. För samtliga inom en kommun befintliga bibliotek av detta slag föreslogs ett gemensamt maximum om 15 000 kronor. Statsunderstödet skulle utgå efter en fallande skala. För att undvika en splittring av biblioteksväsendet skulle därvid vid beräkning av den procentsats, efter vilken statsunderstödet skulle utgå till

föreningsbiblioteken, samtliga föreningsbibliotek inom en kommun räknas som en enhet. Ifråga om skolbiblioteken framlade skolöverstyrelsen ett förslag, som innebar väsentligt förhöjda statsunderstöd, nämligen 1 000 kronor per skoldistrikt och år.

De sakkunnigas förslag innefattade även åtgärder till främjande av föreläsningsverksamhet och studiecirkelarbete. På grund av det då rådande statsfinansiella läget kom det emellertid aldrig att framläggas i sin helhet. Vissa av de i betänkandet behandlade frågorna gjordes likväl senare till föremål för riksdagsbehandling. Sålunda genomfördes vid 1929 års riksdag den genomgripande omorganisationen av folkbiblioteksväsendet. Propositionen följde i huvudsak skolöverstyrelsens omarbetade förslag men med vissa ändringar ifråga om maximiunderstödets storlek, som föreslogs till 10 000 kronor. Propositionen tillstyrktes av ett enhälligt statsutskott med den ändringen att anslaget i motsats till vad propositionen föreslagit erhöll natur av förslagsanslag; det antogs utan debatt eller votering av riksdagens båda kamrar. Den ännu gällande kungl. kungörelsen angående understödjande av folkbiblioteksväsendet utfärdades i januari 1930 (SFS 15/1930).

Tiden efter 1930

1930 års biblioteksförfattning lade grunden till folkbibliotekens kraftiga expansion under 1930-talet. Den bidrog till att främja en mera effektiv och mera kvalificerad biblioteksverksamhet samt åstadkom en viss samverkan mellan stora och små bibliotek, så att de små biblioteken blev delaktiga av de stora bibliotekens bokbestånd. Det kvalificerade biblioteksarbetet främjades genom tilläggsunderstöd till bibliotek med handbokssamling samt till bibliotek med utbildad personal. Samarbetet mellan stora och små bibliotek stimulerades genom inrättande av centralbibliotek, genom skyldighet för större bibliotek att utlåna böcker även utanför den egna kommunen och genom föreskrifter om samråd mellan bibliotekarierna inom en och samma kommun.

Under de följande åren företogs vissa ändringar i bestämmelserna rörande statsunderstödens storlek. Sålunda genomfördes 1931 förbättrade understödsvillkor för skolbiblioteken i enlighet med av skolöverstyrelsen i proposition till 1930 års riksdag framlagt förslag. Samma år tillkom Svenska sjömansbiblioteket för handelsflottans personal. År 1935 utvidgades statsunderstödet till skolbibliotek till att omfatta även bibliotek vid skyddshem. Sedermera har en rad andra skolformer fått möjlighet till statsunderstöd för sina bibliotek.

Den ekonomiska krisen under 1930-talets första hälft fick synnerligen

kännbara verkningar för bibliotekens ekonomi. Så reducerades anslagen till folkbiblioteksväsendet från och med senare halvåret 1932 med 20 %. Budgetåret 1933/34 nedskars de — med vissa undantag — med ytterligare 20 % och denna reducering ägde bestånd till och med 1935. Under åren 1936 och 1937 skedde en återgång till de ursprungliga statsunderstödsbeloppen. Samtidigt som biblioteken hade arbetat under svåra ekonomiska förhållanden, hade allt större skaror sökt sig till biblioteken, vilkas utlåningssiffror därigenom sprang i höjden. Den växande frekvensen ställde ökade krav på bibliotekens bokbestånd och personal och medförde många gånger mycket svåra påfrestningar.

Den allmänna ekonomiska återhämtningen under 1930-talets sista hälft gjorde, att folkbiblioteken ånyo blev föremål för en jämn utveckling, under vilken särskilt städernas bibliotek upprustades. Under det andra världskriget steg på nytt bibliotekens utlåningsfrekvens rekordartat, men denna gång blev anslagen endast obetydligt nedsatta. Samtidigt skapades under denna tid nya biblioteksformer. Inom försvarsväsendet organiserades en omfattande bildningsverksamhet, där biblioteken var centralpunkten i organisationen. Försvarsstabens fältbibliotek försörjde beredskapsförbanden med erforderlig litteratur. Fältbiblioteket, som arbetade genom utsändande av vandringsbibliotek till de olika fältförbanden, omfattade vid tiden för avvecklingen under åren 1945—46 omkring 155 000 band. Samtidigt tillgodosågs behovet av bibliotek vid de militära förbandens depåförläggningar genom bestämmelser antagna av 1940 års riksdag om statsunderstöd till dylika bibliotek med ett högsta belopp av 1 500 kronor per förband. Från och med budgetåret 1946/47 kunde också Svenska sjömansbiblioteket intensifiera sin verksamhet som en följd av de vid 1946 års riksdag beslutade mer än fördubblade anslagen. Från år 1947 har det statsunderstödda folkbiblioteksväsendet vidgats till att omfatta även biblioteksverksamhet bland svenskar i utlandet, varvid statsunderstöd utgår dels till svenska församlingar i utlandet för upprättande och underhåll av folkbibliotek, dels till svenska skolor i utlandet, dels till organisation som bedriver läsrumsverksamhet bland svenska sjömän i utlandet.

Vid 1947 års riksdag genomfördes slutligen en allmän upprustning av centralbiblioteken. Det särskilda statsunderstödet för centralbiblioteksverksamheten höjdes sålunda från 10 000 till 25 000 kronor per bibliotek. En motsvarande höjning företogs också av anslaget till landsbiblioteken. Centralbiblioteksorganisationen, som avsåg inrättande av central- eller landsbibliotek i varje län, är nu i det närmaste utbyggd. Endast Västmanlands och Kronobergs län saknar ännu de landsbibliotek, som ursprungligen beräknats i organisationen.

Litteratur:

För närmare kännedom om det svenska folk- och skolbiblioteksväsendets historia hänvisas till följande källor.

Folkbiblioteksbladet. Årg. 1 (1903) — 9 (1911).
Biblioteksbladet. Årg. 1 (1916) —.
Söderberg, V., Sveriges sockenbibliotek och övriga anstalter för folkläsning. 1901.
Palmgren, V., Förslag angående de åtgärder, som från statens sida böra vidtagas för främjandet av det allmänna biblioteksväsendet i Sverige. 1911.
Betänkande med utredning och förslag angående det frivilliga folkbildningsarbetet. 1924 (SOU 1925: 5).
Betänkande och förslag angående läroverks- och landsbibliotek. 1924 (SOU 1924: 7).
Sundström, E., Svenska bibliotek. 1924.
Dahl, S., (utg.), Bibliotekshandbok. Bd 1—2. 1924—1931.
Tynell, K., Folkbiblioteken i Sverige. 1931.
Statsmakterna och folkskolebiblioteken. (Föreningen 1942: 1).
Betänkande och förslag angående det fria och frivilliga folkbildningsarbetet avgivet av 1944 års folkbildningsutredning. 1—2. 1946—48 (SOU 1946: 68, 1948: 30).
Hjelmqvist, B., Folkbiblioteken i Sverige 1936—1947 (i: Det femte nordiske biblioteksmøde 1947. 1948).

Kap. 3. Folkbibliotek

I. *Det nuvarande läget*

I det följande skall i korthet redogöras för den nuvarande verksamheten vid bibliotek av allmän folkbibliotekskaraktär, nämligen kommunala och med dem likställda folkbibliotek, studiecirkelbibliotek, central- och landsbibliotek, bibliotek vid sjukvårdsanstalter och fångvårdsanstalter, truppförbandsbibliotek, svenska sjömansbiblioteket, Tornedalens bibliotek samt biblioteksverksamhet bland svenskar i utlandet. Därjämte lämnas en redogörelse för bibliotekspersonalens yrkesförhållanden samt den interurbana låneverksamhetens organisation.

1. Kommunala och med dem likställda folkbibliotek

Kommunala folkbibliotek äges antingen av den borgerliga eller den kyrkliga kommunen, i regel dock av den förstnämnda. Som "med kommunalt folkbibliotek likställt bibliotek" räknas sådant bibliotek, som äges av lokal förening och står under en styrelse, i vilken den borgerliga kommunen utsett minst en ledamot, varjämte ombud för kommunen skall deltaga i granskningen av bibliotekets räkenskaper.

Omfattningen av verksamheten vid kommunala och med dem likställda folkbibliotek under tiden 1930—1947 framgår av tabell å nästa sida.

Som tabellen visar, uppgick antalet bibliotek år 1947 till 1 541. Då landets kommuner uppgår till 2 514, saknades kommunalt bibliotek i 983 kommuner eller omkring 39 % av samtliga. De kommuner, som saknar kommunalt bibliotek, har i många fall tillgång till ett eller flera studiecirkelbibliotek. De kommuner, som helt saknar bibliotek, är som regel obetydliga ifråga om invånarantal. Av tabellen framgår i övrigt att bokbeståndet kontinuerligt ökat. Utlåningssiffran visar en mycket stark stegring i samband med kriserna 1932—33 och 1939—42. Senare har utlåningen minskat något men visar ånyo stigande tendens.

År 1947 uppgick bokbeståndet per invånare till 0,80 band. Ortsbidraget per invånare utgjorde samma år 0,95 kronor. Utlåningsverksamheten utvisade en utlåning av 1,54 band per invånare. Variationer

Tab. 1. Kommunala och med dem likställda folkbibliotek 1930—1947

År	Antal bibliotek	Bokbestånd	Utlåning	Statsunderstöd	Ortsbidrag
1930	1 250	2 166 248	4 830 113	502 669	1 925 039
1931	1 267	2 325 617	5 653 511	571 597	1 860 579
1932	1 232	2 489 248	6 836 763	542 740	2 080 261
1933	1 250	2 611 126	8 075 167	427 327	1 931 709
1934	1 274	2 772 559	8 405 935	378 792	2 080 131
1935	1 297	2 912 593	8 203 461	378 356	2 067 794
1936	1 348	3 095 331	8 043 550	604 111	2 429 381
1937	1 367	3 276 584	7 945 891	775 630	2 673 696
1938	1 396	3 476 107	8 362 803	853 995	2 890 902
1939	1 408	3 655 558	8 613 266	893 166	3 212 682
1940	1 395	3 768 372	9 394 791	875 405	3 292 682
1941	1 428	3 962 036	10 612 732	856 622	3 389 597
1942	1 454	4 470 883	11 394 074	955 345	3 822 337
1943	1 466	4 593 280	10 711 691	1 072 395	4 149 452
1944	1 524	4 852 381	10 691 749	1 145 334	4 350 654
1945	1 520	5 086 217	10 579 233	1 241 936	4 653 339
1946	1 513	5 267 409	10 629 069	1 351 907	5 564 117
1947	1 541	5 426 598	10 441 317	1 474 580	6 488 342

finns givetvis mellan städernas och de större tätorternas mera väl utvecklade biblioteksväsen och landsbygdens mera obetydliga bibliotek. Även inom städernas krets finns dock plats för vissa variationer. Bokbeståndet per invånare uppgick sålunda till högst 9,70 band* och lägst 0,38 band. Den högsta utlåningen redovisades med 6,14 band och den lägsta med 0,50 band. Ortsbidraget utgick högst med 4,63 kronor och lägst med 0,20 kronor.

Endast ett fåtal bibliotek kan uppvisa egna biblioteksbyggnader, under det att det stora flertalet bibliotek får dela lokaler med skolor och andra institutioner.

För folkbibliotekens personal redovisas närmare i kap. 3 sid. 34—41. För närvarande finnes inemot 400 heltidsanställda befattningshavare vid de svenska folkbiblioteken.

Statsunderstödet till folkbiblioteksväsendet regleras genom den ovannämnda kungörelsen den 24 januari 1930 (nr 15) med däri senare vidtagna ändringar och tillägg. Statsunderstöd kan utgå till kyrklig eller borgerlig kommun eller till sammanslutning av två eller flera sådana kommuner för upprättande och underhåll av folkbibliotek (§ 1—2). I regel kan endast *ett* kommunalt eller därmed likställt folkbibliotek inom en och samma kommun uppbära statsunderstöd (§ 3). Efter särskild ansökan kan dock bibliotek i viss kommundel, som utgör egen församling eller i annat avseende bildar en kommunal enhet, uppbära stats-

* I denna siffra ingår dock ej blott aktuell litteratur utan också omfattande äldre boksamlingar.

understöd utan hinder av att även annat statsunderstött kommunalt folkbibliotek finns i samma kommun. I kommun, där landsbibliotek (större centralt bibliotek, vars bokbestånd härrör dels från ett stifts- eller läroverksbibliotek, dels från vederbörande stads bibliotek) finnes upprättat, utgår icke statsunderstöd till annat kommunalt folkbibliotek. För biblioteket skall finnas en styrelse samt en av denna utsedd bibliotekarie, som skall handhava skötseln av biblioteket (§ 4 c). Bibliotekarien äger, om han ej är ledamot av styrelsen, närvara vid styrelsens sammanträden med yttranderätt men ej beslutanderätt. Biblioteket skall vidare vara uppställt i lämplig lokal (§ 4 d) samt hållas kostnadsfritt tillgängligt för allmänheten på regelbundna tider minst en gång i veckan (§ 4 e). Rätt till avgiftsfria boklån skall vidare tillkomma sjömän, som tillfälligtvis vistas i kommunen. Bibliotekets bokbestånd skall vara tillfredsställande ur moralisk och konstnärlig synpunkt (§ 4 h—i). Biblioteket skall vid sin bokanskaffning befrämja den populärvetenskapliga föreläsningsverksamheten inom kommunen samt anordna bokutlåning i anslutning till föreläsningarna (§ 4 j). Biblioteket skall vara underkastat inspektion av biblioteksskonsulenterna eller i vissa fall lokala inspektörer (centralbibliotekarien, statens folkskolinspektör) (§ 48). Bibliotekets böcker får icke avhändas biblioteket utöver erforderlig utgallring av förslitna eller föråldrade böcker, såvida icke förste biblioteksskonsulenten eller lokal inspektör lämnar sitt tillstånd därtill (§ 41).

Som villkor för statsunderstöd till kommunalt eller därmed likställt folkbibliotek föreskrives, att tillskott av andra medel än statsmedel, s. k. ortsbidrag, skall lämnas biblioteket för det arbetsår, för vilket statsunderstöd sökes (§ 4 a). Ortsbidraget skall utgå kontant och avse verkliga utgifter. Hyresvärdet av kostnadsfritt upplåten lokal får inräknas i ortsbidraget, som måste uppgå till minst 40 kronor, dock ej till högre belopp än det kontanta ortsbidraget. Då studiecirkelbibliotek uppgått i det kommunala biblioteket, kan det förras "lokala utgifter" föregående år medräknas i det kommunala bibliotekets ortsbidrag. Som allmän regel gäller, att ett folkbibliotek i statsunderstöd skall kunna erhålla samma belopp som ortsbidraget. Vid ortsbidrag om 400 kronor och därutöver gäller särskilda fordringar på biblioteket ifråga om läsrum och handbokssamling samt personal. Om biblioteket icke fyller dessa krav, erhåller det av statsunderstödet endast det s. k. grundunderstödet. Vid ortsbidrag intill 400 kronor utgår detta med samma belopp som ortsbidraget men vid högre ortsbidrag enligt en fallande skala. Vid ortsbidrag över 4 000 kronor utgår det sålunda med hälften av detta, dock med minst 2 400 kronor och högst 5 000 kronor (§ 6). Om biblioteket har läsrum och handbokssamling, vars omfattning och sammansättning godkänts av förste biblioteksskonsulenten, erhåller det utöver grundunder-

stödet ett tilläggsunderstöd, som utgår med hälften av skillnaden mellan ortsbidraget och grundunderstödet (§ 8). Om biblioteket har personal med av skolöverstyrelsen godkänd kompetens, erhåller det likaså ett tilläggsunderstöd, som utgår med hälften av skillnaden mellan grundunderstödet och ortsbidraget, dock högst med tredjedelen av det lönebelopp, som utgår till den kompetenta personalen (§ 9). Sammanlagt kan sålunda grundunderstöd och tilläggsunderstöd uppgå till högst samma belopp som ortsbidraget.

Statsunderstödet utgår kontant.

Det sammanlagda årliga statsunderstödet till folkbiblioteksväsendet inom en och samma kommun är maximerat till 10 000 kronor, varvid det kommunala folkbiblioteket har förmånsrätt till 7 000 kronor och studiecirkelbiblioteken till 3 000 kronor (§ 21). Sammanlagda årliga statsunderstödet inom kommun, där landsbibliotek är inrättat, får ej överstiga 3 000 kronor.

Om statsunderstöd utgår till mer än ett bibliotek inom samma borgerliga kommun, får det sammanlagda statsunderstödet icke utgå med högre belopp, än som skulle ha utgått, om biblioteken tillsammans sökt statsunderstöd som ett gemensamt biblioteksystem (§ 5). Har två eller flera kommuner förenat sig om gemensamt bibliotek, utgår statsunderstödet med sammanlagda beloppet av de understöd, som skulle ha utgått, om i var och en av kommunerna funnits ett särskilt bibliotek, till vilket ortsbidrag utgått med samma belopp, som det gemensamma biblioteket fått från kommunerna. Ett sådant gemensamt bibliotek kan alltså erhålla maximalt 10 000 kronor för varje kommun, som är delägare i biblioteket.

Bibliotekarierna vid inom en borgerlig kommun verksamma folkbibliotek skall minst två gånger om året sammanträda för att överlägga om bokinköpsförslag, tryckning av gemensam katalog och andra frågor, där samverkan kan vara önskvärd (§ 22).

När det sammanlagda statsunderstödet till folkbiblioteksväsendet inom en borgerlig kommun eller sammanslutning av kommuner uppgår till minst 8 000 kronor, har samtliga bibliotek inom kommunen skyldighet att kostnadsfritt låna ut böcker till personer, boende utanför vederbörande kommun inom ett av skolöverstyrelsen fastställt område (§ 23). Denna skyldighet åvilar för närvarande biblioteken i 48 kommuner. I vissa fall omfattar området för kostnadsfria boklån hela länet, i andra fall större eller mindre del av länet. I vissa fall begränsas skyldigheten till att kostnadsfritt utlåna facklitteratur (och skönlitteratur på främmande språk). I andra fall omfattar skyldigheten även lån av skönlitteratur (på svenska språket).

2. Studiecirkelbibliotek

Med studiecirkelbibliotek avses föreningsbibliotek knutet till lokal organisation av studieförbund eller till fristående studiecirkel. Ursprungligen var studiecirkelbiblioteket förbehållet föreningens (studiecirkelns) medlemmar men är numera till karaktären ett folkbibliotek, som i princip vänder sig till alla slag av låntagare.

Statsunderstödd biblioteksverksamhet bedrives av följande studieförbund:

Arbetarnas bildningsförbund (ABF),

Godtemplarorden (IOGT),

Jordbrukarungdomens förbund (JUF),

Nationaltemplororden (NTO),

Sveriges blåbandsförening (SBF),

Sveriges kyrkliga studieförbund (SKS), tidigare Sveriges kristliga bildningsförbund (SKB),

Svenska landsbygdens studieförbund (SLS).

Omfattningen av studiecirkelbiblioteksverksamheten under perioden 1930—47 framgår av nedanstående tabell:

Tab. 2. Biblioteksverksamhet i sammanhang med studiecirkelarbete 1930—1946/47

År	Antal bibliotek	Bokbestånd	Utlåning	Statsunderstöd
1930	3 464	1 033 571	1 271 294	216 305
1931	3 964	1 131 489	1 657 544	286 076
1932	4 241	1 192 659	2 029 956	276 742
1933	4 496	1 310 414	2 394 748	168 250
1934	4 711	1 389 711	2 346 602	139 304
1935/36	5 250	1 544 745	2 311 399	142 423
1936/37	5 511	1 949 716	2 538 600	268 376
1937/38	5 400	1 596 194	2 150 704	327 860
1938/39	5 514	1 721 749	2 216 243	326 991
1939/40	5 067	1 741 311	2 262 548	345 712
1940/41	5 026	1 798 805	2 298 470	363 780
1941/42	4 999	1 878 197	2 755 184	322 651
1942/43	4 958	1 945 880	2 871 522	350 584
1943/44	4 950	2 006 938	2 711 587	409 554
1944/45	4 918	2 069 286	2 674 656	439 264
1945/46	4 877	2 136 469	2 573 342	474 089
1946/47	4 843	2 203 356	2 510 365	477 461

Verksamhetens fördelning på de olika studieförbunden åren 1938/39 och 1946/47 framgår av nedanstående tabell.

Tab. 3. Biblioteksverksamhet i sammanhang med studiecirkelarbete 1938/39 och 1946/47

	ABF	IOGT	JUF	NTO	SLS	SBF	SKB
Antal bibliotek							
1938/39	1 539	1 662	305	619	578	257	554
1946/47	1 359	1 561	291	591	702	223	116
Bokbestånd							
1938/39	575 072	787 707	50 965	141 352	39 356	63 370	63 927
1946/47	812 448	859 662	74 926	178 941	130 549	76 074	70 756
Utlåning							
1938/39	1 097 082	756 570	59 752	128 429	83 119	47 097	44 194
1946/47	1 204 193	785 933	74 031	154 996	199 890	49 839	41 483
Statsunderstöd							
1938	156 914	94 122	14 468	19 121	23 312	8 240	10 814
1947	230 945	100 733	14 592	25 380	75 804	11 530	8 477

Till fristående studiecirkel har statsunderstöd för biblioteksverksamhet utgått i endast ett fall. Det behov, som bestämmelsen om rätt till statsunderstöd avsåg att fylla, har tydligen tillgodosetts på andra vägar.

Som de båda tabellerna utvisar, har antalet studiecirkelbibliotek under senare år nedgått, i första hand sammanhängande med en fortgående kommunalisering av dessa bibliotek. Man har därmed eftersträvat en samordning av den lokala biblioteksverksamheten. 1930 års biblioteksförfattning sökte göra detta genom den nyssnämnda bestämmelsen att bibliotekarierna i en och samma kommun skulle sammankomma minst två gånger årligen. Denna bestämmelse har emellertid endast i begränsad omfattning haft åsyftad verkan. Andra åtgärder har måst vidtagas. Ända sedan Sveriges allmänna biblioteksförenings årsmöte 1938, där frågan utförligt behandlades, har förhållandet mellan studiecirkelbiblioteken och folkbiblioteken livligt diskuterats, och olika förslag till lösningar framkommit. På initiativ av bibliotekskonsulenterna har med början år 1941 en inventering av biblioteksbeståndet inom länen företagits. Man har kartlagt bibliotekens belägenhet, lokaler, bokbestånd, låntagare, boklån m. m. På grundval av de erhållna resultaten har sedan vid gemensamma överläggningar representanter för studiecirkelbiblioteken (distriktsstudieledarna) och folkbiblioteken (bibliotekskonsulenterna, centralbibliotekarierna) framlagt förslag till praktiska åtgärder för att rationalisera biblioteksväsendet. En samordning av olika bibliotek inom en och samma kommun har också i ett stort antal fall kommit till stånd. Som framgår av tabellen ovan, har kommunaliseringen

av studiecirkelbiblioteken ökat i omfattning under de senaste åren. Under 1946 anmälde sålunda ett femtiotal bibliotek, de flesta tillhörande ABF och IOGT, att de upphört med sin verksamhet och uppgått i vederbörande kommunala bibliotek. Nedgången är störst för biblioteken inom SKB, SBF och ABF; vad beträffar ABF beroende på att detta förbund konsekvent överlämnat sina bibliotek till kommunen, när förutsättningar funnits för en effektiv kommunal biblioteksverksamhet. SLS är det enda förbund, inom vilket biblioteken ökat i antal. Inom detta förbund visar också utlåningsverksamheten en mycket markant ökning. Den livliga biblioteksverksamheten inom SLS beror säkerligen på att SLS är ett relativt nystartat studieförbund, för vilket biblioteken haft ett ej ringa värde i bildningspropagandan.

Enligt gällande biblioteksförfattning är studiecirkelbiblioteken underkastade samma allmänna bestämmelser angående styrelse, lokaler, bokbestånd, öppethållande, inspektion m. m. som de kommunala biblioteken, varigenom deras karaktär av allmänna folkbibliotek understrykes. I skolöverstyrelsens föreskrifter angående inspektion av studiecirkelbiblioteken föreskrives i konsekvens härmed, att den inspekterande även beträffande dessa bibliotek skall verka för "att bibliotekets bokbestånd är allsidigt valt under tillgodoseende så vitt ske kan av de intressen, som på orten förefinnas, samt med lämplig fördelning mellan facklitteratur och skönlitteratur".

För att ett studiecirkelbibliotek skall erhålla statsunderstöd kräves, att det är anslutet till ett studieförbund med minst 20 000 medlemmar och med minst 6 000 kronors årliga egna utgifter för biblioteksändamål (§ 12). Statsunderstödet utgår till studieförbunden, men beräknas med ledning av uppgifter från varje särskilt till förbundet anslutet bibliotek. Statsunderstöd utgår i stort sett efter samma normer som gäller för den kommunala biblioteksverksamheten med den skillnaden, att understödet icke beräknas med hänsyn till det löpande årets inkomster utan utgår i förhållande till de lokala utgifter, som biblioteken haft under närmast föregående arbetsår och för vilka andra medel än statsmedel tagits i anspråk (§ 13). Dessa medel skall ha utgått kontant och ha avsett verkliga utgifter. För att icke premiera en splittring av biblioteksverksamheten utgår grundunderstödet efter den procentsats, som skulle ha tillämpats, om alla studiecirkelbibliotek i en och samma kommun gemensamt hade ansökt om understöd. Arvode till bibliotekarie får endast beräknas till sådant belopp, som av skolöverstyrelsen prövas skäligt. Lokalkostnader, dock ej värdet av gratis upplåten lokal, får medräknas endast när lokalen uteslutande användes för biblioteks- och studiecirkeländamål. Understöd utgår normalt icke till studiecirkelbibliotek med lokala utgifter understigande 25 kronor (§ 14). Statsunderstöd kan även

utgå till fristående studiecirkel under förutsättning, att denna förbinder sig att vid arbetsårets slut överlämna anskaffade böcker till det kommunala folkbiblioteket på orten samt ansöker om statsunderstöd genom detta (§ 17). Om studiecirkelbibliotek icke längre underhålles av ägaren, skall dess bokbestånd överlämnas till vederbörande kyrkliga eller borgerliga kommun för införlivande med dess bibliotek eller för att bilda grundstomme till ett kommunalt folkbibliotek, om skolöverstyrelsen icke beslutar annorlunda (§ 15).

3. Central- och landsbibliotek

Med centralbibliotek avses vissa bibliotek, som utgör en påbyggnad på de lokala folkbiblioteken och med uppgift att supplera dessas arbete.

Med landsbibliotek avses större centralt bibliotek, vars bokbestånd härrör från dels ett stifts- eller läroverksbibliotek, dels vederbörande stads folkbibliotek, med uppgift att tillgodose såväl vetenskaplig forskning som folkliga bildningssträvanden.

Centralbibliotek, till ett antal av 20, finnes för närvarande upprättade i följande län:

Tab. 4. Centralbibliotek

Län	Bibliotek	Datum för godkännande
Stockholms	Lidingö stadsbibliotek	23/1 1948
Uppsala	Uppsala stadsbibliotek	12/1 1945
Södermanlands	Eskilstuna stadsbibliotek	23/1 1931
Jönköpings	Jönköpings stadsbibliotek	20/1 1939
Kalmar	Kalmar stadsbibliotek	12/1 1945
Gotlands	Visby stadsbibliotek	23/1 1948
Blekinge	Karlskrona stadsbibliotek	23/11 1945
Kristianstads	Kristianstads stadsbibliotek	30/12 1939
Malmöhus	Malmö stadsbibliotek	30/5 1930
Hallands	Halmstads stadsbibliotek	12/2 1932
Göteborgs- och Bohus	Dicksonska folkbiblioteket i Göteborg	12/2 1932
Älvsborgs	Borås stadsbibliotek	4/12 1936
Värmlands	Karlstads stadsbibliotek	30/5 1930
Örebro	Örebro stadsbibliotek	20/12 1935
Kopparbergs	Falu stadsbibliotek	3/3 1938
Gävleborgs	Gävle stadsbibliotek	8/12 1939
Västernorrlands	Härnösands stadsbibliotek	10/1 1947
Jämtlands	Jämtlands läns bibliotek i Östersund	10/1 1947
Västerbottens	Umeå stadsbibliotek	23/11 1945
Norrbottens	Luleå stadsbibliotek	23/1 1931

Landsbibliotek finnes för närvarande upprättade i Östergötlands län (Linköping, upprättat 1926) och Skaraborgs län (Skara, upprättat 1937).

Följande sammanställning visar central- och landsbibliotekens låneverksamhet utanför den egna kommunen under perioden 1930—47:

Tab. 5. Central- och landsbibliotek 1930—47. Låneverksamhet utanför den egna kommunen

År	Antal bibliotek	Enstaka boklån			Vandringsbibliotek			
		Direkta lån	Låntagare	Lån genom förmedling av bibliotek	Antal utsända bibliotek	Antal bd i dessa	Lån i återkomna bibliotek	Låntagare i dessa
1930	2	1 166	110	23	25	510	—	—
1931	4	8 772	457	153	111	2 772	4 251	987
1932	6	23 537	1 465	769	233	5 920	9 028	2 716
1933	6	26 222	1 681	1 006	441	11 971	18 708	5 065
1934	6	22 641	1 425	1 066	505	14 621	38 799	9 198
1935	6	25 197	1 742	1 216	552	15 449	46 652	12 044
1936	8	35 006	3 204	1 560	695	21 375	50 066	12 436
1937	9	40 590	3 157	2 192	871	26 907	68 677	17 172
1938	11	48 682	3 597	2 639	993	31 597	82 878	19 045
1939	12	51 365	3 606	2 347	1 088	35 251	90 344	22 247
1940	14	64 424	4 398	2 822	1 539	53 187	107 439	28 459
1941	14	73 807	4 543	3 127	2 067	67 367	145 795	38 192
1942	14	79 492	5 290	3 302	2 747	84 533	173 396	52 947
1943	14	77 988	5 331	3 486	3 200	93 507	188 834	47 549
1944	14	86 086	5 292	3 735	2 915	91 292	183 610	47 417
1945	16	92 467	6 238	4 580	2 782	89 447	180 596	46 546
1946	18	104 932	8 375	4 969	3 033	98 041	180 881	45 193
1947	20	121 850	7 903	6 261	3 574	117 027	203 064	50 612

Tabellen visar en stark ökning av antalet utsända vandringsbibliotek, som under åren 1940—1943 blev mer än fördubblat. Även de enstaka boklånen visar en kontinuerlig ökning. År 1930 utgjorde dessa lån 594 per centralbibliotek, medan motsvarande siffra för 1947 utgjorde 6 406.

Kommunalt eller därmed likställt folkbibliotek, som prövas därtill lämpligt, kan godkännas som centralbibliotek (§ 24). Endast *ett* centralbibliotek får förekomma inom ett och samma län. I län, där landsbibliotek finnes upprättat, kan kommunalt eller därmed likställt folkbibliotek icke godkännas som centralbibliotek. Centralbibliotek har att inom ett av kungl. maj:t fastställt område supplera de lokala bibliotekens arbete genom direkt och kostnadsfri utlåning av böcker, som behöves i studiesyfte, genom utsändande av vandringsbibliotek och genom biblioteksteknisk vägledning (§ 25). Vägledningen har avsett råd och anvisningar vid bokinköp, hjälp vid klassificering och katalogisering både av redan befintliga bokbestånd och av nyinköpt litteratur. Vägledningen vid bokinköpen har lämnats landsbygdsbibliotekarierna på skilda sätt:

genom muntlig orientering i den nyutkomna litteraturen vid föreskrivna årliga möten med bibliotekarierna inom centralbiblioteksområdet, genom standardlistor över lämplig litteratur, genom muntlig information i samband med inspektion av ortens bibliotek, genom förslag till bokinköp inom ramen för givna kostnadsförslag.

Till centralbibliotek utgår, utöver det statsunderstöd, som tillkommer detsamma som kommunalt folkbibliotek, ett särskilt anslag å högst 25 000 kronor per år (§ 26). Som tidigare nämnts, inspekterar central- och landsbibliotekarierna de mindre biblioteken i länet. Kostnaden härför bestrides av ett särskilt anslag under förslagsanslaget till folkbiblioteksväsendet. Detta särskilda anslag utgjorde budgetåret 1948/49 14 100 kronor. För att kommunalt folkbibliotek skall kunna godkännas som centralbibliotek, skall det uppfylla vissa allmänna fordringar ifråga om läsrum med handbokssamling, öppethållande, bokbeståndets omfattning och sammansättning samt personal (§ 27).

För landsbiblioteken i Linköping och Skara gäller särskilda av kungl. maj:t utfärdade instruktioner, enligt vilka landsbiblioteken skall tillgodose såväl vetenskaplig forskning som folkliga bildningssträvanden genom att

a) för forskningen tillhandahålla de i biblioteket befintliga bok- och handskriftssamlingarna,

b) inköpa nyare vetenskaplig litteratur och därmed underlätta studiearbetet såväl för lärare och lärjungar vid statliga, kommunala och enskilda läroanstalter inom staden som för övriga forskare och studieintresserade,

c) inköpa populärvetenskaplig litteratur och skönlitterära arbeten till tjänst för en större allmänhet,

d) samla och bevara särskilt den litteratur såväl i tryck som skrift, som angår landskapet,

e) förmedla bok- och handskriftslån från och till andra offentliga bibliotek och arkiv,

f) tjänstgöra som centralbibliotek för länet,

g) verkställa inspektion av folkbibliotek, studiecirkelbibliotek och sjukhusbibliotek inom länet.

Landsbiblioteken är uppförda under särskild rubrik å riksstatens åttonde huvudtitel. Ur anslagsposten till avlöningar bestrides lönekostnaderna för bibliotekarie, två amanuenser samt vaktmästare vid vartdera biblioteket. Till bokinköp och bokbindning utgick för budgetåret 1948/49 sammanlagt 20 000 kronor, till omkostnader sammanlagt 2 500 kronor. Under folkbiblioteksanslaget utgick vidare 10 000 kronor till vartdera biblioteket för vandringsbiblioteksverksamhet m. m. Övriga kostnader för verksamheten bestrides av vederbörande kommun.

4. Den interurbana låneverksamhetens organisation

De vetenskapliga bibliotekens bokbestånd har i icke obetydlig omfattning tagits i anspråk för tillgodoseende av de kommunala bibliotekens behov av sådan litteratur, som icke efterfrågas i så stor omfattning, att biblioteken själva har anledning att anskaffa böckerna ifråga. För denna interurbana utlåning, som även omfattar lån direkt till enskilda låntagare, gäller särskilda av riksbibliotekarien och cheferna för universitetsbiblioteken i Uppsala och Lund, Vetenskapsakademiens bibliotek, Karolinska institutets bibliotek samt Göteborgs stadsbibliotek år 1935 utfärdade bestämmelser. Enligt dessa bestämmelser avser utlåningen uteslutande att främja forskning och allvarliga studier. Undantagen från utlåning är viss litteratur såsom nyare skönlitteratur på svenska och övriga nordiska språk, vidare böcker, som är att hänföra till referenslitteratur, tidningar, planscher, kartor och musikalier. En räjongindelning är vidare genomförd på så sätt att bibliotek i Stockholms, Södermanlands, Östergötlands, Kalmar, Gotlands, Västerbottens och Norrbottens län företrädesvis skall vända sig till Kungl. biblioteket, Vetenskapsakademiens bibliotek och Karolinska institutets bibliotek; bibliotek i Uppsala, Värmlands, Örebro, Västmanlands, Kopparbergs, Gävleborgs, Västernorrlands och Jämtlands län i första hand till Uppsala universitetsbibliotek; bibliotek i Jönköpings, Kronobergs, Blekinge, Kristianstads och Malmöhus län i första hand till Lunds universitetsbibliotek; bibliotek i Hallands, Göteborgs- och Bohus, Älvsborgs och Skaraborgs län i första hand till Göteborgs stadsbibliotek.

Den interurbana låneverksamheten har under senare år fått en betydande omfattning. Enbart från Kungl. biblioteket, universitetsbiblioteken i Uppsala och Lund samt Göteborgs stadsbibliotek utlånades sålunda år 1947 14 170 arbeten till folkbibliotek och därmed jämförliga institutioner samt enskilda personer.

5. Sjukhusbibliotek

Statsunderstödd biblioteksverksamhet bedrives vid sådana sjukvårdsanstalter, som understödes av allmänna medel. Sådan verksamhet förekommer vid lasarett, sjukstugor, epidemisjukhus, tuberkulossjukhus, enskilda sjukhus, vanföreanstalter, försörjningsinrättningar, vårdanstalter för kroniskt sjuka, sinnessjukhus och garnisonssjukhus.

En uppfattning om den nuvarande biblioteksverksamheten vid landets icke statliga sjukhus lämnar följande sammanställning, som avser år 1947.

Tab. 6. Bibliotek vid icke statliga sjukhus år 1947

	Antal bibliotek	Bokbestånd	Utlåning	Antal vårdplatser	Ortsbidrag	Statsunderstöd
Lasarett	42	49 261	149 849	9 558	39 355	13 219
Sjukstugor	24	3 440	7 886	731	2 170	1 089
Epidemisjukhus	5	1 215	4 343	455	7 831	682
Tbc-sjukhus	39	67 623	84 405	6 605	17 319	9 614
Enskilda sjukhus	2	2 218	6 277	370	370	370
Vanföreanstalter	3	4 169	9 816	449	696	601
Försörjningsinrättningar	2	1 601	1 030	85	250	127
Vårdanstalter för kroniskt sjuka	5	5 455	17 440	854	2 280	1 121
Garnisonssjukhus	2	2 504	5 757	380	700	569
Av kommunala folkbibliotek bedriven verksamhet	31	65 228	294 860	13 473	61 362	20 093
	155	202 714	581 663	32 960	125 285	47 485

Biblioteksverksamhet utövas sålunda för närvarande vid 155 icke-statliga sjukvårdsanstalter av olika slag med sammanlagt 32 960 vårdplatser. Vid bedömningen av verksamhetens omfattning bör beaktas att det totala antalet sjukvårdsanstalter av här jämförbart slag utgjorde 657. Ett stort antal sjukvårdsanstalter saknar sålunda bibliotek.

Biblioteksverksamhet bedrives också vid 26 statliga sjukvårdsanstalter, av vilka 2 tillhör kroppssjukvården och 24 sinnessjukvården. Omfattningen av denna biblioteksverksamhet framgår av nedanstående sammanställning, baserad på en undersökning som företogs år 1947.

Tab. 7. Bibliotek vid statliga sjukhus år 1946

Sjukhus	Antal vårdplatser	Medelbeläggning	Bokbestånd	Utlåning	Anslag
Karolinska sjukh.	1 266	1 159	5 400	10 000	—
Serafimerlasarettet	508	450	1 200	—	—
Sinnessjukhus	17 895	20 745	58 292	54 783	4 332
	19 669	22 354	64 892	64 783	4 332

Som framgår av tabellen, förefinns inga speciella biblioteksanslag vid Karolinska sjukhuset och Serafimerlasarettet. I båda fallen saknas helt fasta anslag för verksamheten.

Biblioteksverksamheten vid *sanatorier* och *tuberkulossjukstugor* förtjänar särskild uppmärksamhet. En utredning har företagits för att utröna verksamhetens omfattning ifråga om bokbestånd, utlåning, anslag, teknisk utrustning, lokaler, personal m. m. Nedanstående sammanställning redovisar biblioteksverksamhetens omfatt-

ning år 1946. Anstalterna har delats upp i tre huvudgrupper: A-anstalter för lungtuberkulos (sanatorier, tbc-avdelningar vid lasarett), A-anstalter för kirurgisk tuberkulos samt B-anstalter (tbc-sjukstugor, tbc-avdelningar vid sjukstugor, bygdesanatorier).

Tab. 8. Bibliotek vid tuberkulossjukhus år 1946

	A-anstalter för lungtbc	A-anstalter för kirurgisk tbc	B-anstalter för tbc	Summa
Antal anstalter	39	5	26	70
Bokbestånd	69 517	6 853	7 248	84 212
Därav facklitteratur	11 988	1 705	425	14 118
Utlånade band	87 373	10 797	4 304	102 474
Antal anstalter med statsbidrag	32	4	4	40
Statsbidrag	6 372	325	277	7 789
Antal anstalter med ortsbidrag	35	5	5	45
Ortsbidrag	11 073	325	502	11 900

Beträffande tillgängliga anslag för biblioteksverksamheten har utredningen visat, att dessa liksom fallet är ifråga om vanliga sjukhusbibliotek är alldeles otillräckliga för att upprätthålla en effektiv standard. Bokbeståndet består i en hel del fall av föråldrad, föga efterfrågad litteratur. Vid de mindre tbc-anstalterna har nyförvärven i allmänhet utgjorts av bokgåvor från patienter eller andra intresserade personer. Som en jämförelse med den av de kommunala biblioteken bedrivna sjukhusbiblioteksverksamheten utvisar, är utlåningsverksamheten förhållandevis svag. Speciella lokaler för biblioteksverksamheten saknas i de allra flesta fall. Biblioteken vid A-anstalterna skötes av en befattningshavare vid anstalten ifråga (husmor, social kurator, sköterska m. fl.), ofta med biträde av en eller flera patienter. Vid B-anstalterna är som regel bibliotekarien utsedd bland patienterna, ibland står boksamlingen tillgänglig för alla men utan egentlig tillsyn och vård.

Statsunderstöd för biblioteksverksamhet vid sjukvårdsanstalter utgår med kronor 1:50 per vårdplats och år (§ 44). Som villkor härför gäller att tillskott av andra medel än statsmedel, s. k. ortsbidrag, lämnas med minst lika stort belopp som det begärda statsunderstödet (§ 45). Ortsbidrag skall utgå kontant och avse verkliga utgifter. Lokalkostnader får dock ej inräknas.

Om biblioteksverksamheten vid sjukvårdsanstalt enligt överenskommelse omhänderhaves av det kommunala folkbiblioteket, utgår statsunderstödet till kommunen, under förutsättning att såväl statsunderstödet som ortsbidraget helt användes för sjukvårdsanstaltens bibliotek (§ 45). I övrigt gäller i tillämpliga delar författningens allmänna be-

stämmelser för folkbibliotek angående bibliotekarie, lokal, bokbestånd m. m. Ifråga om öppethållande föreskrives, att biblioteket skall hållas tillgängligt varje vecka å regelbundna tider för patienter och sjukhuspersonal.

6. Bibliotek vid fångvårdsanstalter

Biblioteksverksamheten vid fångvårdsanstalter bedrives dels genom fasta bibliotek, dels genom vandringsbibliotek från fångvårdsstyrelsen. Inköp av nya böcker sker centralt genom fångvårdsstyrelsens försorg, men de lokala biblioteksföreståndarna har möjlighet att framlägga förslag till bokinköp. Anslag för biblioteksverksamhet vid fångvårdsanstalter utgår av till fångvårdsstyrelsens disposition stående medel uppförda under andra huvudtiteln. Det totala anslaget för bokinköp var för budgetåret 1947/48 15 000 kronor, i vilken summa ingår kostnaderna för inköp av andakts- och läroböcker. Böckerna bindes på centralfängelset på Långholmen, innan de utsändes till respektive anstalter.

För att utröna biblioteksverksamhetens omfattning har en utredning verkställts avseende år 1946. Utredningen omfattade 44 fångvårdsanstalter av varierande typ och storlek. Sammanlagda antalet vårdplatser var 2 676. Vid samtliga anstalter bedrevs biblioteksverksamhet i någon form. Det samlade bokbeståndet utgjorde 37 916 band. Exakta uppgifter om utlåningsverksamheten kan ej erhållas, då uppgifterna i ett flertal fall är högst ungefärliga. Några siffror kan dock anföras. Sålunda utlånades vid Långholmen c:a 17 000, vid Malmö centralfängelse 16 000 och vid Norrköpings centralfängelse 15 000 volymer. I samband med avvecklingen av försvarsstabens fältbibliotek överläts till biblioteksverksamheten inom fångvården sammanlagt 10 225 volymer, varigenom anstaltsbiblioteken fick ett värdefullt tillskott. I en del fall äger visst samarbete rum med kommunala bibliotek, nämligen vid centralfängelserna i Göteborg (Dicksonska folkbiblioteket), Falun, Uppsala, Jönköping, Örebro, Ystad, Norrköping (respektive stadsbibliotek) samt vid Skenäs ungdomsanstalt (Norrköpings stadsbibliotek). Samarbetet innebär i huvudsak, att fångvårdsanstalterna får vandringsbibliotek från de kommunala biblioteken. Dessutom har låntagarna i fångvårdsanstalternas bibliotek möjlighet att rekvirera erforderlig speciallitteratur från de kommunala biblioteken.

Som bibliotekarie tjänstgjorde i 27 av de 44 i undersökningen ingående anstalterna fängelsepredikanten med biträde av någon intagen. I övriga fall omhänderhades biblioteksverksamheten av någon annan bland anstaltens personal.

7. Truppförbandsbibliotek

Biblioteksverksamhet av folkbibliotekskaraktär bedrives med understöd av allmänna medel vid truppförband (truppförbandsbibliotek). En sammanställning över verksamheten åren 1940/41—1947/48 illustrerar utvecklingen.

Tab. 9. Truppförbandsbibliotek 1940/41—1947/48

År	Antal bibliotek	Bokbestånd	Utlåning	Statsunderstöd
1940/41	58	67 479	85 279	30 375
1941/42	60	69 251	144 542	31 550
1942/43	68	90 825	174 857	36 010
1943/44	73	98 054	231 174	38 450
1944/45	77	117 081	240 351	40 100
1945/46	83	210 287	263 571	69 191
1946/47	85	228 097	351 062	70 991
1947/48	85	351 062	396 262	81 780

Antalet statsunderstödda truppförbandsbibliotek var verksamhetsåret 1947/48 85.

Den militära biblioteksverksamheten har undergått en mycket kraftig utveckling såväl kvantitativt som kvalitativt. Utlåningsverksamheten utvisar en fortlöpande stegring. Under åren 1940—45 berodde denna givetvis främst därpå, att truppförbanden praktiskt taget hela tiden hade toppbeläggning. De senaste årens stegrade verksamhet måste däremot ses som ett glädjande tecken på ett alltmera känt läsbehov bland den värnpliktiga ungdomen och samtidigt på att biblioteken fått en erkänd plats i truppförbandens verksamhet. Bokbeståndet i truppförbandsbiblioteken har genomgått en avsevärd kvalitetsförbättring, icke minst som en följd av samarbetet med det kommunala folkbiblioteksväsendet. Härtill har också bidragit det arbete för truppförbandsbiblioteken, som nedlagts av dessas centrala ledning inom försvarsstaben. Den särskilt starka ökningen av bibliotekens samlade bokbestånd år 1945/46 hade sin orsak i avvecklingen av försvarsstabens fältbibliotek, varvid cirka 88 000 böcker fördelades på de olika truppförbandsbiblioteken. Lokalfrågan har efter hand vid ett flertal förband fått en tillfredsställande lösning. Sålunda disponerar truppförbandsbiblioteket i en del fall egen byggnad (barack). I andra fall är biblioteket inrymt i soldathem eller annan militär samlingslokal. Försvarsstabens personalvårdsavdelning utsänder till bibliotekens hjälp kvartalsvis rekommendationer av nyutkommen litteratur för inköp samt utger ett månadsblad

"Biblioteket" för diskussion av olika frågor, som har aktualitet för truppförbandsbiblioteken.

Utbildningen av bibliotekarierna vid truppförbandsbiblioteken — i regel någon av förbandets egen personal — bedrives av försvarsstabens personalvårdsavdelning i form av korrespondenskurser. För en fortsatt grundligare utbildning sörjes genom bibliotekskurser, omfattande någon vecka.

Genom tillägg till gällande biblioteksförfattning fick, som tidigare omnämnts, truppförbandsbiblioteken vid depåförbanden år 1940 möjlighet att erhålla statsunderstöd på vissa villkor (SFS nr 579/1940). Statsunderstöd utgår till truppförband för upprättande och underhåll av bibliotek vid förbandet. Understödet utgår kontant (§ 47 a, mom. 1). Som villkor för understödet gäller att tillskott av andra medel än statsmedel (ortsbidrag) skall lämnas (§ 47 a, mom. 2). Ortsbidraget, i vilket må ingå lägerkassemedel, skall utgå kontant och avse verkliga utgifter. Lokalkostnader får ej inräknas i ortsbidraget. Statsunderstödet utgår med samma belopp som ortsbidraget, dock högst med 1 500 kronor per år (§ 47 a, mom. 3). I övrigt gäller i tillämpliga delar författningens allmänna bestämmelser för folkbibliotek angående bibliotekarie, lokal, bokbestånd m. m. I fråga om öppethållandet föreskrives, att biblioteket skall hållas öppet minst tre gånger i veckan (§ 47 a, mom. 2 d). Bibliotekets styrelse utgöres av bildningsrådet vid förbandet och har dessutom som adjungerad ledamot en av skolöverstyrelsen utsedd representant för folkbiblioteksväsendet (i regel stadsbibliotekarien å förläggningsorten), som har yttranderätt men ej beslutanderätt (§ 47 a, mom. 2).

8. Biblioteksverksamhet bland sjömän

Biblioteksverksamheten bland sjömän hade tidigare i huvudsak en filantropisk prägel och bedrevs av olika ideella eller religiösa sammanslutningar. Den statsunderstödda biblioteksverksamheten bland sjömän tillkom år 1930 och organiserades i Svenska sjömansbiblioteket med säte i Göteborg. Från och med 1935 har sjömansbiblioteket varit inrymt i Dicksonska folkbiblioteket med dettas chef som bibliotekarie. Förutom huvuddepån i Göteborg har biblioteket omfattat filialdepåer i vissa hamnstäder såväl i in- som utlandet.

Statistiken över sjömansbibliotekets utlåningsverksamhet blir inte fullt tillförlitlig, eftersom rapporterna från förmedlingsstationerna i vissa fall uppvisar luckor. Med förbehåll härför ger emellertid nedanstående sammanställning en uppfattning om verksamhetens utveckling under perioden 1935—1948.

Tab. 10. Svenska sjömansbiblioteket 1935/36—1947/48

Budget-år	Antal vandringsbibliotek							I vandringsbiblioteken ingående band		
	Handelsflottan				Marinen	Fyr- och lots-personal	Total-summa	Facklit-teratur	Skönlit-teratur	S:a
	Förmedlingsstationer		Fartyg i Göteborgs hamn	S:a						
	i Sverige	i utlandet								
1935/36	42	10	411	463	—	—	463	6 025	8 351	14 376
1936/37	117	50	287	454	—	—	454	7 084	7 132	14 216
1937/38	124	56	336	516	—	—	516	7 935	7 969	15 904
1938/39	138	82	365	585	—	—	585	8 846	9 028	17 874
1939/40	50	7	257	314	—	—	314	4 546	4 820	9 366
1940/41	33	3	71	107	115	15	237	3 095	3 786	6 881
1941/42	64	46	195	305	345	24	674	7 889	11 243	19 132
1942/43	58	70	236	364	291	23	678	7 891	10 947	18 838
1943/44	89	104	300	493	225	13	731	8 329	11 072	19 401
1944/45	21	105	439	565	158	19	742	7 817	10 254	18 071
1945/46	97	116	819	1 032	—	14	1 048	12 445	15 403	27 848
1946/47	142	123	795	1 060	—	16	1 076	12 916	16 403	29 319
1947/48				1 350	—	19	1 369	15 599	21 389	36 908

Sjömansbiblioteket, som startades med ett bokbestånd av några få tusen band, omfattade den 1/7 1948 42 605 volymer. Över bokbeståndet trycktes katalog år 1938.

För biblioteket gäller av kungl. maj:t den 20/6 1930 utfärdade bestämmelser. Enligt dessa har svenska sjömansbiblioteket till uppgift att bereda svenska sjömän tillgång till litteratur för studier i skilda ämnen och för bildande läsning i allmänhet samt för rekreation och förströelse (§ 1). Biblioteket skall därvid samarbeta med andra föreningar och institutioner, som bedriver biblioteks- eller annan bildningsverksamhet bland sjömän. Biblioteksverksamheten omfattar dels en huvuddepå vid Dicksonska folkbiblioteket i Göteborg, dels filialdepåer i andra hamnstäder, i den mån medel finnes härför, dels från depåerna utsända vandringsbibliotek. Vidare finnes förmedlingsstationer i in- och utländska hamnar. Från och med 1941 har vandringsbibliotek också utsänts till fyrar och fyrskepp.

Svenska sjömansbiblioteket förvaltas av en styrelse, bestående av en av skolöverstyrelsen utsedd ordförande jämte åtta ledamöter (§ 2). Dessa representerar Sveriges redareförening, Sveriges fartygsbefälsförening, Svenska maskinbefälsförbundet, Svenska sjöfolksförbundet, Svenska kyrkans sjömansvårdsstyrelse, Arbetarnas bildningsförbund och Sveriges allmänna biblioteksförening. Bibliotekarien vid sjömansbiblioteket äger närvara vid styrelsens sammanträden med yttranderätt men ej beslutanderätt, såvida han icke tillika är styrelseledamot.

Bibliotekets omkostnader uppgick för verksamhetsåret 1947/48 till 48 052 kronor, varav 8 903 kronor i arvoden. Statsunderstödet utgår med dubbelt så stort belopp som de lokala bidragen (ortsbidraget) men är maximerat till 25 000 kronor för år räknat. Särskilt statsunderstöd för anskaffande av fasta bestånd av handböcker och allmänna uppslagsböcker till vissa fartyg samt studiehem för sjömän har vidare fr. o. m. budgetåret 1946/47 utgått med 10 000 kronor per år.

Som tidigare omnämnts i samband med redogörelsen för de lokala folkbiblioteken har slutligen för tillgodoseende av litteraturbehovet för sjömän, som vistas i land, utfärdats bestämmelser om skyldighet för kommunala folkbibliotek att lämna kostnadsfria boklån till sjömän, även när dessa icke är bosatta (mantalsskrivna) i vederbörande kommun.

9. Tornedalens bibliotek

En speciell form av folkbiblioteksverksamhet bedrives av Tornedalens bibliotek. Omfattningen av denna verksamhet framgår av nedanstående sammanställning.

Tab. 11. Verksamheten vid Tornedalens bibliotek 1931/32—1947/48

År	Utlåning					Statsunderstöd
	Direkta lån	Vandrings-bibliotek	Gren-bibliotek	Bygde-kurs-bibl.	Summa	
1931/32	4 202	1 315	5 115	3 725	14 357	5 000
1932/33	6 160	1 083	7 997	5 220	20 460	5 000
1933/34	8 615	5 474	8 457	5 169	27 715	5 800
1934/35	9 261	6 663	8 846	3 765	28 535	10 400
1935/36	7 769	12 764	9 601	1 108	31 242	8 700
1936/37	8 602	12 032	8 619	230	29 483	9 200
1937/38	8 758	13 637	9 510	227	32 132	10 400
1938/39	9 089	14 007	10 064	356	33 516	10 400
1939/40	8 534	12 715	8 362	431	30 042	10 400
1940/41	12 858	14 481	9 614	618	37 571	10 400
1941/42	11 143	14 152	12 768	475	38 538	11 400
1942/43	11 998	12 666	12 808	404	37 876	11 400
1943/44	11 944	10 544	9 348	548	32 384	11 400
1944/45	9 939	7 669	7 679	431	25 718	11 400
1945/46	11 151	7 099	10 291	478	29 019	13 300
1947/47	13 843	8 817	10 569	—	33 229	14 300
1947/48	13 989	9 172	11 773	—	34 934	14 950

Som framgår av tabellen ovan, är en stor del av biblioteksverksamheten decentraliserad dels i form av vandringsbibliotek, dels i form av s. k. grenbibliotek (filialbibliotek), dels i form av s. k. bygdekursbibliotek.

För Tornedalens bibliotek gäller av skolöverstyrelsen den 30/4 1929 utfärdade bestämmelser. Enligt dessa avser Tornedalens bibliotek kommunerna Nedertorneå, Karl Gustav, Hietaniemi, Övertorneå, Korpilombolo, Tärendö, Pajala, Junosuando och Karesuando. Biblioteksverksamheten omfattar dels ett huvudbibliotek i Övertorneå, i vilket även ingår biblioteket vid Tornedalens folkhögskola i Övertorneå, dels vissa grenbibliotek, dels slutligen från huvudbiblioteket utsända vandringsbibliotek (§ 1).

Ordförande i biblioteksstyrelsen är landshövdingen i Norrbottens län, ledamöterna är föreståndaren för Tornedalens folkhögskola i Övertorneå, folkskolinspektören i Tornedalens inspektionsområde, en av skolöverstyrelsen utsedd ledamot samt en representant för föreståndarna för filialbiblioteken (§ 2).

Huvudbiblioteket fungerar dels som central för biblioteksverksamheten i Tornedalen, dels som lokalt bibliotek (§ 4). Grenbiblioteken skall omfatta såväl uppslagsböcker som mera konstant efterfrågade utlåningsböcker samt eventuella vandringsbibliotek (§ 5).

Tornedalens bibliotek åtnjuter understöd från statsverket ur förslagsanslaget till folkundervisningens befrämjande i rikets nordligaste gränsorter m. m. Vidare utgår bidrag från Norrbottens läns landsting med för närvarande 1 500 kronor per år.

10. Biblioteksverksamhet bland svenskar i utlandet

Efter förslag av de sakkunniga för utredning angående yrkesutbildning av sjöfolk samt åtgärder till höjande av sjöfolkets allmänna och medborgerliga bildning beslöt 1946 års riksdag, att statsunderstöd skulle utgå till viss folkbiblioteksverksamhet bland svenskar i utlandet. De sakkunniga hade åberopat den utredning om utlandssvenskarna, som avgavs av socialstyrelsen år 1941 (SOU 1941:36) och framhållit, att statsunderstöd erfordrades för att en effektiv biblioteksverksamhet skulle kunna komma till stånd.

För biblioteksverksamheten gäller av kungl. maj:t den 14 juni 1946 utfärdade bestämmelser. Enligt dessa utgår till svensk församling i utlandet statsunderstöd för folkbiblioteksverksamhet med högst 1 000 kronor för år räknat. Inom en och samma församling kan endast ett bibliotek eller system av bibliotek (huvudbibliotek med filialer) erhålla statsunderstöd. Ortsbidrag, som skall utgå kontant och avse verkliga utgifter, skall lämnas med minst samma belopp som statsunderstödet. Biblioteket skall vara kostnadsfritt tillgängligt för hemlån och läsning på stället för varje svensk medborgare på orten. Biblioteket skall befrämja på orten förefintlig föreläsnings- och studiecirkelverksamhet genom an-

skaffande av för verksamheten lämplig litteratur. I övrigt gäller i tillämpliga delar bestämmelserna i 1930 års biblioteksförfattning.

Till statsunderstödd svensk skola i utlandet utgår statsunderstöd för skolbiblioteksverksamhet med högst 300 kronor för år räknat. Ortsbidrag skall lämnas med minst samma belopp som statsunderstödet.

Till organisation, som bedriver läsrumsverksamhet för svenska sjömän i utlandet, utgår statsunderstöd för folkbiblioteksverksamhet med 300 kronor för år och läsrum räknat. Ortsbidrag kräves icke.

Statsunderstöd utgick för första gången år 1947, varför denna folkbiblioteksverksamhet knappast ännu riktigt kommit igång. Understödet utgick nämnda år med 5 800 kronor till ett bibliotek och 16 läsrum och 1948 med 6 700 kronor till ett bibliotek och 19 läsrum.

11. Den heltidsanställda bibliotekspersonalen

1. *Arbetsuppgifternas uppdelning*

Tidigare förekom ingen uppdelning av arbetsuppgifterna vid de svenska folkbiblioteken, utan bibliotekspersonalen hade likartad utbildning och likartade arbetsuppgifter. Rationaliseringsprocessen, som alltså jämförelsevis sent tog sin början vid biblioteken, syftar i huvudsak till en uppdelning av arbetsuppgifterna i egentligt biblioteksarbete och kontorsarbete. Påskyndad av arbetsuppgifternas tillväxt och bristen på kvalificerad personal genomföres denna uppdelning numera i allt vidare omfattning vid de större folkbiblioteken.

Det egentliga biblioteksarbetet omfattar bokurval, vissa biblioteksteknisk a uppgifter samt handledning av den boklånande allmänheten. Till de biblioteksteknisk a upgifterna hör bl. a. böckernas klassificering och katalogisering. Vidare är vägledningen av allmänheten betydelsefull när det gäller både att tillgodose läs- eller studieintressen och sköta den allmänna upplysningscentral, som bibliotekens handbokssamlingar kan och bör utgöra. Kontorsarbetet å andra sidan omfattar det rent mekaniska utlåningsarbetet (utstämpling av boklån, sortering av kort m. m.), bokuppsättning, maskinskrivningsarbete avseende bokinköp, bokbindningssändningar, kopiering av katalogkort etc., vidare registrering av låntagare, inkrävning av förfallna boklån och andra till expeditionstjänsten hörande uppgifter.

2. *Kompetens*

I gällande biblioteksförfattning föreskrives, att bibliotekaries kompetens skall prövas och godkännas av skolöverstyrelsen, därest

biblioteket åtnjuter minst 2 000 kronor i statsunderstöd (§ 4 c). Vad angår kompetensen för annan personal föreskrives endast beträffande centralbibliotek, att bibliotekets hela personal skall besitta erforderlig kompetens (§ 27). Slutligen kräves viss kompetens som villkor för tilläggsunderstöd. Av större betydelse för skapande av en kvalitativt högtstående bibliotekariekår än dessa till sina verkningar ganska begränsade bestämmelser har de utbildningskurser varit, som anordnats av skolöverstyrelsen.

Under de första decennierna av det svenska folkbiblioteksväsendets utbyggnad fördes bibliotekssaken framåt tack vare en helhjärtad och uppoffrande insats av frivilliga krafter. Dessa pionjärer arbetade ofta utan någon som helst ersättning, och därigenom möjliggjorde de att med de ytterst blygsamma ekonomiska förutsättningar, som då fanns, grunden ändock lades till ett modernt svenskt folkbiblioteksväsen. Det var lärare och andra folkbildningsentusiaster, som här gjorde sin insats. Grunden till en kår av yrkesbibliotekarier vid folkbiblioteken lades först år 1926 genom den då av skolöverstyrelsen för första gången anordnade s. k. biblioteksskolan; denna har sedan dess i regel anordnats vartannat år. Under de 10 olika kurser, som genomförts t. o. m. 1947, har 394 yrkesbibliotekarier utexaminerats. Från början gällde det att utbilda den personal, som redan var heltidsanställd i de svenska biblioteken. Ifråga om nyrekryteringen till bibliotekarieyrket kom redan tidigt som normal förutsättning för tillträde till biblioteksskolan att gälla, att vederbörande skulle dels ha avlagt akademisk examen, dels ha fullgjort viss praktisk bibliotekstjänstgöring. Sedan år 1943 föreskrives beträffande tillträde till biblioteksskolan följande:

"För vinnande av tillträde till kursen kräves, att sökanden fullgjort elevtjänstgöring vid större bibliotek och avlagt akademisk examen eller styrkt sig ha motsvarande förutsättningar för deltagande i kursen."

Av de 394 bibliotekarier, som t. o. m. 1947 genomgått biblioteksskolan, har 301 avlagt akademiska examina av olika slag. Återstoden, 93 deltagare, har haft andra teoretiska eller praktiska kvalifikationer (vanligen studentexamen jämte längre tids praktisk tjänstgöring).

Beträffande rekryteringen till bibliotekarieyrket kan konstateras, att man endast i mindre utsträckning lyckats knyta manliga aspiranter till yrket. Hittills har flertalet yrkesbibliotekarier utgjorts av kvinnor. Av de 394 vid biblioteksskolan utexaminerade bibliotekarierna har sålunda endast c:o 20 % utgjorts av män. Utan tvivel har de dåliga löner, som länge utmärkt bibliotekarieyrket, en dryg delaktighet i detta förhållande.

3. *Utbildning*

Utbildningen omfattar dels elevtjänstgöring dels genomgång av den tidigare nämnda biblioteksskolan. För elevtjänstgöringen som länge hade varit synnerligen oenhetlig vid de olika biblioteken fastställdes av skolöverstyrelsen den 19 mars 1946 detaljerade bestämmelser.

Beträffande *elevutbildningsbibliotek* föreskrives att elevtjänstgöring bör ha fullgjorts vid bibliotek med minst tre heltidsanställda tjänstemän (kontors- och vaktmästarpersonal oräknad). Elev, som utbildas vid annat elevutbildningsbibliotek än centralbibliotek, bör efter elevtidens slut tjänstgöra någon tid vid centralbibliotek. Angående *kunskapsfordringar* föreskrives att sökande som regel skall ha avlagt akademisk examen eller i varje fall påbörjat akademiska studier. Elev bör ha färdighet i maskinskrivning. *Elevtjänstgöringens längd* har fastställts till sex månader med 6—7 timmars daglig tjänstgöring. En dag i veckan må dock anslås för självstudier. Elevtjänstgöringen bör fullgöras utan avbrott. Elev skall beredas tillfälle deltaga i samtliga grenar av bibliotekets yttre tjänst, inklusive ungdomsavdelning och sjukhusavdelning, där sådana finnes. Deltagandet i den yttre tjänsten omfattar följande moment: inlärande av klassifikationssystemets huvudavdelningar och viktigaste underavdelningar; bokuppsättning och hyllstädning; utlåningstjänst med inskrivning och registrering av låntagare; statistikföring, utskrivning av krav och reservationer; läsesalstjänst. Deltagandet i den inre tjänsten omfattar följande moment: kännedom om viktigare uppslagsböcker och bibliografier; övning i katalogernas användning; kopiering och stoppning av katalogkort; accession av böcker, tidskrifter och serieverk; kassering och ombindning av böcker; utskrivning av bokbinderilistor och kontroll av bindningsleveranser; klassifikation och katalogisering; biblioteksadministration; allmän litteraturkännedom; huvuddragen av bokens, litteraturens och biblioteksväsendets historia samt bibliotekens organisation. Elev skall vidare beredas tillfälle deltaga i allmänt folkbildningsarbete. Elevtjänstgöringen avslutas med skriftliga prov i bibliografier, uppslagsböcker, klassifikation och katalogisering samt muntliga förhör i bok- och bibliotekshistoria.

Biblioteksskolan omfattade till en början 4 månaders undervisning. Sedermera har utbildningstiden utsträckts till 5 månader. Undervisningen bedrives dels i form av föreläsningar av olika fackmän, dels som praktiska övningar i biblioteksteknikska ämnen, dels som seminarieövningar i praktisk biblioteksadministration. Största vikten lägges vid bokkunskap och vissa biblioteksteknikska läroämnen, men undervisning meddelas också i allmänt folkbildningsarbete m. fl. ämnen. Ämnesfördelningen framgår av följande plan, som avser den under år 1948/49 anordnade skolan.

Bok- och bibliotekshistoria upptar 12 timmars föreläsningar samt demonstration av Kungl. biblioteket, vetenskapsakademiens bibliotek, socialinstitutets bibliotek och tekniska högskolans bibliotek.

Under rubriken *folkbibliotekens organisation och metoder* förekommer föreläsningar över följande ämnen (36 timmar): folkbibliotekens organisation, de svenska städernas förvaltning, byggnader och inredning, låntagarpsykologi, biblioteksspropaganda, bokbeståndets tillväxt och skötsel, bokbindning, läsesalen och referensarbetet, utlåningsteknik, centralbiblioteksverksamhet samt barn- och ungdomsbibliotek. Vidare förekommer 76 timmars praktiska övningar i katalogisering, klassifikation och ämneskatalogisering, 36 timmars seminarieövningar i praktisk biblioteksadministration samt demonstrationer av bl. a. Stockholms stadsbibliotek.

Bokkunskap upptar 9 timmars föreläsningar, 121 timmars praktiska övningar i svenska och utländska bibliografier, svenska och utländska uppslagsböcker, facklitteratur, skönlitteratur och ungdomslitteratur samt demonstration av populära liksom vetenskapliga tidskrifter.

Bland *särskilda biblioteksformer* behandlas i 3 timmars föreläsningar sjukhusbibliotek och biblioteksverksamhet vid militära förband.

Skolbibliotek upptar fem timmars föreläsningar över det svenska skolväsendet samt skolbibliotekens verksamhet, 4 timmars praktiska övningar i bokurval för skolbibliotek samt demonstration av ett läroverksbibliotek och ett folkskolebibliotek.

I ämnet *folkbildningsarbete* förekommer 15 timmars praktiska övningar.

Arkivväsen behandlas i 4 timmars föreläsningar över ämnena: bokstavsskriftens historiska huvudformer, det svenska arkivväsendet och bibliotekens handskriftssamlingar, varjämte Kungl. bibliotekets handskriftssamlingar och riksarkivet demonstreras.

Bokhandel och bokhantverk behandlas i 3 timmars föreläsningar över boktryckeriteknik och bokhandelns organisation.

I följande ämnen prövas deltagarnas färdigheter och kunskaper genom skriftliga prov: katalogisering, klassifikation, ämneskatalogisering, bibliografier och uppslagsböcker. I bokkunskap förrättas muntliga förhör.

För deltagande i biblioteksskolan utgår en avgift av 200 kronor. Denna avgift föreslogs slopad i skolöverstyrelsens riksdagspetita till 1948 års riksdag men förslaget upptogs icke av kungl. maj:t. Övriga kostnader för biblioteksskolan bestrides ur en särskild anslagspost till kurser, uppförd under förslagsanslaget till understöd av folkbiblioteksväsendet. Denna post utgjorde under budgetåret 1948/49 14 000 kronor. Ur anslagsposten bestrides jämväl kostnaderna för kurser för icke heltidsanställda bibliotekarier liksom för skolbibliotekarier.

Någon allmän fortbildningskurs som påbyggnad på den grundläggande utbildning, som biblioteksskolan innebär, har hittills icke anordnats. Ett första försök till vidareutbildning inom ett speciellt område av biblioteksarbetet har gjorts år 1948, då av skolöverstyrelsen under tiden april—juni en fortbildningskurs anordnats för barn- och ungdomsbibliotekarier.

Stockholms stadsbibliotek anordnar sedan hösten 1948 en särskild bibliotekarieutbildning, i första hand avsedd för tjänstemän vid biblioteket. Med hänsyn till de skiftande arbetsförhållandena vid ett så stort

bibliotek som Stockholms stadsbibliotek, där arbetet så väsentligt skiljer sig från vad som förekommer vid andra folkbibliotek av mindre storleksordning, har det befunnits lämpligast att i egen regi anordna en yrkesutbildning för bibliotekets personal efter mönster av vissa större bibliotek, främst i Amerika. Utbildningen, som i princip beslöts av stadsfullmäktige vid sammanträde den 8 dec. 1947, omfattar först en elevkurs om 3—4 månader, varefter den egentliga utbildningen vidtager. Den avslutas med avläggande av biblioteksassistentexamen. Härutöver finns möjlighet till ytterligare, grundligare utbildning, som avslutas med avläggande av bibliotekarieexamen. För utbildningen gäller en särskild studieplan.

Enligt denna omfattar undervisningsåret tiden 15 september — 1 december samt 1 februari — 15 maj. Tentamina förrättas en gång om året. För examens avläggande äger erhållna betyg giltighet under två år. För elev, som godkänts i examina, utfärdas diplom, som medför kompetens till biblioteksassistent- respektive bibliotekarietjänst vid Stockholms stadsbibliotek. Rätt att avlägga *biblioteksassistentexamen* tillkommer den, som genomgått elevkursen vid Stockholms stadsbibliotek eller styrkt sig äga motsvarande kunskaper samt fullgjort sammanlagt minst 12 månaders bibliotekstjänst. Utbildningen omfattar åtta ämnen: katalogisering, bibliografi, uppslagsböcker, bokkunskap, biblioteksförvaltning, bokens och bibliotekens historia, allmänt folkbildningsarbete samt barn- och ungdomsbiblioteksarbete. Rätt att avlägga *bibliotekarieexamen* tillkommer den, som avlagt biblioteksassistentexamen eller styrkt sig äga motsvarande kunskaper samt fullgjort sammanlagt minst 12 månaders bibliotekstjänst. Utbildningen omfattar fem ämnen: katalogisering, biblioteksförvaltning, bokens och bibliotekens historia, paleografi med arkivväsen samt vetenskapernas historia. Därjämte skall examinanden ha författat en uppsats över ett biblioteksvetenskapligt ämne eller en resonerande bibliografi samt, om han icke avlagt akademisk examen, styrka färdighet i två moderna språk genom skriftliga prov av samma svårighetsgrad som för betyget AB i filosofie kandidatexamen. Undervisning meddelas vid seminarieövningar över valda biblioteksvetenskapliga problem. För övrigt skall kurserna till båda examina inhämtas genom självstudier.

Tiden för avläggande av biblioteksassistentexamen beräknas till tre år.

Vid sidan av den reguljära utbildningsverksamheten har under senaste år kortare utbildningskurser anordnats i anslutning till Sveriges allmänna biblioteksförenings årsmöten. Kurserna, som i första hand varit avsedda för heltidsanställd personal, har anordnats i samverkan med olika bildningsorganisationer och yrkessammanslutningar och behandlat frågor såsom biblioteken och folkbildningsarbetet ("Biblioteket i centrum", Sörängen 1944), bokundervisning ("Vägen till boken", Sjövik 1945), läsning ("Vem läser vad?", Ölands-Skogsby 1946), den tek-

niska litteraturen ("Biblioteken och näringslivet", Sundsgården 1947), konstlitteraturen (Ålsta 1948). Liknande kurser med deltagare från alla nordens länder anordnades 1946 å Bohusgården vid Uddevalla ("Den nordiska skönlitteraturen") samt å Konnerudkollen vid Drammen 1948 ("Bibliotekenes aktivitet for demokratiets vekst").

4. Löne- och anställningsförhållanden

Löneläget för den heltidsanställda biblioteksspersonalen har länge legat orimligt lågt. Orsakerna härtill är att söka på flera håll. Den ovan omnämnda praktiskt taget oavlönade insatsen av folkbiblioteksarbetets pionjärer bidrog till att skapa den uppfattningen, att biblioteksarbetet kunde ersättas med obetydliga arvoden även sedan det anförtrotts åt fackutbildad personal med heltidsanställning. Den tidigare starkt framträdande tendensen att underbetala kvinnlig arbetskraft kom också att påverka bibliotekslönerna, eftersom en så stor del av folkbibliotekariekåren utgjordes av kvinnor. Slutligen har sammanblandningen av arbetsuppgifterna vid biblioteken kommit att i det allmänna medvetandet överdimensionera det rent rutinmässiga expeditionsarbetet. Detta har för många blivit liktydigt med biblioteksarbete över huvud och som sådant icke kvalificerat för högre lönesättning.

För att åstadkomma bättre löner samt i övrigt tillvarata personalens intressen bildades 1938 Svenska folkbibliotekarieföreningen, som under den tid den varit verksam fått visst inflytande över lönesättningen vid biblioteken, varigenom löneläget avsevärt förbättrats. Föreningen är ansluten till Sveriges kommunaltjänstemannaförbund. Genom föreningens försorg utarbetades år 1944 en "standard för svenska folkbibliotek" med detaljerade krav ifråga om bibliotekstjänsternas placering i lönehänseende. Med Svenska stadsförbundet har 1947 träffats en central överenskommelse om lönesättningen för assistenterna vid städernas bibliotek.

12. Den icke heltidsanställda biblioteksspersonalen

1. Rekrytering och kompetens

De många små folkbiblioteken i landet skötes som regel av personer, som av intresse för biblioteksverksamheten på sin fritid ägnar sig åt denna med ingen eller mycket ringa ekonomisk ersättning för sitt arbete. En av Sveriges allmänna biblioteksförening tillsatt lönekommitté företog år 1938 en utredning av den icke heltidsanställda biblioteksspersonalens löne- och anställningsförhållanden. Av denna utredning fram-

gick, att många yrken var representerade bland denna kategori av bibliotekarier. Den avgjort största delen, icke mindre än 73 %, utgjordes dock av folkskollärare. En undersökning av förhållandena år 1947 vid folkbiblioteken i vissa län visar i stort sett samma yrkesfördelning.

För den icke heltidsanställda biblioteksspersonalen gäller inga andra kompetenskrav än de, som gäller för erhållande av tilläggsunderstöd samt statsunderstöd om minst 2 000 kronor.

2. *Utbildning*

Under tiden 1920—29 anordnade skolöverstyrelsen kortare utbildningskurser, omfattande en vecka, för sådana bibliotekarier, som icke var heltidsanställda. Efter den nya biblioteksförfattningens ikraftträdande år 1930 har utbildningskurser av växlande omfattning anordnats. Numera hålles i regel en kurs om året på fjorton dagar, där undervisningsplanen omfattar sådana ämnen som biblioteksorganisation, bokkunskap, biblioteksteknik samt allmänt folkbildningsarbete. Utbildningen bedrives dels i form av föreläsningar, dels såsom praktiska övningar. Kurserna hålles antingen i Stockholm eller vid något centralbibliotek, varvid kursdeltagarna får praktisk erfarenhet av utlåningsverksamheten vid vederbörande bibliotek. I regel anordnas i samband med kurserna studiebesök vid något lämpligt folkbibliotek. En godkänd genomgång av kursen ger vederbörande bibliotek möjlighet att erhålla tilläggsunderstöd. För att vinna kompetens som bibliotekarie vid bibliotek med mer än 2 000 kronor i statsunderstöd måste kursdeltagare efter kursen hospitera en viss tid vid större folkbibliotek.

Till utbildningen för här avsedd biblioteksspersonal får också räknas de årliga möten med bibliotekarierna inom respektive län, som centralbiblioteken anordnar. Vid dessa möten lägges största vikten vid undervisningen i bokkunskap, främst genom en fyllig orientering i den nyutkomna litteraturen.

Jämsides med kursverksamheten bedrives sedan år 1938 en undervisning per korrespondens under ledning av Sveriges allmänna biblioteksförening. Studiebreven redigeras centralt, men i övrigt skötes undervisningen numera i huvudsak av centralbiblioteken.

3. *Löne- och anställningsförhållanden*

Genom den tidigare omnämnda utredning, som företogs år 1938 av Sveriges allmänna biblioteksförenings lönekommitté, påvisades, att arvodena för bibliotekarierna vid de många små biblioteken på landsbygden utgick med synnerligen blygsamma belopp. Ofta förekom intet som helst arvode. Vi har låtit företaga stickprov på de nuvarande löne-

förhållandena. Dessa visar att läget icke undergått någon väsentlig förbättring. Alltjämt utgår arvodena med belopp, som icke står i rimlig relation till arbetsuppgifter och med dessa förenat ansvar. Av 72 bibliotekarier vid folkbibliotek inom Kalmar län hade sålunda år 1947 18 intet som helst arvode; 43 bibliotekarier hade mellan 10 och 100 kronor i arvode; 7 bibliotekarier hade mellan 100 och 300 kronor och endast 4 hade mer än 300 kronor om året för sitt arbete. För Uppsala län noterades följande siffror: Av 41 bibliotekarier var 6 utan någon som helst ekonomisk ersättning; 25 bibliotekarier hade mellan 10 och 100 kronor; 9 hade mellan 100 och 300 kronor, och i endast ett fall uppgick arvodet till mer än 300 kronor om året. Det finns anledning anta, att dessa siffror i stort sett har giltighet för hela landet.

II. *Principiella synpunkter på folkbibliotekens uppgifter och organisation*

Av den lämnade redogörelsen för folkbiblioteksväsendets nuvarande läge framgår, att detta visserligen under perioden efter 1930 genomgått en betydande utveckling, men att biblioteksverksamheten alltjämt är behäftad med iögonfallande brister. Städernas biblioteksväsen hämmas i sin utveckling av statsunderstödens otillräcklighet. Landsbygdens biblioteksväsen är splittrat på många ofta obetydliga biblioteksenheter, som saknar erforderligt lokalt stöd och som följd därav inte heller erhåller det stöd från statens sida, som enligt gällande bestämmelser skulle kunna utgå. De bristfälliga resurserna avspeglar sig där i dåligt sammansatta, ofta föråldrade bokbestånd, dåliga lokaler och dåligt avlönad personal utan erforderlig utbildning. I ganska många landsbygdskommuner saknas bibliotek helt och hållet.

Som redan antytts, förutsätter statens åtgärder till biblioteksverksamhetens främjande ett lokalt intresse. Det på riksstaten uppförda anslaget till folkbiblioteksväsendet har i konsekvens härmed beteckningen understöd. Staten lämnar sitt stöd till av enskilda och kommuner bedriven verksamhet, men staten känner inte själv ett positivt ansvar för bokförsörjningsproblemets lösning. Det kan med skäl sättas i fråga, om denna principiellt passiva inställning från statens sida numera låter försvara sig. Om de påtalade bristerna hos folkbiblioteksväsendet i dess nuvarande utformning skall kunna övervinnas, är det nödvändigt, att staten gör en aktiv insats för biblioteken.

Man har på olika sätt sökt formulera, vad som är folkbibliotekens uppgift. Man kan se saken från låntagarens sida och göra gällande, att folkbiblioteksväsendet har till uppgift att göra det möjligt för en låntagare att utan dröjsmål och utan alltför betungande formaliteter som

lån erhålla den litteratur, han kan behöva för sin enskilda utbildning, sitt arbete och sin förströelse. Man kan se saken från samhällets sida och säga, att folkbiblioteksväsendets uppgift är att medverka till skapandet av kunniga och dugliga medborgare. Det är en angelägenhet för demokratien, att den enskilde medborgaren fritt kan bilda sig en mening angående de olika förhållanden, som han möter. Det är en angelägenhet för de statsmakter, som uppdragit riktlinjerna för skolans fostrande arbete, att medborgaren även efter skoltidens slut kan på egen hand fullfölja sitt kunskapsinhämtande och sin yrkesutbildning med hjälp av bibliotekets böcker. Det är en angelägenhet för samma statsmakter, att den vetenskapliga forskningens resultat skall nå fram till var och en, som har möjlighet att nyttiggöra dem i ena eller andra avseendet. Det kan slutligen med skäl betraktas som ett statligt intresse, att medborgarna erhåller tillgång till god och sund förströelseläsning, som kan ge fritiden ett värdefullt innehåll.

Från de här anförda utgångspunkterna föreligger inte längre skäl att betrakta biblioteksverksamheten som en mer eller mindre enskild angelägenhet, låt vara understödd av staten. Den biblioteksverksamhet, som i så många fall grundlagts och hållits levande tack vare enskilda uppoffringar, kan göra anspråk på att det allmänna fullföljer arbetet. Det bör bli en statens uppgift att organisera biblioteksverksamheten så, att varje medborgare under såvitt möjligt lika villkor kommer i åtnjutande av de fördelar den erbjuder.

En följd av denna grundsyn på folkbibliotekets uppgift måste bli, att biblioteksverksamheten blir obligatoriskt genomförd över hela landet — obligatoriskt i realiteten om än inte formellt. Biblioteken måste erhålla sådana resurser, att de angivna uppgifterna kan fyllas. Den hittillsvarande splittringen måste försvinna. Biblioteksorganisationen måste samtidigt utbyggas så att den når alla grupper av medborgare, även sådana som av olika skäl inte kan komma i kontakt med de allmänna folkbiblioteken: sjukhuspatienter, militär personal, sjömän, av samhället omhändertagna personer.

Om det uppställda programmet skall kunna fullföljas, kräves väsentligt ökade insatser från det allmännas sida. Starka skäl kan anföras för att staten ensam skall bära kostnaderna. Då vi i våra förslag stannat för att kostnaderna skall delas mellan stat och kommun, har vi framför allt vägletts av en önskan att kunna bibehålla kommunen som huvudman för biblioteksverksamheten. Ett förstatligande skulle beröva verksamheten det kommunala intresse och den kommunala kontroll, som kan betraktas som en av förutsättningarna för ett framgångsrikt arbete, och försvåra en anpassning efter de lokala förhållandena. Samtidigt har vi emellertid utgått från att staten i betydligt större omfattning

än tidigare skall inträda som intressent. Medan kommunen enligt våra förslag i princip skall bidraga till biblioteksverksamheten efter måttet av sin ekonomiska förmåga, blir det statens uppgift att sörja för att verksamheten kan hållas på en jämn och tillräckligt hög nivå oavsett kommunens ekonomiska bärkraft.

För att bokförsörjningen skall bli så fullständig som möjligt, kräves vidare ett långt gående samarbete mellan bibliotek av olika typer och olika omfattning. Samarbetet skall åsyfta att ställa hela landets bokförråd till den enskilde medborgarens förfogande. Ju större ett bibliotek är, desto större förpliktelser äger det i detta avseende. I realiteten, om än inte på papperet, skall alla bibliotek ingå som led i ett enhetligt system, där en obruten linje går från skolbiblioteket över folkbiblioteket till det vetenskapliga biblioteket,

Man kan överväga, om den här skisserade utvecklingen skall kunna genomföras omedelbart eller om den bör ges tillfälle att fritt växa fram. Det senare alternativet har synts oss stå i bättre överensstämmelse med vad som för närvarande är praktiskt möjligt. Vi bibehåller alltså kommunens rätt att själv bestämma om biblioteksväsendets lokala utformning, men samtidigt har vi sökt formulera statsbidragsbestämmelserna så, att en kvalitativ och kvantitativ utökning av biblioteksverksamheten främjas i högre grad än tidigare.

Folkbiblioteket skall fylla sin uppgift genom att till medborgarnas förfogande kostnadsfritt ställa böcker och annat material för förmedling av tankar och idéer: tidskrifter, tidningar, kartor, bilder, film, grammofonskivor. Det skall välja detta material så, att det bäst svarar mot medborgarnas behov, självfallet inom de gränser, som hänsynen till elementära konstnärliga krav uppdrager. Det skall lämna vägledning vid samlingarnas utnyttjande och aktivt verka för att största möjliga antal medborgare kommer i kontakt med de värden, som biblioteket representerar. Det skall samarbeta med alla andra organisationer, som har kulturell verksamhet på sitt program: skolor, universitet, muséer, folkbildningsorganisationer, föreningar o. s. v. Det skall stå i centrum för bildningsarbetet.

III. *Förslag till åtgärder*

1. Kommunala folkbibliotek

1. *Inledning*

För närvarande utgår statsunderstöd dels till kommunala och med dem likställda, av lokala föreningar upprättade folkbibliotek, dels till biblioteksverksamhet i sammanhang med studiecirkelarbete. De kom-

munala biblioteken kan vara upprättade antingen av den borgerliga eller den kyrkliga kommunen. Som antytts i det föregående, räknar vi med att i framtiden endast kommunen skall kunna erhålla bidrag för folkbiblioteksverksamhet, och med kommunen förstår vi i detta sammanhang den borgerliga kommunen. Vi räknar alltså med att det fåtal bibliotek, som äges av kyrkliga kommuner eller av lokala biblioteksföreningar, skall övertagas av vederbörande borgerliga kommuner. Som vidare framgår av det särskilda avsnittet nedan om studiecirkelbiblioteken, räknar vi med en successivt genomförd kommunalisering av dessa.

Nu gällande statsunderstödsbestämmelser är icke så utformade, att de tillräckligt starkt lockar kommunerna till insatser på biblioteksområdet. De tar ingen hänsyn till att vissa kommuner har mycket mindre bärkraft än andra och att följaktligen verksamheten inom de fattigare kommunerna medför en oproportionerligt stor skattebörda för kommunmedlemmarna, om verksamheten skall ha samma omfattning som i de bättre ställda kommunerna. Ej heller tar systemet tillräcklig hänsyn till storleken av kommunerna, i det att understödet är maximerat till ett visst belopp, vilket inte är högre än att det uppnås av de större kommunerna redan vid en ganska ofullständig utbyggnad av verksamheten. Kostnaderna för fortsatta förbättringar får därefter bäras helt av kommunerna.

Ett statsbidragssystem, som bygger på kommunerna, måste utformas så, att varje kommun oavsett kommunens ekonomiska eller geografiska struktur stimuleras till att upprätta ett folkbibliotek. Det måste vidare skapa garantier för att den verksamhet, som bedrives, blir av sådan omfattning och sådan karaktär, att varje medborgare erhåller tillgång till de fördelar ett bibliotek erbjuder.

2. *Biblioteksverksamhet i varje kommun*

Om man utgår från att den borgerliga kommunen skall vara huvudman för folkbiblioteksverksamheten, är det angeläget att undersöka, om kommunen i olika avseenden kan betraktas som en lämplig enhet för denna verksamhet. För närvarande kan detta knappast sägas vara förhållandet. Ett avsevärt antal av våra nuvarande kommuner är så små, att en kommunalt organiserad biblioteksverksamhet icke kan komma till stånd av praktiska skäl. Den beslutade nya kommunindelningen torde emellertid i detta avseende komma att förändra läget. Som framgår av kommunindelningskommitténs betänkande, kan man räkna med att en kommun, vars minimigräns sättes vid 2 000 invånare och minst 8 000—10 000 skattekronor, skall bli tillräckligt bärkraftig för att tillfreds-

ställande kunna lösa kommunen åvilande uppgifter inom skolväsende, nykterhetsvård, fattigvård, barnavård och hälsovård. Vad biblioteksväsendet angår, torde kommunen böra ha ett något högre antal invånare, för att en effektiv verksamhet skall kunna bedrivas. Biblioteksskommunen bör lämpligen ha den omfattning och den ekonomiska bärkraft, att det blir möjligt att låta biblioteksverksamheten stå under ledning av en heltidsanställd, fackligt utbildad bibliotekarie. Detta torde bliva möjligt först i kommuner med 4 000—5 000 invånare.

Enligt vad som framgår av länsstyrelsernas preliminära förslag till ny kommunindelning, kommer flertalet kommuner att få ett invånarantal av minst 3 000. Omkring 44 % kommer att få ett invånarantal, som överstiger 4000. Från här angivna utgångspunkter kommer sålunda närmare halva antalet kommuner att bilda lämpliga enheter för biblioteksverksamheten. Även i kommuner med 3—4 000 invånare torde en sakligt och ekonomiskt tillfredsställande verksamhet kunna organiseras. För de minsta kommunerna bör liksom nu finnas möjligheter till samgående med andra, varvid den lämpligaste utvägen synes vara, att kommunerna i fråga träffar en överenskommelse av civilrättslig art om bildande av en biblioteksförening.

Om man räknar med att kommunerna skall vara huvudmän för folkbiblioteksverksamheten, uppställer sig frågan, om kommunerna skall *åläggas* att upprätta bibliotek. Kravet på obligatoriska folkbibliotek är sakligt starkt motiverat. Under senare år har uppfattningen om folkbiblioteken som självklara komplement till det obligatoriska skolväsendet allt mera gjort sig gällande såväl i vårt land som i våra nordiska grannländer och den anglosachsiska världen. I Norge har kravet på obligatoriska folkbibliotek redan tillgodosetts genom den nya biblioteksförfattning, som träder i kraft den 1 juli 1949. Med den ståndpunkt, som vi intagit till frågan om ett förstatligande av biblioteksväsendet, synes det emellertid icke motiverat att ålägga kommunerna att upprätta folkbibliotek. Resultatet torde bli detsamma, om man genom statsbidrag gör det ekonomiskt möjligt för varje kommun att organisera en biblioteksverksamhet. Folkbibliotekens nuvarande fördelning är för övrigt sådan, att efter kommunindelningsreformens genomförande nästan undantagslöst åtminstone *ett* bibliotek av folkbiblioteksskaraktär kommer att finnas i varje kommun.

3. *Garantier för biblioteksverksamhetens effektivitet*

Även om biblioteksverksamhet skulle komma att bedrivas i varje kommun, garanterar detta i och för sig icke en effektiv bokförsörjning. Verksamheten måste erhålla tillräckligt omfång och vara av tillfreds-

ställande kvalitet. Det räcker som regel icke med *ett* bibliotek i varje kommun. Inom alla större kommuner måste skapas bibliotekssystem med huvudbibliotek, filialer och smärre utlåningsstationer. I princip bör möjlighet till boklån finnas på alla tätorter, liksom på andra platser, där exempelvis en samlingslokal (studiehem, ordenshus, folketshus, bygdegård o. s. v.) motiverar upprättandet av en utlåningsstation. Biblioteken måste kunna erbjuda sina låntagare ett tillräckligt omfattande och allsidigt sammansatt bokbestånd i tillfredsställande lokaler. Den personal, som har hand om bibliotekens skötsel, måste ha erforderlig utbildning för att kunna vägleda låntagarna vid bokvalet och ombesörja boksamlingens vård.

Gällande statsunderstödsbestämmelser har i två avseenden sökt tillgodose kraven på kvantitet och kvalitet. Å ena sidan föreskrives, att ett folkbibliotek för att erhålla statsunderstöd måste kunna uppvisa ett lokalt bidrag om minst 40 kronor. Å andra sidan är statsunderstödet uppdelat på grundunderstöd och tilläggsunderstöd, varvid tilläggsunderstöden utgår vid ett på visst sätt kvalificerat biblioteksarbete.

Bestämmelsen om ett minimibelopp av 40 kronor är ohjälpligt föråldrad. Det är överhuvud icke möjligt att bedriva biblioteksverksamhet med 40 kronor i ortsbidrag och samma belopp i statsunderstöd. En minimibestämmelse, som icke tar hänsyn till storleken av det verksamhetsområde, som biblioteket har att betjäna, är praktiskt oanvändbar. Rimligare skulle vara att på sätt, som skett i den norska biblioteksförfattningen, fastställa ett visst kommunalt minimibidrag per invånare som villkor för statsbidrag. Men ej heller denna lösning ger några garantier för en effektiv bokförsörjning, så länge minimibeloppet måste fastställas lika för hela landet och följaktligen till sin storlek bestämmas av de fattigaste kommunernas ekonomiska bärkraft.

Också bestämmelserna om tilläggsunderstöd är föråldrade. De är övertagna från den danska biblioteksförfattningen men slopades i denna redan något år efter det den svenska författningen trätt i kraft. Möjligheten till tilläggsunderstöd har visserligen i många fall förmått kommunerna till kvalitetsförbättrande åtgärder, men i sin nuvarande utformning har bestämmelserna mycket begränsad räckvidd. För alla större bibliotek saknar de betydelse. Tilläggsunderstödet till bibliotek med kvalificerad personal når exempelvis sitt maximum, när de sammanlagda lönerna till sådan personal uppgår till 7 500 kronor, d. v. s. vid nuvarande löneläge redan när biblioteket har anställt en enda fackutbildad tjänsteman. Det kan för övrigt ifrågasättas, om ett system, som innebär, att vissa prestationer premieras, överhuvud är berättigat, när prestationerna har den natur, att varje bibliotek borde fullgöra dem.

Vill man skapa ett bidragssystem, som relativt snabbt leder fram till en kvantitativt och kvalitativt tillfredsställande biblioteksverksamhet, måste man välja delvis andra vägar, även om metoderna i princip inte avviker från de tidigare prövade. Vilken väg man än väljer, är det nödvändigt, att statsbidraget beräknas under hänsynstagande till vederbörande kommuns ekonomiska bärkraft. Först därigenom får den fattiga kommunen möjlighet att utan oskäliga ekonomiska uppoffringar hålla samma standard som den rika. Man kan sedan nöja sig med att enbart söka *stimulera* kommunerna till ökade insatser för biblioteksändamål. Det skulle ske, om statsbidraget utginge efter gynnsammare grunder, i den mån utgifterna steg i förhållande till invånarantalet i kommunen. Ett så utformat bidragssystem skulle emellertid knappast tillfredsställa de krav på enkelhet, som man av praktiska skäl har anledning att uppställa. Man kan välja en annan väg: man kan uppställa vissa bestämda *fordringar* i fråga om bokbestånd, lokaler och personal, som varje bibliotek måste fylla för att överhuvud få statsbidrag. Det skulle emellertid erbjuda betydande svårigheter att fastställa fordringar, som toge tillbörlig hänsyn till verksamhetens omfattning. Enklare vore att låta den statliga tillsynsmyndigheten i varje särskilt fall pröva och fastställa det enskilda bibliotekets organisation, men inte heller denna metod vore tillfredsställande, då den knappast kan beräknas ge tillräckligt snabba och säkra resultat; den skulle dessutom medföra en betydande administrativ belastning.

Den lösning vi förordar innebär, även den, att man ställer vissa bestämda krav som villkor för att statsbidrag skall utgå. Vi föreslår emellertid, att kraven icke skall gälla bokbestånd, lokaler eller personal utan hänföra sig till kommunens ekonomiska insats. Biblioteket skall alltså liksom för närvarande uppbära ett minimitillskott från vederbörande kommun, men ett minimitillskott avvägt med hänsyn till kommunens ekonomiska bärkraft och av sådan storleksordning, att det på samma gång kommer att i stort sett utgöra kommunens maximitillskott. När kommunen gjort sin insats, skall alltså statsbidraget täcka återstående kostnader intill dess biblioteket kan betraktas som fullt utbyggt. Systemet förutsätter, att man på lämpligt sätt beräknar kostnaderna för en fullt utbyggd biblioteksverksamhet; det ligger därvid närmast till hands att ställa kostnaderna i relation till invånareantalet.

Om kommunen på detta sätt ålägges att från början bidraga med praktiskt taget hela den andel av kostnaden, som skulle falla på kommunens del vid en fullständig utbyggnad av biblioteksverksamheten, kan man räkna med att standarden skall uppnås förhållandevis snabbt. Det kommer att ligga i kommunens intresse att genomföra en biblioteksorganisation av sådan omfattning, att statsbidragsmöjligheterna

helt kan utnyttjas. I sak innebär systemet, att kommunen bidrager efter måttet av sin förmåga, medan staten genom sina bidrag sörjer för att biblioteket oavsett kommunens ekonomiska bärkraft kan uppnå skälig effektivitet.

4. *Statsbidragssystemets huvudprinciper*

Det föreslagna statsbidragssystemet kan i princip sammanfattas på följande sätt:

Kommunens bidrag till kostnaderna för biblioteksverksamheten fastställes till ett i förhållande till kommunens ekonomiska bärkraft fixerat minimibelopp.

Om kommunen erlägger minimibeloppet, utgår statsbidraget med återstoden av skäliga kostnader för en effektiv biblioteksverksamhet.

Ett statsbidragssystem, som tar hänsyn till den ekonomiska bärkraften hos vederbörande kommun, innebär ingen principiell nyhet. Likartade system tillämpas redan bl. a. i fråga om statsbidragen till skolmåltider och skolbyggnader samt kommunbidragen till folkpensioneringen. I samtliga dessa fall är relationen mellan kommunens och statens bidrag avvägd i förhållande till kommunens skattekraft. Kommunens andel av kostnaderna bestämmes med utgångspunkt från antalet skattekronor per invånare.

Då vi föreslår, att kommunens bidrag skall fastställas till på visst sätt fixerat minimibelopp, är vi medvetna om att förslaget måste kompletteras i vissa avseenden. Om kommunen skall göra hela sin insats redan från början och när den är gjord kan besluta om åtgärder, som i sin helhet kommer att bekostas av statsmedel, kan man riskera, att de kommunala myndigheterna icke anser sig behöva iakttaga nödig sparsamhet vid biblioteksväsendets utbyggnad. Kommunens egna kostnader blir desamma, vare sig utbyggnaden får större eller mindre omfattning. För att undgå dessa risker föreslår vi dels att kommunen ensam skall bära vissa utgifter för biblioteksverksamheten, dels att det belopp, varmed personalutgifterna ingår i bidragsunderlaget, skall maximeras, dels slutligen att summan av de utgifter, till vilka statsbidrag utgår (bidragsunderlaget), maximeras till ett visst belopp per invånare. Vi föreslår vidare, att det skall åligga den statliga tillsynsmyndigheten att tillse, att de utgifter, som ingår i bidragsunderlaget, är skäliga.

5. *Bidragsunderlaget*

Kostnaderna för biblioteksverksamheten utgöres i huvudsak av utgifter för bokinköp och bokbindning, personal och lokaler, vartill kommer smärre utgifter för diverse ändamål (skrivmaterial, blanketter, telefon.

porto, annonser, inventarier m. m.). En statistisk sammanställning av utgifterna för en rad bibliotek av olika storleksordning visar, att de sammanlagda kostnaderna för bokinköp, bokbindning och personal praktiskt taget genomgående uppgår till 70 % av bibliotekets samtliga utgifter; proportionerna mellan de olika delposterna växlar däremot.

Som redan nämnts, synes det önskvärt, att kommunen ensam får bära vissa kostnader för biblioteksverksamheten för att därigenom föranledas att iakttaga rimlig sparsamhet. För att förenkla beräkningen av statsbidragen måste det vidare anses önskvärt att begränsa bidragsunderlaget till ett fåtal, lätt kontrollerbara utgiftsposter. Det skulle därvid ligga nära till hands att endast medräkna utgifterna för bokinköp och bokbindning samt personal. Detta skulle innebära, att stat och kommun gemensamt svarade för 70 % av utgifterna och kommunen därutöver ensam för 30 %. Principen att kostnaderna för biblioteksverksamheten skulle fördelas mellan stat och kommun i förhållande till den ekonomiska bärkraften hos kommunen skulle därigenom inte upprätthållas. Vi har under sådana omständigheter ansett oss böra räkna med ett något utökat bidragsunderlag. För att icke nödvändiggöra en administrativt betungande kontroll av varje särskild utgiftspost har vi därvid stannat vid att föreslå, att i bidragsunderlaget förutom utgifter för bokinköp och bokbindning samt personal medräknas utgifter för andra ändamål till ett belopp, som motsvarar högst 20 % av de sammanlagda utgifterna för de förstnämnda ändamålen. Om dessa i enlighet med ovanstående i genomsnitt utgör 70 % av de totala utgifterna, skulle bidragsunderlaget komma att utgöra $(70 + \frac{20 \times 70}{100} =)$ 84 % av totalkostnaden för biblioteksverksamheten. Det här föreslagna förfaringssättet skulle tillåta, att man vid fastställandet av bidragsunderlaget lämnade svårkontrollerade diverseutgifter åsido, så snart summan av klart godtagbara utgifter för andra ändamål än bokinköp, bokbindning och personal uppgick till ifrågavarande 20 %.

Mot förslaget kan invändas, att det även med denna utökning av bidragsunderlaget kommer att missgynna de ekonomiskt sämst ställda kommunerna. Av de totala kostnaderna för biblioteksverksamheten skulle alltjämt 16 % komma att bäras av kommunen ensam. Denna kostnad torde emellertid i huvudsak kunna betraktas som lokalkostnad och torde som regel inte vara fullt så betungande som en siffermässig uppställning ger vid handen. Vanligen är biblioteken inrymda i kommunen tillhöriga byggnader. Lokalkostnaden utgöres i dessa fall av ett hyresvärde och betyder inte någon verklig utgift för kommunen. Den kommunala byggnaden kan därtill i vissa fall (skolbyggnad, allmän samlingslokal) vara uppförd med bidrag av statsmedel. I annat samman-

hang föreslår vi, att ökade möjligheter skapas till bidrag för detta ändamål. Att kommunen ensam får svara för lokalkostnaderna kan å andra sidan innebära en viss garanti för att de kommunala myndigheterna iakttager rimlig sparsamhet vid biblioteksverksamhetens utbyggande, i samma mån som en utökning av bokbestånd eller personal medför krav på ökade lokalutrymmen.

Då det gäller att bestämma bidragsunderlagets storlek, påkallar personalkostnaderna särskild uppmärksamhet. Enligt vår uppfattning är det icke önskvärt, att lönerna för bibliotekspersonalen regleras genom några statliga åtgärder. Lönesättningen bör på samma sätt som hittills bli föremål för förhandlingar mellan arbetsgivare och arbetstagare. Med hänsyn till bibliotekslönernas relation till övriga löner i det kommunala löneschemat, torde man som regel kunna utgå från att lönesättningen kommer att hålla sig inom rimliga gränser, även om, som här kan bliva fallet, vederbörande kommun icke själv får bestrida vid löneökningar uppkommande kostnader. Det är emellertid icke helt uteslutet, att lönesättningen kan komma att påverkas av sistnämnda omständighet. Med hänsyn härtill har det synts oss nödvändigt att på visst sätt begränsa de personalkostnader, som får inräknas i bidragsunderlaget. En sådan begränsning är endast påkallad i fråga om kostnaderna för den fackutbildade personalen. För kontorspersonalen är lönesättningen helt avhängig av lönesättningen för annan kontorspersonal i kommunal tjänst. Vad de mindre landsbygdsbibliotekens icke heltidsanställda personal angår, torde den statliga tillsynsmyndigheten ha möjlighet att öva erforderlig kontroll.

För städernas vidkommande regleras för närvarande assistentpersonalens löner genom en central överenskommelse mellan Svenska stadsförbundet och Sveriges kommunaltjänstemannaförbund. Enligt denna överenskommelse varierar assistentlönen mellan 18 och 21 lönegraderna i statens allmänna avlöningsreglemente. Någon motsvarande överenskommelse för bibliotekariebefattningarna finnes icke. För denna kategori har emellertid vid det senaste årets löneförhandlingar från Sveriges kommunaltjänstemannaförbunds sida hävdats en lönesättning varierande mellan 23 och 33 lönegraden.

Om man inte vill ingå på en detaljerad reglering av lönerna men å andra sidan vill ge statsbidragsbestämmelserna en sådan utformning, att de kommunala myndigheterna vid sin lönesättning föranledes att iakttaga nödig omsorg, ligger det närmast till hands att föreskriva, att utgående löner får medräknas i bidragsunderlaget endast till ett visst högsta belopp. *Då vi föreslår en bestämmelse av denna innebörd, får detta på intet sätt tolkas som något ställningstagande till frågan om lönesättningen inom bibliotekarieyrket.* Vi utgår från att kommunerna

liksom hittills skall tillämpa ett lönesystem, där lönerna graderas under hänsynstagande till det arbete och det ansvar, som är förenade med den särskilda befattningen.

Vårt förslag innebär, att bibliotekarie(chefs)lön får inräknas i bidragsunderlaget till ett belopp, som motsvarar högst 24 lönegraden. Av assistentbibliotekarielöner skall på motsvarande sätt få medräknas ett belopp, som motsvarar högst 21 lönegraden. Då vi i det senare fallet föreslagit, att den högsta nu utgående lönegraden skall godtagas för all fackligt utbildad assistentpersonal, har vi tagit hänsyn till arten och längden av den bibliotekarieutbildning, som vi nedan föreslår. För bibliotekariebefattningar har vi som följd härav föreslagit 24 lönegraden, som synes kunna godtagas även i fråga om mindre kommuner. Vid fastställandet av bidragsunderlaget skall för varje befattningshavare med lön över 21, resp. 24 lönegraden inräknas det lönebelopp inkl. förekommande tillägg, som skulle ha utgått till honom, om hans befattning varit placerad i 21, resp. 24 lönegraden.

Som redan nämnts, bör bidragsunderlaget i dess helhet maximeras till ett visst belopp per invånare. Vi återkommer till denna fråga i nästa avsnitt. Vi har övervägt, om härutöver ett absolut maximum borde fastställas för statsbidragsunderlaget i likhet med vad som gäller för de nuvarande statsunderstöden till folkbiblioteksväsendet. En sådan maximeringsbestämmelse, som skulle innebära, att de större kommunerna finge bära en proportionsvis större andel av kostnaderna för biblioteksverksamheten än de mindre, är enligt vår uppfattning icke påkallad vid ett bidragssystem med statsbidragen graderade efter skatteunderlaget i vederbörande kommun. Vid utformningen av andra liknande bidragssystem har ej heller någon maximeringsåtgärd av detta slag tillgripits. Däremot synes det riktigt, att de större biblioteken på det sätt, som närmare anges nedan, får fullgöra vissa uppgifter utanför sitt närmaste verksamhetsområde.

I bidragsunderlaget får endast inräknas sådana kostnader, som är att anse som skäliga i förhållande till biblioteksverksamhetens omfattning och karaktär. En uttrycklig bestämmelse härom synes böra intagas i statsbidragsbestämmelserna. Det bör åvila den statliga tillsynsmyndigheten att i detta avseende utöva erforderlig kontroll.

För närvarande fastställes statsunderstödet till ett kommunalt folkbibliotek med ledning av bibliotekets beräknade inkomster för löpande år. Det av oss föreslagna bidragssystemet utgår från att bidragsunderlaget på liknande sätt bestämmes på grundval av bibliotekets beräknade *utgifter* för löpande år, sådana dessa fastställts i av vederbörande kommunala myndigheter antagna utgiftsstater. På samma sätt som nu skall det åligga biblioteket att årligen avge berättelse över föregående

års verksamhet. Om det framgår av denna, att bibliotekets utgifter understigit de i utgiftsstaten för året upptagna beloppen, bör nästföljande års statsbidrag minskas med ett belopp, motsvarande skillnaden mellan det statsbidrag som utgått och det bidrag, som borde ha utgått. Liknande korrigeringar företages nu i de fall, då av nästföljande års redogörelse framgår, att ett bibliotek icke erhållit utlovade ortsbidrag.

6. *Bidragsunderlagets maximering*

Det enklaste sättet att fastställa vad som kan anses vara skälig kostnad för en effektiv biblioteksverksamhet skulle vara att undersöka de verkliga kostnaderna för ett större eller mindre antal bibliotek för att på så sätt erhålla en användbar medelsiffra. En sådan metod skulle emellertid förutsätta, att verksamheten vid de ifrågavarande biblioteken vore av tillfredsställande omfattning och karaktär. Som tidigare framhållits, är detta endast undantagsvis fallet. Som regel har det av ekonomiska skäl icke varit möjligt att utbygga biblioteksverksamheten till önskad omfattning. Det blir under dessa förhållanden nödvändigt att söka beräkna kostnaderna från andra utgångspunkter.

Som framgår av det föregående, kan man räkna med att en kommun med 4 000—5 000 invånare skall kunna låta biblioteksverksamheten stå under ledning av en fackutbildad bibliotekarie med heltidsanställning. I en kommun med 4 500 invånare kan man vid full utbyggnad och med utgångspunkt från svenska förhållanden — i Danmark och England är utlåningsfrekvensen betydligt högre — räkna med en genomsnittlig årlig utlåning av cirka 18 000 volymer. Enligt danska normer (G. Krogh-Jensen, Folkebibliotekernes Bogkonto, Bogens Verden 1942) betyder en utlåning på 18 000 volymer, att årligen i genomsnitt 180 böcker förslites och måste ersättas, varjämte 90—180 böcker ytterligare måste inköpas för att tillgodose kravet på ny litteratur. Med en beräknad medelkostnad av 12 kronor per bok, betyder detta en årskostnad av 3 240—4 320 kronor. Personalkostnaden för ett bibliotek av denna storlek kan beräknas till lägst 10 000 kronor. Sammanlagda kostnaden för bokinköp, bokbindning och personal skulle sålunda utgöra lägst 13 240 och högst 14 320 kronor. I bidragsunderlaget skall härutöver ingå övriga kostnader för biblioteksverksamheten till ett belopp, som svarar mot högst 20 % av de sammanlagda kostnaderna för bokinköp, bokbindning och personal. Bidragsunderlaget för biblioteket skulle alltså kunna beräknas till 15 888—17 184 kronor. I förhållande till antalet invånare skulle bidragsunderlaget uppgå till kr. 3: 53, resp. 3: 82.

Den erhållna siffran, kr. 3:53, resp. 3: 82, motsvarar, om härtill lägges den kostnad, som kommunen ensam har att svara för, en totalkostnad

av kr. 4: 20—4: 55 per invånare. Siffrorna kan givetvis endast betraktas som ungefärliga. Man måste räkna med vissa variationer. Kostnaden per invånare för det lilla biblioteket blir inte densamma som för det stora, även om skillnaden sannolikt är ganska obetydlig. Skall det lilla biblioteket kunna erbjuda sina låntagare en fullgod service, blir kostnaden per invånare snarare större än för det stora. Det kan vidare framhållas, att de angivna siffrorna förmodligen ligger i underkant. Som jämförelse kan nämnas, att den amerikanska biblioteksföreningens kommitté för efterkrigsplanering räknar med ett belopp per invånare av $ 1: 50 för "minimum" service, $ 2: 25 för "god" service och $ 3: 00 för "förstklassig" service, d. v. s. efter nuvarande kurs resp. kr. 5: 40, 8: 10, 10: 80 (C. B. Joeckel & A. Winslow, A national plan for public library service, Chicago 1948, s. 96). Det kan också anföras, att 1948 års utgiftsstat för Malmö stadsbibliotek upptar en kostnad, som motsvarar kr. 4: 84 per invånare. Försiktigheten bjuder emellertid att icke för närvarande fastställa ett högre maximum för bidragsunderlaget än kr. 3: 50 per invånare, motsvarande en totalkostnad av omkring kr. 4: 15 per invånare. Självfallet måste beloppet omprövas, om det allmänna prisläget mera avsevärt förändras.

7. *Kommunandelens storlek*

Vid fastställandet av kommunandelens storlek har vi inte funnit anledning att frångå den huvudprincip, som för närvarande gäller i fråga om statsunderstöden till folkbiblioteksväsendet. Principen innebär, att staten tillskjuter högst samma belopp som bibliotekets ägare, d. v. s. att kommunen svarar för minst hälften av utgifterna. Principens tillämpning på det av oss föreslagna statsbidragssystemet skulle innebära, att den på en kommun *med normal skattekraft* fallande andelen fastställdes till hälften av kostnaderna för fullt utbyggd biblioteksverksamhet, medan staten skulle bestrida den andra hälften eller, om verksamheten icke var fullt utbyggd, återstoden av kostnaderna.

Eftersom bidragsunderlaget begränsas till 84 % av de verkliga kostnaderna, bör normalkommunens andel av de i bidragsunderlaget ingående kostnaderna beräknas med hänsynstagande till att den ensam har att svara för 16 % av totalkostnaden. Andelen bör följaktligen fastställas till 34/84 av bidragsunderlaget, d. v. s. i runt tal 40 % av detta. Under den givna förutsättningen att bidragsunderlaget skall uppgå till maximum, kr. 3: 50 per invånare, kommer normalkommunens andel — bortsett från nyssnämnda 16 % — att uppgå till $\left(\frac{40 \times 3:50}{100} =\right)$ kr. 1: 40 per invånare. Med utgångspunkt härifrån kan man uppställa en skala

med olika minimibelopp vid olika värden för antalet skattekronor per invånare. Det är emellertid onekligen enklare att fastställa minimibeloppet till ett visst belopp per skattekrona. Utgår man från att normalkommunen har en skattekraft om 18 skattekronor per invånare, motsvarar ett belopp av kr. 1:40 per invånare en kostnad av $\left(\frac{1:40}{18}\right) =$ cirka 8 öre per skattekrona. Vi föreslår, att kommunens bidrag till bestridande av de i bidragsunderlaget ingående kostnaderna fastställes till 8 öre per skattekrona.

Nedanstående tabell utvisar kommunandelens procentuella storlek vid olika värden för antalet skattekronor per invånare under förutsättning av fullt utbyggd verksamhet:

Tab. 12. Kommunandelens storlek

Skattekronor per invånare	6	12	18	24	30
På kommunen fallande andel av i bidragsunderlaget ingående kostnader ("minimibeloppet"), i procent	13,7	27,4	41,1	54,9	68,6
På kommunen fallande andel av samtliga kostnader för biblioteksverksamheten, i procent .	27,2	38,8	50,4	61,9	73,5

Skulle i bidragsunderlaget eljest ingående kostnader uppgå till mer än kr. 3:50 per invånare (överstandard), får kommunen ensam svara för det överskjutande beloppet.

8. *Statsbidragets storlek*

I överensstämmelse med de principer, som ovan angivits, bör statsbidraget fastställas till samma belopp som bidragsunderlaget, minskat med på kommunen fallande andel av i bidragsunderlaget ingående kostnader, d. v. s. med 8 öre per skattekrona. Nedanstående tabell utvisar statsbidragets storlek vid full utbyggnad av biblioteksverksamheten i förhållande till storleken av å ena sidan bidragsunderlaget, å andra sidan samtliga kostnader för verksamheten:

Tab. 13. Statsbidragets storlek

Skattekronor per invånare	6	12	18	24	30
Statsbidragets storlek i förhållande till bidragsunderlaget, i procent	86,7	72,6	58,9	45,1	31,4
Statsbidragets storlek i förhållande till samtliga kostnader för biblioteksverksamheten, i procent	72,8	61,2	49,6	38,1	26,5

Statsbidragets maximala storlek i en kommun med 4 500 invånare och med ett skatteunderlag av resp. 6, 12, 18, 24 och 30 skattekronor per invånare framgår av följande sammanställning. Bibliotekets totala utgifter kan enligt ovan angivna normer beräknas till 18 675 kronor, och bidragsunderlaget är maximerat till 15 750 kronor.

Tab. 14. Statsbidragets maximala storlek i kommun med 4 500 invånare

Skattekronor per invånare	6	12	18	24	30
På kommunen fallande andel av i bidragsunderlaget ingående kostnader	2 160	4 320	6 480	8 640	10 800
Övriga på kommunen fallande kostnader, i huvudsak lokalkostnader	2 925	2 925	2 925	2 925	2 925
Statsbidrag	13 590	11 430	9 270	7 110	4 950

En kommun med 6 skattekronor per invånare behöver således förutom lokalkostnader endast bidraga med 2 160 kronor för att ett statsbidrag om 13 590 kronor skall utgå, medan däremot i en kommun med 30 skattekronor motsvarande siffror är 10 800, resp. 4 950.

Skulle bidragsunderlaget i den ifrågavarande kommunen överstiga 2 160 men icke uppgå till 15 750 kronor, kommer statsbidraget att minskas med det belopp, varmed bidragsunderlaget understiger 15 750 kronor, medan däremot kommunens andel kommer att vara oförändrad.

9. *Övergångsbestämmelse*

Som framgår av det föregående, skall statsbidrag efter de här föreslagna villkoren utgå först sedan kommunen anvisat fastställt minimibelopp för täckande av de i bidragsunderlaget inräknade kostnaderna. Man kan emellertid inte bortse från att vissa kommuner inte omedel-

bart kommer att anslå ett belopp motsvarande 8 öre per skattekrona för här angivna ändamål. Dessa kommuner skulle således icke erhålla något som helst statsbidrag och därigenom komma i sämre läge än för närvarande. För att undvika detta synes en övergångsbestämmelse nödvändig. Till här avsedd kommun bör under en begränsad period utgå ett visst statsbidrag. Vid dess beräkning synes man icke böra ta hänsyn till kommunens skattekraft. Bidraget bör vidare vara maximerat på liknande sätt som nu gäller för statsunderstöden till folkbiblioteksväsendet. Vi föreslår, att bidraget utgår med 50 % av bidragsunderlaget, som maximeras till 18 000 kronor. Förslaget innebär, att staten bidrar normalt med $\left(\frac{50 \times 84}{100} =\right)$ 42 % av totalkostnaden för biblioteksverksamheten. Då statsunderstödet för närvarande kan utgå med 50 % av kostnaden, innebär förslaget en viss försämring av nu gällande villkor. Maximalt skulle statsbidraget komma att utgår med 9 000 kronor. För närvarande är maximum 10 000 kronor, men då ifrågavarande maximum avser all biblioteksverksamhet inom en och samma kommun och studiecirkelbiblioteken därvid har företrädesrätt till viss del av beloppet i fråga, är det endast i undantagsfall, som något folkbibliotek uppbär 10 000 kronor i statsunderstöd. Övergångsperioden torde kunna begränsas till tio år.

10. *Särskilda villkor för statsbidrag*

Ett genomförande av det här föreslagna statsbidragssystemet nödvändiggör vissa ändringar i nu gällande villkor för understöd till kommunala folkbibliotek. Genom att tilläggsunderstöden bortfaller, premieras inte längre bibliotek, som har handbokssamling, resp. läsrum med handbokssamling, liksom ej heller bibliotek, som har på visst sätt kompetent personal. Med den förbättring av statsbidragsvillkoren, som föreslagits, kan man kräva, att varje bibliotek skall vara försett med en handbokssamling av lämplig omfattning och sammansättning. Det synes också kunna föreskrivas, att bibliotek i kommun med minst 4 000 invånare skall ha ett läsrum, som under sakkunnig ledning hålles öppet minst två eftermiddagstimmar tre gånger i veckan. I fråga om all personal torde böra gälla, att den skall besitta för sina befattningar erforderlig kompetens. Till denna fråga återkommer vi nedan i avsnittet om bibliotekspersonalen. Beträffande öppethållandet gäller för närvarande, att biblioteket skall hållas tillgängligt för allmänheten å regelbundna tider minst en gång i veckan. Det är rimligt, att kraven skärpes. Ett öppethållande tre gånger i veckan måste betraktas som ett minimum. I fråga om bokbeståndets sammansättning finnes nu endast en negativ bestäm-

melse. Det heter, att understöd åt bibliotek, vars bokbestånd skolöverstyrelsen icke finner i stort sett vara av tillfredsställande beskaffenhet ur moralisk eller konstnärlig synpunkt, endast må kunna beviljas under förbehåll, att biblioteket ställer sig till efterrättelse de anvisningar i fråga om bokbeståndet, som lämnas av överstyrelsen. Vi föreslår, att bestämmelsen kompletteras med en positivt formulerad föreskrift om en allsidig sammansättning av bokbeståndet. I detta sammanhang synes även böra stadgas, att biblioteket i möjligaste mån skall befrämja inom kommunen bedrivet folkbildningsarbete genom anskaffande av litteratur i anslutning till förekommande föreläsnings-, studiecirkel- och kursverksamhet, liksom annan verksamhet av liknande slag. Som villkor för statsbidrag bör även gälla, att av styrelse för på orten företrädd folkbildningsorganisation till biblioteksstyrelsen ingivna förslag till bokinköp av denna ovillkorligen skall upptagas till behandling. Till denna fråga återkommer vi i avsnittet om studiecirkelbiblioteken. Vi återkommer likaledes till skyldigheten för vissa kommunala bibliotek att tjänstgöra som lånecentraler för ett större område.

11. *Bidrag för uppförande av biblioteksbyggnader*

I våra förslag till beräkning av bidragsunderlaget har vi utgått från att kommunen själv skulle svara för lokalkostnaden. Då detta skulle kunna medföra, att de ekonomiskt sämst ställda kommunerna missgynnades, har vi ansett det nödvändigt att föreslå möjligheter till bidrag för uppförande av biblioteksbyggnader. Vi har därvid övervägt särskilda statsbidrag härför men av olika skäl funnit det lämpligare att anknyta till redan nu befintliga bidragsmöjligheter. Närmast till hands är en anknytning till bestämmelserna om bidrag för anordnande av allmänna samlingslokaler samt en utvidgning av bestämmelsernas räckvidd.

I kungl. maj:ts kungörelse om bidrag och lån av statsmedel för anordnande av allmänna samlingslokaler (SFS 913/1942; jmf. 354/1945) nämnes bibliotek bland de lokaler, som innefattas i begreppet *allmänna samlingslokaler:*

"Med *allmänna samlingslokaler* förstås i denna kungörelse för föreningslivet avsedda hörsalar samt rum för sammanträden, samkväm och studiearbete jämte därtill hörande erforderliga utrymmen såsom förstugor, avklädningsrum, apparatrum, biblioteksrum, kök, serveringsrum, toalett-, källar- och vindslokaler ävensom bostad för tillsyningsman" (§ 1).

Redan nu finns alltså möjlighet till statsbidrag för anordnande av bibliotekslokaler i den mån dessa ingår som biutrymmen i allmänna samlingslokaler. Att låta begreppet allmänna samlingslokaler utvidgas till att omfatta även bibliotekslokaler enbart är inte bara motiverat av

praktiska skäl utan ligger mycket nära till hands. Biblioteksslokalerna tjänar ofta samma syfte som allmänna samlingslokaler. Biblioteken är bildningsinstitutioner, som står till disposition för alla medborgare i samhället. Dessutom är de i många fall kombinerade med föreläsningssalar, läsrum och lokaler för studiecirkelverksamhet till tjänst för det allmänna folkbildningsarbetet. Ett ytterligare skäl för ändring av nu gällande bidragsbestämmelser ligger i den omständigheten, att det i framtiden icke kommer att finnas några statsunderstödda bibliotek ägda av föreningar, om vårt nedan framställda förslag om studiecirkelbibliotekens successiva avveckling genomföres. De nu verksamma studiecirkelbiblioteken kommer därvid att i många fall bli filialer i ett kommunalt biblioteksystem.

En ändring av nu gällande bestämmelser om bidrag och lån av statsmedel till anordnande av allmänna samlingslokaler synes därför motiverad. Ändringen synes kunna ske genom ett tillägg till den ovan citerade första paragrafen i kungörelsen, som enligt vårt förslag bör få följande lydelse:

"Med *allmänna samlingslokaler* — — — för tillsyningsman.
Lokaler för kommunala folkbibliotek, som avses i kungörelsen den .... (nr ....) angående bidrag till folkbiblioteksväsendet, jämställas i denna kungörelse i tillämpliga delar med allmänna samlingslokaler."

Vårt förslag innebär alltså möjlighet till bidrag och lån av statsmedel dels till uppförande av biblioteksbyggnader, dels liksom hittills till anordnande av biblioteksslokaler i till föreningslivet hörande lokaler (ordenshus, folkets hus m. m.).

Frågor om beviljande av bidrag och lån bör även när det gäller lokaler för kommunala folkbibliotek beredas av statens nämnd för samlingslokaler. Vi förutsätter, att nämnden vid behandling av frågor om bidrag och lån till dessa lokaler förstärkes med för dessa frågor erforderlig sakkunskap. Vi hänvisar här till, att enligt vårt förslag till kungörelse angående bidrag till folkbiblioteksväsendet vid inredning av nya, uteslutande för biblioteket avsedda lokaler, för vilka hyran uppgår till eller beräknas till minst 400 kronor, skall plan över biblioteket i och för granskning på förhand underställas statens biblioteksbyrå — det statliga organ, som enligt vårt förslag skall ersätta skolöverstyrelsen som biblioteksmyndighet (§ 4, mom. c).

Huruvida ytterligare medel kan behöva omedelbart ställas till nämndens förfogande är svårt att bedöma. Hittills gjorda erfarenheter visar, att kommunernas möjligheter att erhålla bidrag till anordnande av allmänna samlingslokaler föga utnyttjats i jämförelse med föreningarnas och stiftelsernas lånemöjligheter. Som följd härav har av riksdagen anvisade bidragsmedel ännu icke behövt tagas i anspråk i sin fulla ut-

sträckning, medan lånemedlen redan nu disponerats för redan uppförda eller planerade lokaler. Vi förutsätter, att när en förstärkning av nämndens medel som en följd av vårt här framförda förslag blir nödvändig, nämnden gör framställning härom.

2. Studiecirkelbibliotek

Som tidigare framhållits, har studiecirkelbiblioteken gjort en genomgripande insats i svenskt biblioteksväsen. De har som direkta studiebibliotek kraftigt understött cirklarnas arbete. Men deras betydelse har icke begränsats till detta. De har nått ut i vidare kretsar och verksamt bidragit till att tillfredsställa också ett mera allmänt läsintresse. Inte minst har detta varit fallet på landsbygden, där studiecirkelbiblioteken i många fall gått i spetsen för den lokala biblioteksrörelsen. Flera av landets stadsbibliotek leder sitt ursprung tillbaka till olika slag av studiecirkelbibliotek.

Å andra sidan har det stora antalet fristående studiecirkelbibliotek, som uppstått inom en kommuns begränsade verksamhetsområde, lett till en icke önskvärd splittring av biblioteksväsendet och en misshushållning med tillgängliga bokliga och ekonomiska resurser. Under senare år har man därför strävat efter att så långt som möjligt samordna den lokala biblioteksverksamheten.

Den samordning och rationalisering, som man därigenom har kunnat åstadkomma, är emellertid icke tillräcklig. En effektiv bokförsörjning kan inte åstadkommas, om den måste baseras på tillfälligt tillkomna, otillräckligt utrustade, var för sig arbetande biblioteksenheter. Som framgår av det föregående räknar vi med, att den nuvarande ordningen ersättes av ett system med huvudbibliotek och filialbibliotek, förlagda till sådana platser, där de bäst behöves med hänsyn till befolkningsförhållanden, kommunikationer o. d. Den uppfattning, som vi här gett uttryck åt, delas i allt större utsträckning av studieförbunden själva. Arbetarnas bildningsförbund har i många fall gått i spetsen för rationaliseringssträvandena. Detta har skett centralt genom att i olika sammanhang — ledande artiklar i ABF:s tidning, offentliga uttalanden, folkbildningsfilmen "Spänn bågen" etc. — framföra åsikten, att bokförsörjningen även för studiecirklarnas del i första hand är en uppgift för stat och kommun, och lokalt genom att på många håll taga initiativet till en kommunalisering av biblioteksväsendet.

I Folkrörelsernas studiehandbok (1944) uttrycker Justus Elgeskog liknande tankar.

"Det bör finnas tillgång till biblioteksböcker icke blott i *varje kommun*, utan i varje sådan *del* av kommun, där man icke på annat sätt kan tillgodose behovet av böcker.

Detta önskemål bör kunna tillmötesgås på följande sätt. De föreningsbibliotek, som finns i en kommun eller ort, sammanföras till ett välförsett, välorganiserat och välskött *kommunalt bibliotek* med goda lokaler, handbokssamling och studiecirkelrum. De olika orternas och föreningarnas behov av studielitteratur, liksom också av böcker för förströelseläsning, tillgodoses dels genom *filialer* på de tätast bebyggda orterna och dels genom *sändebibliotek* (vandringsbibliotek) antingen från det egna kommunala huvudbiblioteket eller också från länets centralbibliotek eller bibliotek, som har samma uppgift.

Det kan förefalla, som om detta skulle innebära en förlust för de folkliga föreningarna. De får lämna ifrån sig sina bibliotek. I själva verket blir det en vinst. I stället för ett gammalt, ofta kanske utläst och sönderläst bibliotek kan föreningen få en alldeles ny uppsättning. Och i stället för att den erforderliga studielitteraturen av föreningens studiecirklar hittills ofta endast med knapp nöd kunnat anskaffas, kan sådan utan nämnvärd kostnad erhållas i vilket ämne det vara må. Bokförsörjningen i de folkliga föreningarna blir på detta sätt bättre tillgodosedd än tidigare" (s. 54—55).

Också 1944 års folkbildningsutredning har tagit upp till behandling frågan om studiecirkelbibliotekens framtida ställning. Det heter sålunda i första delen av utredningens betänkande:

"För närvarande utgå statsunderstöd såväl till kommunala och med dem likställda bibliotek som till biblioteksverksamhet i sammanhang med studiecirkelarbete. Som villkor för understöd till denna senare biblioteksverksamhet är föreskrivet, att biblioteken skola vara tillgängliga för allmänheten samt att ingen avgift må tagas för boklån av låntagare boende inom den kyrkliga eller borgerliga kommun, där biblioteket är beläget. Statsunderstödet är så avvägt, att föreningarna i normala fall svara för halva kostnaden och staten för halva. Det torde kunna ifrågasättas om icke tiden nu vore mogen för att stat och kommun svarade för samtliga omkostnader för bokförsörjningen. Detta skulle innebära en fortgående kommunalisering av studiecirkelbiblioteken. Förutsättningen för en sådan kommunalisering är givetvis, att den tjänar bildningsarbetets syften. Kommunaliseringen torde emellertid inte böra genomföras lagstiftningsvägen, och samma möjlighet som nu torde alltjämt böra förefinnas för understöd till biblioteksverksamhet i sammanhang med studiecirkelarbete" (s. 182—183).

Folkbildningsutredningen har ävenså i detta sammanhang diskuterat frågan om icke statsunderstöd också borde utgå till vissa specialbibliotek för studiecirklar.

"Enligt gällande biblioteksförfattning äro studiecirkelbiblioteken i stort sett underkastade samma villkor som de kommunala biblioteken; som motivering för statsunderstöd framhöll 1920 års folkbildningssakkunniga bland annat studiecirkelbibliotekens karaktär av bibliotek för allmänheten, ej endast för en begränsad medborgargrupp. I enlighet med denna uppfattning ha ensidigt inriktade cirkelbibliotek icke tilldelats statsunderstöd. I skolöverstyrelsens föreskrifter angående inspektion från central- och lands-

bibliotek föreskrives i konsekvens härmed, att den inspekterande vid inspektion av folkbibliotek och studiecirkelbibliotek bland annat skall verka för "att bibliotekets bokbestånd är allsidigt valt under tillgodoseende såvitt ske kan av de intressen, som på orten förefinnas, samt med lämplig fördelning mellan facklitteratur och skönlitteratur." Till förmån för ett avsteg från dessa hittills tillämpade regler kan anföras, att de nuvarande bestämmelserna i enstaka fall framtvingat bibliotek av större omfattning än enbart hänsyn till vederbörande studiegrupp skulle kräva. Å andra sidan torde behovet av specialbibliotek avtaga i samma mån som centralbiblioteken erhålla ökade möjligheter att tillhandahålla studiecirklarna erforderlig litteratur. Då därtill studiecirklarna enligt utredningens förslag skola erhålla understöd för inköp av grundböcker, synas övervägande skäl tala mot en ändring av gällande bestämmelser" (s. 184—185).

Genom att i varje kommun skapas folkbibliotek med tillräckliga resurser för att kunna tillgodose bildningsarbetets bokbehov kommer utgångsläget för en diskussion om studiecirkelbibliotekens berättigande att helt förändras. Redan genom de ökade anslagen åt centralbiblioteken har studiecirklarnas bokförsörjning underlättats, men en allmän upprustning av det kommunala biblioteksväsendet kommer givetvis ytterligare att förbättra läget. Under sådana förhållanden kan man ifrågasätta, om inte tiden är mogen för en avveckling av studiecirkelbiblioteken verksamhet. Enligt vår uppfattning förhåller det sig så. Verksamheten kan emellertid inte läggas ned omedelbart och i ett sammanhang; förutsättningen måste vara, att de kommunala biblioteken dessförinnan satts i stånd att tillgodose studiearbetets speciella behov. Vi föreslår i enlighet härmed, att anslagen till studiecirkelbiblioteken successivt minskas för att helt försvinna efter en 10-årsperiod eller vid den tidigare tidpunkt, då den kommunala biblioteksverksamheten kan beräknas vara i stort sett färdigbyggd.

För närvarande utgår understöd till studiecirkelbiblioteksverksamheten enligt i huvudsak samma grunder, som gäller för folkbiblioteken. Understöden fördelas av skolöverstyrelsen efter prövning av varje särskilt biblioteks utgifter. Enligt vår mening skulle man under avvecklingsperioden icke behöva begagna sig av detta förfaringssätt. Några mera allvarliga erinringar kan inte göras mot att studieförbunden själva får fördela anslagen mellan till förbunden anslutna bibliotek. Genom att anslagen successivt minskas måste förbunden vidtaga rationaliseringsåtgärder, varvid en kommunalisering av därtill ägnade studiecirkelbibliotek i första hand kommer i fråga. Till studiecirkelbiblioteken utgick kalenderåret 1947 ett statsunderstöd om sammanlagt 476 355 kr. Vi föreslår, att under första avvecklingsåret under förslagsanslaget till folkbiblioteksväsendet upptages ett till 450 000 kronor maximerat anslag till studieförbundens biblioteksverksamhet. Anslaget min-

skas årligen med ett i vederbörlig ordning fastställt belopp så avpassat, att avvecklingen är genomförd senast efter 10 år. Fördelningen mellan förbunden verkställes av statens biblioteksbyrå i proportion till de statsunderstöd, som utgick året närmast före avvecklingsåret, med de jämkningar, som förhållandena kan föranleda.

En avveckling av studiecirkelbibliotekens verksamhet enligt ovanstående förslag förutsätter, att man skapar garantier för att de kommunala biblioteken verkligen allsidigt tillgodoser behovet av litteratur. Enligt vår mening är det därvid synnerligen angeläget, att de lokala bildningsorganisationerna får möjlighet att påverka bokvalet vid de kommunala biblioteken. Detta kan ske på olika sätt. I allt flera fall är bildningsorganisationerna representerade i de kommunala biblioteksstyrelserna och har där möjlighet att tillvarata sina organisationers legitima intressen. Vi har diskuterat, om man författningsvis borde ålägga kommunerna att på detta sätt bereda bildningsorganisationerna plats i biblioteksstyrelserna. Vi har emellertid funnit ett sådant åläggande mindre lämpligt, bl. a. av praktiska skäl. Inflytandet över bokinköpen har vi i stället sökt garantera genom en föreskrift att biblioteksstyrelserna ålägges skyldighet att till behandling upptaga av bildningsorganisationerna ingivna skriftliga förslag till bokinköp. I de fall, då tillbörlig hänsyn icke tages till de framställda önskemålen, skall organisationerna ha möjlighet att hänskjuta saken till central- eller landsbiblioteket i länet, som har att vidtaga lämpliga åtgärder för att rimliga önskemål skall bli tillgodosedda. Härutöver vill vi rekommendera, att biblioteksstyrelserna vid behandling av frågor, som har anknytning till folkbildningsarbetet, i största möjliga utsträckning söker kontakt med bildningsorganisationerna. Så bör t. ex. ske vid planerandet av nya filialer, vid bestämmande av utlåningstider o. s. v.

Då vi föreslår, att studiecirkelbibliotekens verksamhet skall successivt avvecklas, bortser vi inte från, att de kommunala biblioteken även efter en fullständig utbyggnad inte helt kan sörja för studieverksamhetens bokbehov. Framför allt kan det bli svårt att förse studiehem och studielokaler med handbokssamlingar. I viss utsträckning kan de kommunala biblioteken medverka härtill, men enligt vår mening bör studieförbunden för tillgodoseende av detta och liknande ändamål erhålla ett särskilt bokinköpsanslag. För ändamålet föreslår vi ett årligt belopp av 50 000 kronor att efter behovsprövning fördelas mellan studieförbunden av statens biblioteksbyrå.

Vid behandlingen av studiecirklarnas bokförsörjning kan det vara skäl att uppmärksamma hur man i Danmark löst detta problem genom att skapa en särskild institution, den s. k. Studiekredscentralen.

Denna upprättades 1938 med uppgift att förse studiecirklarna i Danmark med litteratur utöver kursernas grundböcker. "Studiekredscentralen" är förlagd till statsbiblioteket i Århus och drives helt av statsmedel. All utlåning är kostnadsfri. I de fall, då studiecirklarnas rekvisition av erforderlig litteratur inte kan tillgodoses av det lokala biblioteket eller centralbiblioteket, göres hänvändelse till "studiekredscentralen", som effektuerar beställningen. Centralen utger också i samverkan med förbunden läsplaner i skilda ämnen. Varje studiecirkel får i regel endast låna ett exemplar av varje bok.

Enligt vår uppfattning föreligger icke hos oss något behov av en sådan institution för studiecirklarnas bokförsörjning. De uppgifter, som den danska centralen fyller, torde i huvudsak kunna lösas med hjälp av centralbiblioteken. Det torde också kunna ifrågasättas om det danska systemet i dess hittillsvarande utformning verkligen är tillräckligt effektivt för att lösa frågan om studiecirklarnas bokförsörjning, eftersom varje studiecirkel endast får låna ett exemplar av varje bok.

3. Central- och landsbibliotek

Som framgått av den statistiska sammanställningen av verksamheten vid central- och landsbiblioteken (här i fortsättningen kallade centralbiblioteken) har denna undergått en mycket kraftig utveckling. Detta visar sig såväl ifråga om antalet utsända vandringsbibliotek som ifråga om antalet boklån till enskilda låntagare. Även centralbibliotekens rådgivande verksamhet har starkt utökats.

Som tidigare framhållits, är emellertid centralbiblioteksorganisationen ännu icke helt utbyggd. Två län saknar ännu centralbibliotek. Denna brist har synts oss så väsentlig, att vi i särskild skrivelse till kungl. maj:t hemställt om förslag till 1949 års riksdag om upprättande av landsbibliotek i Växjö och Västerås.

Vi har därvid till en början erinrat om, att landsbiblioteksorganisationen tillkom efter ett år 1923 avlämnat förslag av biblioteksakkunniga. Förslaget avsåg att på grundval av de större stifts- och läroverksbiblioteken skapa en biblioteksform, som skulle utgöra ett mellanled mellan folkbiblioteken och de stora vetenskapligt lagda biblioteken bl. a. genom att tjänstgöra som central för övriga inom respektive län belägna bibliotek. Det första landsbiblioteket upprättades i Linköping genom beslut av 1926 års riksdag. Sedermera har ännu ett landsbibliotek — i Skara — upprättats genom beslut av 1937 års riksdag.

Frågan om upprättande av landsbibliotek i Växjö återgår ursprungligen på en framställning från stadsfullmäktige därstädes av år 1929. Som stomme skulle i biblioteket ingå Växjö stifts- och gymnasiebibliotek samt det kommunala biblioteket i staden. Motsvarande framställning om upprättande av landsbibliotek i Västerås gjordes ursprungligen av stadsfullmäktige därstädes år 1939. Biblioteket skulle bildas genom att med stifts- och

läroverksbiblioteket sammanslå arbetarinstitutets bibliotek, Arosgårdens bibliotek, ABF:s bibliotek, Västmanlands läns pedagogiska bibliotek och f. d. seminariebiblioteket, samtliga i Västerås.

Frågan om upprättande av landsbibliotek i Växjö och Västerås har hittills icke föranlett någon åtgärd från kungl. maj:ts sida. I 1942 års statsverksproposition bilagan åttonde huvudtiteln har emellertid dåvarande chefen för ecklesiastikdepartementet framhållit, att utbyggandet av landsbiblioteksorganisationen inte gärna för någon längre tid kunde skjutas helt åsido. Riksdagen anslöt sig till departementschefens ståndpunkt och uttalade, att frågan om upprättande av nya landsbibliotek, så snart förhållandena medgav, borde upptagas till övervägande.

Vid bedömandet av frågan, vilken biblioteksform, som bäst ägnar sig åt de berörda länen, har vi anslutit oss till tidigare hörda myndigheter, som givit förord åt landsbiblioteksformen. Denna kan visserligen i dess nuvarande gestaltning innebära en överbetoning av bibliotekets uppgifter som lärt bibliotek på bekostnad av folkbiblioteksuppgifterna, men riskerna härför kan i viss mån elimineras genom ändring i gällande kompetenskrav för bibliotekariebefattningarna. För landsbiblioteksformen talar icke minst, att de värdefulla äldre boksamlingarna i Växjö och Västerås, om denna form valdes, skulle bli föremål för sakkunnig vård.

Vi har under sådana omständigheter förordat, att landsbibliotek under vissa villkor upprättas i Växjö och Västerås från och med ingången av budgetåret 1949/50. Såväl Växjö som Västerås stad har åtagit sig att därvid tillhandahålla för verksamheten erforderliga lokaler samt svara för de av verksamheten föranledda kostnaderna, som icke avses att bestridas av statsverket.

Som ovan nämnts, har vi föreslagit en ändring i gällande kompetenskrav för bibliotekariebefattningarna vid landsbiblioteken. För biblioteken i Linköping och Skara gäller, att bibliotekarien skall ha samma formella kompetens som bibliotekarie vid de vetenskapliga biblioteken, d. v. s. ha avlagt licentiatexamen eller kandidatexamen inom två fakulteter. Landsbiblioteket har till uppgift att vara icke endast ett vetenskapligt bibliotek utan också ett kommunalt bibliotek samt centralbibliotek för länet. De nuvarande kompetenskraven kan tänkas innebära risker för att de båda senare uppgifterna icke tillgodoses i tillbörlig omfattning, varför föreslås, att det berörda kompetenskravet slopas för landsbibliotekariebefattningarna. Kravet på vården av det äldre bokbeståndet bör kunna tillgodoses därigenom, att den ena av biblioteksamanuenserna besitter sådan kompetens, varom ovan talats.

Kostnaderna för ett genomförande av det framlagda förslaget fördelar sig å personalkostnader med sammanlagt 69 600 kronor, omkostnader med 2 500 kronor samt kostnader för bokinköp och bokbindning med sammanlagt 20 000 kronor. Den under anslaget till understöd åt folkbiblioteksväsendet uppförda delposten till vandringsbiblioteksverksamhet m. m. vid landsbibliotek ökas med 20 000 kronor samt delposten till resekostnads- och traktamentsersättningar vid biblioteksinspektion från lands- och centralbibliotek med 1 400 kronor.

Även med den sålunda föreslagna utbyggnaden är emellertid centralbiblioteksorganisationen behäftad med vissa brister. En granskning av centralbibliotekens hittillsvarande arbetsresultat ger visserligen vid

handen, att många mindre landsbygdsbibliotek fått möjlighet att genom vandringsbibliotek komplettera de egna otillräckliga bokbestånden. En liknande betydelse har möjligheten till enstaka boklån i studiesyfte haft för sådana studieintresserade på landsbygden, som i annat fall genom bygdens isolerade läge skulle ha utestängts från den nödvändiga bokliga kontakten. Med den alltmera stegrade efterfrågan på centralbibliotekens hjälp har emellertid dessas otillräckliga resurser blivit alltmera märkbara. Detta har visat sig i omöjligheten att tillhandahålla den efterfrågade litteraturen i tillräckligt många exemplar men också i svårigheten att med hittillsvarande personalstat kunna tillmötesgå alla berättigade krav, som rests på biblioteksteknisk hjälp och vägledning.

Dessa brister i centralbibliotekens organisation uppmärksammades av 1944 års folkbildningsutredning, som i första delen av sitt betänkande anförde:

"Enligt utredningens mening främjas bokförsörjningsfrågan på landsbygden i första hand genom ett ökat stöd åt centralbiblioteken. Genom en väsentlig höjning av de särskilda centralbiblioteksanslagen skulle dessa sättas i stånd att intensifiera sin verksamhet på landsbygden. Bland de åtgärder, som skulle kunna vidtagas, må nämnas ökad vandringsbiblioteksverksamhet (bland annat till fiskare och till pensionärs- och ålderdomshem), utsändande av startbibliotek som lån till kommuner utan bibliotek, ökad rådgivning och hjälp åt småbiblioteken bland annat med katalogisering, utsändande av studiebibliotek i anslutning till förekommande studieplaner samt anskaffande av bokbilar, avsedda att möjliggöra en direkt utlåning till bibliotek och andra låntagare på landsbygden" (s. 183).

Den 1947 genomförda höjningen av anslagen till central- och landsbiblioteken har gjort dessa bättre rustade för sina arbetsuppgifter. Detta gäller både om den egentliga låneverksamheten och om den biblioteksteknska vägledningen. Bibliotekarierna vid landsbygdsbiblioteken har i väsentligt högre grad än hittills med centralbibliotekens hjälp kunnat avlastas från en del rent tekniska arbetsuppgifter, som de tidigare på grund av bristande tid haft svårt att på ett tillfredsställande sätt medhinna. Låneverksamheten kommer att främjas genom möjligheten att taga bokbilen i centralbibliotekens tjänst. I såväl Danmark som Norge har man redan tidigare med framgång efter anglosaxiskt mönster använt bokbilen i sin verksamhet. I Sverige har de första bokbilarna av denna typ tillkommit vid centralbiblioteken i Halmstad och Malmö.

Det kan emellertid övervägas, om icke centralbiblioteken behöver förstärkas ytterligare. Om hänsyn tages till de nya arbetsuppgifter, som centralbiblioteken enligt i detta betänkande framförda förslag skulle åtaga sig, ligger en omprövning nära till hands. För en omprövning talar även, att löneläget för bibliotekspersonalen undergått en icke obe-

tydlig förändring sedan tidpunkten för 1944 års folkbildningsutrednings förslag. Riktigare än en ökning av centralbiblioteksanslagen synes oss emellertid en minskning av de större centralbiblioteksområdena vara.

Trots att statsbidraget till centralbiblioteksverksamheten utgår med ett lika stort belopp till varje bibliotek, har dessa stundom väsentligt olika förutsättningar att fullgöra sina uppgifter. Verksamheten fördyras och försvåras sålunda i centralbiblioteksområden med stor landsbygdsbefolkning, med vidsträckt geografisk utsträckning, med dåliga kommunikationsförhållanden etc. Landstingens bidrag kan visserligen till en del verka i utjämnande syfte. Skillnaden i invånarantal är likväl så betydande, att en minskning av vissa centralbiblioteks verksamhetsområden framstår som en nödvändighet, om en effektiv biblioteksverksamhet skall kunna bedrivas. En jämförelse med centralbiblioteksorganisationen i Danmark är här av intresse:

De danska centralbiblioteken är 33 till antalet, av varierande storlek och med mycket olika stora verksamhetsområden. Invånarantalet varierar sålunda i de olika centralbiblioteksområdena mellan 27 000 och 140 000. Medeltalet utgör cirka 70 000 invånare. För samtliga danska centralbibliotek gäller att verksamhetsområdena är av väsentligt mindre omfattning än motsvarande svenska områden. Härtill kommer att verksamheten underlättas av landets goda kommunikationer.

Med hänsyn till invånarantal, geografiska förhållanden och andra omständigheter av vikt i detta sammanhang har vi funnit en uppdelning av följande fjorton av de största länen erforderlig (siffrorna avser år 1946): Stockholms län (336 955 inv.), Östergötlands län (336 540 inv.), Jönköpings län (259 299 inv.), Kalmar län (232 089 inv.), Kristianstads län (254 923 inv.), Malmöhus län 560 887 inv.), Älvsborgs län (343 782 inv.), Skaraborgs län (245 062 inv.), Värmlands län (273 166 inv.), Kopparbergs län (255 385 inv.), Gävleborgs län (276 812 inv.), Västernorrlands län (279 080 inv.), Västerbottens län (228 627 inv.) och Norrbottens län (230 063 inv.).

Med hänsyn till de lokala förutsättningarna att i de föreslagna länen inrätta nya centralbibliotek inskränker vi oss emellertid till att nu föreslå sju nya centralbibliotek, nämligen i Stockholms län (nytt centralbibliotek förslagsvis i Södertälje), Östergötlands län (Norrköping), Kalmar län (Västervik), Malmöhus län (Hälsingborg), Älvsborgs län (Trollhättan eller Vänersborg), Skaraborgs län (Skövde eller Falköping), Västernorrlands län (Sundsvall). Vi föreslår, att dessa sju nya centralbibliotek inrättas i ett sammanhang, och förutsätter, att deras godkännande på vanligt sätt blir föremål för kungl. maj:ts prövning. Den fortsatta utbyggnaden av centralbiblioteksorganisationen blir givetvis be-

roende av de lokala förutsättningarna att i de återstående sju länen inrätta nya centralbibliotek.

Med denna lösning av frågan skulle några ändringar av grunderna för statsbidraget till centralbibliotek för närvarande icke bli nödvändiga, utan statsbidraget skulle alltjämt utgå med 25 000 kronor per centralbibliotek och år. För att utjämna de skiljaktigheter i centralbibliotekens förutsättningar för sin verksamhet, som ovan påtalats och som icke helt kan överbyggas genom den föreslagna uppdelningen av vissa centralbiblioteksområden, föreslår vi likväl, att det totala årliga anslaget till centralbiblioteken utökas med ett belopp av 50 000 kronor, som ställes till statens biblioteksbyrås förfogande för fördelning mellan de centralbibliotek, som kan komma i fråga.

Vad landsbiblioteken angår, har vi övervägt att föreslå en ökning av nu utgående anslag till bokinköp och bokbindning. Det belopp, som nu utgår för detta ändamål, är avgjort otillräckligt. Vi har emellertid icke ansett oss böra framställa något förslag om en generell höjning av anslagen men utgår från att vederbörande biblioteksstyrelser har sin uppmärksamhet riktad på saken. Nödvändigheten av en ökning framstår så mycket tydligare, om man beaktar, att ett genomförande av våra förslag rörande bidrag till kommunala folkbibliotek eljest skulle medföra, att det åtminstone för de större landsbiblioteksstäderna skulle bli fördelaktigare att upprätthålla centralbibliotek än landsbibliotek.

Låneverksamheten till landsbygdens befolkning kan ytterligare understödjas genom att de större kommunala biblioteken ålägges betydligt vidgade skyldigheter gentemot den kommunen omgivande landsbygdens befolkning. Sådan skyldighet föreligger enligt nuvarande bestämmelser för bibliotek med minst 8 000 kronor i statsunderstöd. Vi föreslår, att skyldigheten skall fastställas till att gälla bibliotek i alla kommuner med minst 6 000 invånare, att bokutlåningen blir helt avgiftsfri och att den vid behov också bör kunna ske genom postbefordran. Som framgår av vårt förslag till bestämmelser för statsbidrag till kommunala folkbibliotek bör det ankomma på statens biblioteksbyrå att utfärda erforderliga föreskrifter härom.

4. Den interurbana låneverksamhetens organisation

Som tidigare framhållits, har den interurbana låneverksamheten under senare år fått en betydande omfattning. Denna har ställt så stora krav på de vetenskapliga bibliotekens bokbestånd och tjänstvillighet, att det i längden icke torde vara möjligt att med hittillsvarande organisation tillgodose folkbibliotekens behov.

Det har under sådana omständigheter synts oss angeläget att i största möjliga utsträckning frigöra de vetenskapliga biblioteken från utlåningen till folkbiblioteken. När det gäller i utlandet tryckt litteratur måste man dock även i fortsättningen räkna med, att de vetenskapliga bibliotekens bokbestånd bör stå till förfogande även för låntagare, som är bosatta utanför den ort, där biblioteket är beläget. Detsamma gäller självfallet även om mera svåråtkomlig svensk litteratur.

Man kan tänka sig olika lösningar av den här berörda frågan. En möjlighet vore att skapa ett helt nytt bibliotek med uteslutande uppgift att vara lånecentral för folkbiblioteken. Ett sådant bibliotek skulle behöva anskaffa all mera speciell svensk litteratur samt den viktigare utländska litteraturen. De mycket betydande kostnader, som skulle vara förenade med inrättandet och driften av ett sådant bibliotek, gör emellertid, att denna lösning förefaller mindre lämplig.

I Danmark har man skapat en lånecentral för folkbiblioteken i anslutning till det till Århus förlagda statsbiblioteket, som samtidigt tjänstgör som bibliotek för universitetet i Århus.

Statsbiblioteket i Århus, som upprättades år 1902, varvid bokbeståndet huvudsakligast sammansattes av dubbletter från Det kongelige bibliotek samt stiftsbiblioteket i Århus, omfattade vid starten 150 000 band. Sedan 1938 tjänstgör statsbiblioteket officiellt som lånecentral för de danska folkbiblioteken, en uppgift som redan tidigare under en lång följd av år i viss utsträckning fullgjorts av biblioteket. Dess bokbestånd uppgår för närvarande till cirka 400 000 band. I sin egenskap av "overcentral" skall statsbiblioteket köpa sådan utländsk populärvetenskaplig litteratur samt skönlitteratur, som icke hör hemma i folkbiblioteken. Dessutom skall statsbiblioteket utlåna mera speciell litteratur också på danska språket. 1947 hade statsbiblioteket i sin egenskap av lånecentral en utlåning av 45 627 volymer. 80 % av de rekvisitioner, som ställdes till biblioteket, effektuerades av detta; resten tillgodosågs genom andra vetenskapliga bibliotek. Till tjänst för verksamheten som lånecentral utger statsbiblioteket vart tredje år en tryckt katalog, som upptar ett urval nyare utländsk litteratur. Dessa kataloger suppleras med stencilerade förteckningar över nyförvärv, som utges varannan månad.

Ett motsvarande system skulle för Sveriges del innebära, att ett eller flera av de vetenskapliga bibliotek, som nu har hand om huvudparten av den interurbana låneverksamheten — Kungl. biblioteket, universitetsbiblioteken i Uppsala och Lund samt Göteborgs stadsbibliotek — erhölle särskilda statsbidrag för att möjliggöra inköp av dubbletter i erforderlig utsträckning samt anställande av för låneverksamheten nödvändig personal. Också denna utväg har synts oss mindre lämplig, bl. a. med tanke på att en verksamhet av detta slag skulle i betydande omfattning inkräkta på dessa biblioteks huvudsakliga uppgifter. Folk-

biblioteken och låneförmedlingen till dessa skulle alltid komma att vara ett andrahandsintresse.

En tredje utväg vore, att uppgiften som lånecentral anförtroddes åt ett eller flera redan existerande större folkbibliotek. En sådan lösning skulle innebära ett fortsättande på den väg, som på sin tid förde fram till den nuvarande centralbiblioteksorganisationen. Då vi för vår del stannat för denna lösning, har vi räknat med att uppgiften som lånecentral skulle fullgöras av två av de största folkbiblioteken, Stockholms stadsbibliotek och Malmö stadsbibliotek med var sitt verksamhetsområde. För Dicksonska folkbibliotekets vidkommande innebär vårt förslag, att detta skall tjänstgöra som central för biblioteksverksamheten bland sjömän. Till denna fråga återkommer vi nedan.

Vi har tidigare i sammanhang med grunderna för statsbidrag till de kommunala biblioteken övervägt, om bidragen till de största biblioteken borde maximeras eller ej. Som framgår av det föregående, har vi funnit en sådan maximering mindre lämplig men räknat med, att biblioteken i de allra största kommunerna skulle fullgöra vissa uppgifter utanför det närmaste verksamhetsområdet. Sådan skyldighet föreligger redan nu för bibliotek i kommun, där det sammanlagda statsbidraget till biblioteken uppgår till 8 000 kronor. Vi har i annat sammanhang föreslagit en skärpning av dessa villkor. För folkbiblioteken i städer med mer än 100 000 invånare skulle skyldigheten utsträckas till att omfatta uppgifter av det slag, som här är i fråga.

För att bedöma om ett sådant villkor skulle innebära ett oproportionerligt stort krav på vederbörande bibliotek eller icke, har vi anmodat biblioteken i Stockholm och Malmö att inkomma med uppgifter å de kostnader, som ett fullgörande av uppgiften som lånecentral skulle åsamka biblioteken ifråga. Detaljerade uppgifter har endast inkommit från Malmö stadsbibliotek, som verkställt en undersökning i frågan.

Undersökningen har omfattat en planerad lånecentralsverksamhet för Skåne, Blekinge och Småland. Till ledning för bedömningen av verksamhetens omfattning har inhämtats uppgifter om antalet lån under en viss period från främmande bibliotek dels vid fem stadsbibliotek i Malmöhus län, dels vid fem stadsbibliotek i övriga delar av verksamhetsområdet. Från flertalet bibliotek har lämnats förteckning över lånen, varigenom det blivit möjligt att bedöma, i vilken utsträckning dessa lån skulle kunna effektueras av Malmö stadsbibliotek.

Av utredningen framgår, att av lånen vid de fem stadsbiblioteken i Malmöhus län beräknas 50 % kunna effektueras av Malmö stadsbibliotek, medan man för återstoden skulle behöva anlita de vetenskapliga biblioteken. Av lånen vid de övriga stadsbiblioteken skulle 28 % kunna ombesörjas av Malmö stadsbibliotek. Omkring hälften av de volymer, som biblioteket räknar med att kunna låna ut, finns för närvarande i biblioteket; resten anses

tillhöra sådan kategori av litteratur, som bör ingå i lånecentralens bokbestånd. Låneförmedlingen beräknas vid full utbyggnad omfatta cirka 3 000 volymer, av vilka ungefär hälften behöver nyanskaffas. För startåret beräknas ett bokinköpsanslag av minst 25 000 kronor som engångsutgift. Det årliga bokinköpsanslaget beräknas för inköp av ungefär 500 volymer till en kostnad av cirka 7 500 kronor.

Bokanskaffningen avses i första hand omfatta litteratur i anslutning till sociala ämnen, rätts- och förvaltningsväsen, närings- och yrkesliv, skolväsen och utbildning, medan humanistisk liksom naturvetenskaplig och teknisk forskning liksom hittills måste tillgodoses av de vetenskapliga biblioteken och specialbiblioteken.

Årskostnaderna för lånecentralens verksamhet har beräknats till 25 000 kronor, fördelade med 7 500 kronor till bokinköp, 12 500 kronor till personal och 5 000 kronor till övriga utgifter.

Den angivna kostnaden förefaller förhållandevis stor, i synnerhet om man tar i betraktande att det ifrågavarande området endast omfattar sex län. Som jämförelse kan emellertid nämnas, att statsbidraget till biblioteken i Stockholm och Malmö, om vårt förslag genomföres, maximalt skulle vid nuvarande invånarantal och nuvarande antal skattekronor uppgå till resp. 180 193 kronor och 204 654 kronor mot för närvarande resp. 5 445 kronor och 9 639 kronor. Att de båda biblioteken för att komma i åtnjutande av det högre anslaget skall åtaga sig uppgiften som lånecentral för var sitt område av landet, kan under sådana omständigheter icke anses oskäligt. Då emellertid med nuvarande höga antal skattekronor i Stockholm stadsbiblioteket där vid nuvarande utbyggnad icke kan beräknas på långt när erhålla maximalt understöd, torde det vara nödvändigt att föreskriva, att bibliotek, som tjänstgör som lånecentral eller åtar sig liknande uppgifter av motsvarande omfattning, skall garanteras ett statsbidrag av minst 75 000 kronor. Vad räjongindelningen angår, torde denna slutgiltigt böra fastställas av den statliga tillsynsmyndigheten under hänsynstagande bl. a. till storleken av utgående statsbidrag. Till Stockholms stadsbiblioteks område torde emellertid i stort sett böra föras de mellansvenska och de norrländska länen, medan de sydliga och västsvenska länen böra ingå i området för Malmöbiblioteket. Skulle flera än de tre nu nämnda städerna uppnå ett invånarantal av 100 000, bör en omreglering av låneområdena kunna ske; tänkbart är även att biblioteket i en sådan "nytillkommen" stad får till uppgift att tjänstgöra som central för t. ex. sjukhusbiblioteksverksamheten.

Förslaget innebär som synes, att Stockholms stadsbibliotek kommer att tjänstgöra som lånecentral för bl. a. de norrländska länen. I detta sammanhang har vi uppmärksammat en motion vid 1948 års riksdag (I: 386) av professor Åke Holmbäck, som föreslagit, att det exemplar av

det svenska trycket, som av vederbörande boktryckare överlämnas till justitieministern och som av denne tidigare vidarebefordrats till Göteborgs stadsbibliotek, i fortsättningen skulle, när detta bibliotek enligt den nya tryckfrihetsförordningen erhåller ett exemplar av ifrågavarande tryck på annat sätt, överlämnas till ett norrländskt bibliotek för att bilda stommen i ett blivande universitetsbibliotek för Norrland.

Vi kan helt instämma i motionens syfte i den mån detta är att skapa gynnsamma yttre betingelser för högre studier i Norrland. Viktigast synes oss emellertid därvid vara att utbygga de nuvarande norrländska centralbiblioteken. Det är särskilt angeläget, att dessa erhåller moderna och ändamålsenliga lokaler. Det måste vidare anses önsvärt, att de sättes i stånd att inköpa utländsk facklitteratur. Vad den svenska litteraturen angår, kan man utgå ifrån, att de redan nu har möjlighet att inköpa eller på annat sätt anskaffa den för forskningen viktigaste litteraturen. De nya statsbidragsbestämmelserna torde i avsevärd grad förbättra läget för de nämnda biblioteken, när det gäller att inköpa både utländsk och svensk litteratur. Däremot förefaller det mindre nödvändigt, att ett av de norrländska biblioteken erhåller det i motionen avsedda exemplaret av det svenska trycket. Enbart förvaringen av detta tryck skulle ställa betydande anspråk på lämpliga lokaler. Ordnandet och förtecknandet skulle därtill draga betydande kostnader, samtidigt som endast en mindre del av trycket skulle komma till praktisk användning. Till frågans belysning kan nämnas, att bokhandelspriset å i Sverige tryckt vetenskaplig litteratur kan uppskattas till ett belopp av sammanlagt c:a 5 500 kronor per år. Det i motionen avsedda syftet skulle enligt vår uppfattning nås på ett bättre och billigare sätt, om ifrågavarande exemplar av det svenska trycket överlämnades till Stockholms stadsbibliotek, under förutsättning att detta bibliotek åtoge sig uppgiften som lånecentral bl. a. för de norrländska länen. Biblioteket skulle därvid icke ha skyldighet att mottaga och bevara varje tryckalster utan endast sådant, som vore av värde för låneverksamheten.

Lånecentralen skulle ha som första uppgift att tillhandahålla erforderlig svensk litteratur men även mera efterfrågad litteratur, som tryckts i utlandet. Låntagaren skulle som hittills i första hand vända sig till det kommunala biblioteket och om detta icke kunde effektuera beställningen, skulle rekvisitionen vidarebefordras till central- (lands-) biblioteket i länet, som under samma förutsättningar skulle sända den vidare till lånecentralen. Till tjänst för låneverksamheten skulle centralen i största möjliga utsträckning tillhandahålla tryckta kataloger. Sådana utges redan såväl av Stockholms stadsbibliotek som Malmö stadsbibliotek, vilket ytterligare talar till förmån för den här föreslagna lösningen av lånecentralsfrågan.

Det skulle ankomma på statens biblioteksbyrå att utfärda de närmare bestämmelserna för lånecentralernas verksamhet liksom att utöva erforderlig tillsyn över densamma.

5. Sjukhusbibliotek

Det nuvarande läget för sjukhusbiblioteken, för vilket vi tidigare utförligt redovisat i kap. 2 sid. 25—28, karakteriseras främst av de genomgående otillräckliga anslagen och de svårigheter dessa bereder för en effektiv verksamhet.

Alldeles särskilt gäller detta de statliga sjukhusen, där biblioteksverksamheten ägnats en påfallande liten uppmärksamhet. Bibliotekens bokbestånd förnyas — i den mån bibliotek finnes — synnerligen sporadiskt och slumpvis. Vid vissa bibliotek har man icke kunnat köpa några nya böcker de senaste tio åren.

Också biblioteken vid de icke statliga sjukhusen arbetar under ekonomiskt ogynnsamma villkor, som allvarligt hämmar utvecklingen. För de minsta sjukvårdsanstalterna — sjukstugorna — är läget ohållbart, eftersom de små anslagen knappast gör någon egentlig biblioteksverksamhet möjlig.

Vi har övervägt olika förslag till åtgärder för en förbättring av biblioteksverksamheten vid sjukhus, som enligt vår mening är synnerligen betydelsefull och därför förtjänt av särskilda stödåtgärder från samhällets sida.

Vad först angår de icke statliga sjukhusbiblioteken, som nu erhåller understöd ur folkbiblioteksanslaget, kan enligt gällande bestämmelser statsunderstödet utgå till folkbiblioteket i den kommun, där sjukvårdsanstalten är belägen, därest överenskommelse träffas mellan sjukvårdsanstalten och biblioteket, att skötseln av sjukhusbiblioteket handhaves av det kommunala biblioteket. I de trettioen fall, där som en följd av denna föreskrift en överenskommelse om en sådan kommunalisering av sjukhusbiblioteksverksamheten träffats, har erfarenheten visat, att en betydande effektivisering av biblioteksarbetet blivit resultatet. Ett fortsättande på den sålunda inslagna vägen skulle utan tvivel vara att förorda. Ur flera synpunkter skulle det vara fördelaktigt, om sjukhusbiblioteken upphörde som självständiga biblioteksenheter och i stället fick karaktär av filialer till de kommunala folkbiblioteken. Bokbestånden vid sjukvårdsanstalterna kunde härigenom bättre nyttiggöras genom att böcker, som ej längre behövdes vid sjukhusbiblioteket, överfördes till folkbiblioteket och detta i sin tur ständigt supplerade filialen vid sjukvårdsinrättningen med efterfrågad litteratur. Ur principiell synpunkt torde inga mera vägande invändningar kunna göras mot vad vi

här tänkt oss. I stort sett torde vid de olika sjukvårdsanstalterna patienterna komma från samma bygder, som det kommunala folkbiblioteket har att betjäna. För detta bör det vara naturligt att tillhandahålla böcker åt en bibliotekets låntagare även när denne tillfälligtvis intagits å en sjukvårdsanstalt.

Vi föreslår följaktligen, att statsbidrag till biblioteksverksamhet vid icke statliga sjukvårdsanstalter som regel utgår till folkbiblioteket i den kommun, där sjukvårdsanstalten är belägen. Skulle sjukvårdsanstalten vara förlagd till kommun, där det kommunala biblioteket saknar resurser att handhava sjukhusbiblioteksverksamheten, bör vederbörande centralbibliotek — därest så är möjligt— upprätthålla biblioteksverksamheten vid sjukvårdsanstalten och uppbära statsbidraget. Skulle verksamheten icke lämpligen kunna omhänderhavas av det kommunala biblioteket eller centralbiblioteket, utgår statsbidraget till vederbörande sjukvårdsanstalt.

En förutsättning för att kommunerna skall kunna handhava bibliotekens verksamhet är att ett särskilt statsbidrag alltjämt utgår för biblioteksverksamhet vid sjukvårdsanstalter. Hittills har de huvudsakliga kostnaderna åvilat vederbörande huvudmän, d. v. s. som regel landstingen. Då bokförsörjningen principiellt måste betecknas som en statens angelägenhet, anser vi det inte erforderligt, att landstingen bidrager till kostnaderna i annan mån än genom att ställa erforderliga lokaler och inventarier till förfogande. Kostnaderna i övrigt bör helt täckas av det särskilda statsbidraget, som även i fortsättningen lämpligast synes böra beräknas per vårdplats. Förutom de lättnader i administrativt hänseende som en anknytning till det kommunala biblioteket medför vinnes härigenom ytterligare förenklingar genom att biblioteket icke blir redovisningsskyldigt till landstingen. Den största fördelen hos det här framlagda förslaget ligger dock däri att en effektiv sjukhusbiblioteksverksamhet över hela landet skapas.

Att landstingen befrias från en ekonomisk förpliktelse, som de tidigare iklätt sig, och att kostnaderna överföres till statsverket, torde icke behöva väcka betänklighet, då det rör sig om relativt obetydliga belopp ur statsfinansiell synpunkt och statsverket i andra sammanhang pålagt landstingen ökade ekonomiska förpliktelser.

Vad här föreslagits ifråga om biblioteksverksamheten vid icke statliga sjukvårdsanstalter torde böra tillämpas även ifråga om de statliga sjukvårdsanstalterna. Det är angeläget, att en reglerad biblioteksverksamhet kommer till stånd vid dessa. Vi har övervägt, om kostnaderna för en sådan verksamhet bör uppföras å de olika sjukhusens omkostnadsstater, men stannat vid att föreslå, att kostnaderna för all verksamhet av detta slag bestrides av medel från åttonde huvudtitelns biblio-

teksanslag. Enligt vår mening erhåller man större garantier för att en effektiv biblioteksverksamhet kommer till stånd genom att verksamheten inordnas under det allmänna folkbiblioteksväsendet. Ett liknande förfarande tillämpas redan i fråga om anslagen till truppförbandsbiblioteken, liksom i fråga om anslagen till bibliotek vid vissa läroanstalter, som i övrigt icke är uppförda på ecklesiastikstaten. Även i fråga om de statliga sjukhusbiblioteken bör alltså de kommunala biblioteken i första hand svara för verksamheten och uppbära anslagen, beräknade enligt samma grunder som för biblioteksverksamheten vid de icke statliga sjukvårdsanstalterna.

För närvarande utgår statsunderstöd till dessa senare bibliotek med 1:50 kronor per vårdplats och år under förutsättning av ett lika stort lokalt bidrag. Denna beräknade driftskostnad av 3 kronor per vårdplats och år har, som redan antytts, visat sig alldeles otillräcklig. Redan då statsunderstödet 1938 höjdes till 1:50 kronor per vårdplats och år, hade skolöverstyrelsen räknat med en kostnad av 4 kronor som minimum. En ökning har sedermera inträtt till en del som en följd av de stegrade bokpriserna, till en del som följd av ökade löner. Vid en undersökning, som år 1943 företogs av Malmöhus läns landsting, beräknades kostnaderna till 7:50 à 8:— kronor per vårdplats och år. De nuvarande kostnaderna låter beräkna sig på följande sätt:

Enligt statistiska uppgifter från sjukhusbiblioteken i Falun, Göteborg, Kalmar, Kristianstad och Lund utlånades år 1947 sammanlagt 169 174 volymer genom utbildad bibliotekspersonal. Utlåningsverksamheten omfattade 5 083 vårdplatser. Antalet boklån per vårdplats utgjorde alltså 33 eller 3 300 boklån per 100 vårdplatser.

Enligt gängse beräkningar (se s. 52) innebär detta att årligen 33 volymer per 100 vårdplatser förslites och måste ersättas, varjämte nyanskaffning av litteratur måste ske i ungefär samma omfattning. För 100 vårdplatser uppgick alltså det totala behovet av bokanskaffning till 66 volymer, vilket motsvarar en kostnad av 66 × 12 kronor = 792 kronor eller i runt tal 8 kronor per vårdplats.

Vad personalkostnaderna angår, räknar man erfarenhetsmässigt med att 20—30 vårdplatser kan betjänas per utlåningstimma. Detta betyder en utlåningstid av 3—5 timmar per 100 vårdplatser och vecka. Detta motsvarar en årlig kostnad för utbildad bibliotekspersonal av 600—950 kronor per 100 vårdplatser eller 6—10 kronor per vårdplats. Härvid har hänsyn icke tagits till den tid, som utöver bokutlåningen åtgår för bibliotekets skötsel.

Till de här angivna sammanlagda kostnaderna för sjukhusbiblioteken av 14—18 kronor per vårdplats kommer vissa utgifter för kontors- och skrivmaterial, trycksaker etc.

Vid mindre sjukvårdsanstalters bibliotek torde på grund av lokala förhållanden endast i undantagsfall utbildad personal komma att användas i utlåningsarbetet. De besparingar, som därvid kan göras ifråga om lönekontot, innebär emellertid icke, att anslagsbehovet för dessa mindre sjukhusbibliotek

skulle vara mindre än vid övriga, eftersom behovet av böcker per vårdplats blir större, vilket medför ökade krav på bokinköpsanslaget. De sammanlagda kostnaderna för sjukhusbibliotekens verksamhet torde alltså kunna beräknas till samma belopp per vårdplats, vare sig anslaget utgår till större eller mindre sjukhusbibliotek.

Enligt de gjorda beräkningarna uppgår alltså de sammanlagda kostnaderna till 14—18 kronor per vårdplats och år. Genom den av oss föreslagna anknytningen till den kommunala biblioteksverksamheten torde emellertid bokinköpsposten kunna nedbringas något. Ett statsbidrag av 12 kronor per vårdplats och år torde under sådana omständigheter för närvarande vara tillräckligt.

Vid beräkningen av antalet vårdplatser vid sjukhus bör givetvis hänsyn tagas endast till sådana avdelningar, där patienterna kan tänkas använda ett bibliotek. Sinnessjukhusens s. k. stormavdelningar liksom ögonavdelningar vid kroppssjukhus o. d. bör sålunda frånräknas. Däremot bör avdelningar för epidemiska sjukdomar medräknas, även om de endast är sporadiskt belagda, under förutsättning att utlåningsverksamheten omfattar även dessa avdelningar.

Biblioteksverksamheten vid sanatorier och tuberkulossjukstugor kräver särskild uppmärksamhet. Det rör sig här om medborgare i samhället, som på grund av sjukdom avstänges från normalt umgänge med sina medmänniskor, som isoleras icke endast för dagar eller veckor utan för månader och år. På grund av sjukdomens smittofara är de avstängda från möjligheten att begagna de offentliga biblioteken, om de skulle vilja skaffa sig litteratur för att fördriva den långa liggtiden eller för att använda sin ofrivilliga isolering till fortbildning inom sitt yrke eller till omskolning till annat yrke. De är därför helt hänvisade till de bibliotek, som finns vid sanatorierna och sjukstugorna. Som framgår av den i kap. 2 redovisade utredningen, har dessa bibliotek en högst otillfredsställande standard.

En grundlig översyn av biblioteken vid sanatorier och tuberkulossjukstugor är under sådana omständigheter i hög grad påkallad. Svenska nationalföreningen mot tuberkulos har för avsikt att under biblioteksakkunnig ledning företaga en dylik översyn. Översynen har i första hand till syfte att bringa bibliotekens skötsel i bättre överensstämmelse med moderna principer.

Behovet av speciallitteratur torde icke helt kunna tillgodoses genom det statsbidrag, som enligt vårt förslag skulle utgå till alla slag av sjukvårdsinrättningar. De vanliga centralbiblioteken står som regel icke till förfogande i detta fall. För att lösa denna viktiga fråga har det synts

oss önskvärt, att ett centralbibliotek för biblioteksverksamheten vid tbc-sjukhus komme till stånd. Biblioteket skulle ha i stort sett samma uppgifter i fråga om bokförsörjningen som övriga centralbibliotek. I Danmark har man sedan 1942 med gott resultat prövat denna form av överbyggnad på tbc-sjukhusbiblioteken. Centralbiblioteket skulle förse tbc-sjukhusbiblioteken med den mera speciella facklitteratur, som efterfrågas i studiesyfte. Möjligheten att använda centralbiblioteket skulle också stå öppen för enskilda tbc-patienter, vare sig de vistades på anstalter eller såsom konvalescenter i hemmen. Ett centralbibliotek skulle också kunna ta sig an bokförsörjningen för sådana tbc-sjukstugor och bygdesanatorier, som är alltför små för att kunna bära upp en egen biblioteksverksamhet. Möjlighet borde finnas för dessa mindre anstalter att träffa överenskommelse med centralbiblioteket om att detta övertoge bokförsörjningen på samma sätt som övriga centralbibliotek enligt vårt förslag ovan skulle kunna övertaga verksamheten vid andra sjukvårdsanstalter; centralbiblioteket skulle därvid uppbära till verksamheten utgående statsbidrag.

Vi har i denna fråga sökt kontakt med styrelsen för Svenska nationalföreningen mot tuberkulos, som visat stort intresse för saken. Styrelsen har sålunda vid sammanträde den 27 maj 1948 beslutat anslå medel för att under en tid av fem år driva ett centralbibliotek för tuberkulossjukvårdsanstalter och erbjudit lokal för centralbiblioteket i nationalföreningens lokaler. Kostnaderna för centralbibliotekets verksamhet har därvid beräknats till 34 000 kronor, alternativt 38 000 kronor, om lämpligare lokal kan anskaffas.

Vi har med tacksamhet noterat det stora intresse, som Svenska nationalföreningen mot tuberkulos visat genom detta beslut. Det måste anses vara av den största vikt, att det planerade centralbiblioteket även efter femårsperiodens utgång kan fortsätta sin verksamhet. Vi förutsätter, att vederbörande myndigheter i god tid vidtager erforderliga åtgärder och utgår ifrån att statsmedel ställes till förfogande för ändamålet, om så befinnes nödvändigt.

6. Bibliotek vid fångvårdsanstalter

Fångvårdsbiblioteken hör till det moderna biblioteksväsendets mest försummade grenar, vilket framgår av redogörelsen för de nuvarande förhållandena i kap. 2 s. 28. Otillräckliga anslag och brist på bibliotekssakkunnig ledning har helt präglat verksamheten. De fasta biblioteken domineras av mer eller mindre föråldrad andakts- och uppbyggelselitteratur och saknar representativa urval av modern skönlittera-

tur. Den årliga tillväxten av bokbeståndet är synnerligen ojämn. I en del fall redovisas inga som helst nyförvärv till biblioteken under en lång följd av år. Också den centrala biblioteksverksamhet, som i form av vandringsbibliotek bedrives av fångvårdsstyrelsen, hämmas allvarligt av otillräckliga ekonomiska resurser. För verksamhetsåret 1947—48 hade man sålunda totalt ett belopp av 15 000 kronor till förfogande, men härvid är att märka, att detta belopp även var avsett för inköp av andakts- och läroböcker.

Vi har övervägt olika åtgärder för att få till stånd en tillfredsställande biblioteksverksamhet vid fångvårdsanstalterna och stannat vid att föreslå en organisation närmast jämförlig med den vi föreslagit för de statliga sjukvårdsanstalternas biblioteksverksamhet. Vi utgår sålunda från att kostnaderna för verksamheten helt bestrides av medel från åttonde huvudtitelns biblioteksanslag. Med hänsyn till att personalkostnaderna för en biblioteksverksamhet vid fångvårdsanstalter torde bli något mindre än motsvarande kostnader vid sjukhusbiblioteken har vi beräknat driftsanslaget till 10 kronor per vårdplats och år. Fångvårdsanstalt skall på samma sätt som sjukvårdsanstalt kunna träffa överenskommelse med det kommunala biblioteket på platsen eller central- (lands-) biblioteket i länet om att detta övertager biblioteksverksamheten. Därvid är det naturligtvis av vikt, att ett intimt samarbete kommer till stånd mellan biblioteket och fångvårdsanstalten. Om anstalten själv bedriver verksamheten, skall denna handhavas av en särskild styrelse, i vilken anstaltens direktör och kurator är självskrivna medlemmar och en tredje ledamot utses av anstaltsnämnden. Statens biblioteksbyrå skall på samma sätt som nu sker ifråga om truppförbandsbiblioteken äga att utse ytterligare en ledamot med yttrande- och förslagsrätt men utan beslutanderätt.

Biblioteken vid fångvårdsanstalterna bör liksom annan folkbiblioteksverksamhet stå under tillsyn av statens biblioteksbyrå, samtidigt som de givetvis bör övervakas av fångvårdsmyndigheterna. Vi hänvisar till vårt i annat sammanhang framförda förslag att till statens biblioteksbyrå knyta en konsulent med särskild uppgift att ägna sig åt biblioteksverksamheten vid sjukvårds- och fångvårdsanstalter.

Bokvalet vid fångvårdsanstalternas bibliotek erbjuder särskilda problem. Det lär inte kunna undgås, att man i detta speciella fall måste göra vissa avsteg från den princip om det fria bokvalet — inom de gränser, som den goda smaken uppdrar — till vilken det svenska folkbiblioteksväsendet sedan gammalt anslutit sig. Avstegen bör emellertid vara så få som möjligt. Bokinköpen bör sålunda enligt vår mening inte dirigeras centralt men verkställas enligt riktlinjer, som uppdragits av statens biblioteksbyrå i samråd med fångvårdsstyrelsen.

7. Truppförbandsbibliotek

Som framgår av den tidigare lämnade översikten av den militära biblioteksverksamheten, kap. 2 sid. 29—30, har denna undergått en betydande kvantitativ och kvalitativ utveckling. Trots detta arbetar alltjämt många av truppförbandsbiblioteken under ojämna och ibland direkt ogynnsamma ekonomiska villkor. För finansiering av sin verksamhet är biblioteken beroende dels av ortsbidrag i form av anslag av lägerkassemedel, dels av statsunderstöd, som utgår i direkt relation till ortsbidraget. Lägerkassorna, som baseras på förbandens inkomster av marketenterirörelse och annan affärsverksamhet, hade under krigsåren till följd av de stora kontingenterna inkallade en mycket god ekonomisk ställning. Biblioteken hade därför i allmänhet inga svårigheter att erhålla behövliga anslag. Numera är situationen i vissa fall en annan. Lägerkassornas inkomster har undergått stundom mycket betydande minskningar. Truppförbandsbiblioteken — och alldeles särskilt biblioteken vid nyuppsatta förband — har därmed fått svårare att lösa sina ekonomiska problem, även om en viss utjämning kunnat ske mellan ekonomiskt bättre och sämre ställda lägerkassor.

Under sådana omständigheter finner vi det rimligt, att truppförbandens biblioteksverksamhet helt bekostas av särskilda statsmedel. Som en följd härav skulle lägerkassemedlen icke i fortsättningen tagas i anspråk för biblioteksverksamheten. Principiella skäl kan visserligen åberopas för att sådana medel alltfort skall utnyttjas för kulturella uppgifter av det slag, som här är ifråga. Dessa skäl är emellertid enligt vår mening icke tillräckligt bärande för att tillåtas hindra en rationell lösning av det här föreliggande problemet.

För närvarande utgår det särskilda statsunderstödet till truppförbandsbiblioteken i proportion till de medel, som ställes till förfogande från annat håll. Om biblioteksverksamheten helt skall bekostas av särskilda statsmedel, uppkommer frågan, efter vilka grunder bidragen skall utgå. Det har synts oss mindre lämpligt, att bidragens storlek skall bestämmas uteslutande med hänsyn till vederbörande förbands formella karaktär av regemente, kår, flottilj e. d. eller uteslutande med hänsyn till förbandens genomsnittliga manskapsstyrka under en viss period. Ett isolerat förband utan tillgång till andra bibliotek i sin närhet är i behov av större anslag än ett förband, som är förlagt till en stad med ett välordnat kommunalt biblioteksväsen. Ett förband, som är splittrat på många mindre enheter, har på liknande sätt ett större anslagsbehov än ett förband, som sammanhålles på *en* plats. Även andra skäl kan tänkas för en differentiering av anslagen mellan i övrigt jämförliga förband. Med hänsyn härtill föreslår vi, att ett maximerat be-

lopp anvisas för ändamålet och att fördelningen av beloppet verkställes av statens biblioteksbyrå efter förslag av chefen för försvarsstaben, varvid hänsyn tages till å ena sidan förbandets storlek och å andra sidan de lokala förutsättningarna för bibliotekets verksamhet. Statsbidraget bör utgå med högst 5 000 kronor per bibliotek och år.

Vid beräkningen av det erforderliga anslagets storlek har vi utgått från de belopp, som för närvarande står till truppförbandsbibliotekens förfogande. De lokala bidragen — i huvudsak lägerkassemedel — utgjorde 1947/48 83 180 kronor och statsunderstödet uppgick för samma år till 81 780 kronor. Tillsammans utgick anslagen med 164 960 kronor. Då en del förband för närvarande har otillräckliga resurser, föreslås, att statsbidragsbeloppet vid nuvarande militära organisation fastställes till 200 000 kronor.

Mellan truppförbandsbiblioteken och de kommunala biblioteken är för närvarande ett samarbete organiserat i den formen, att en av skolöverstyrelsen utsedd representant för det folkliga biblioteksväsendet, i regel bibliotekarien på förläggningsorten, deltager i bildningsrådets förhandlingar, när detta fungerar som styrelse för truppförbandsbiblioteket. Detta samarbete bör enligt vår mening stärkas. Principiellt sett vore det naturligt, att truppförbandsbiblioteket helt enkelt fungerade som filial till det kommunala biblioteket i likhet med vad vi föreslagit ifråga om biblioteken vid sjukvårds- och fångvårdsanstalter. Då vi föreslagit, att truppförbandsbiblioteken alltjämt skall vara självständiga institutioner har vi tagit hänsyn till de särskilda krav, som de militära organisationsformerna ställer, bl. a. nödvändigheten av att vid mobilisering snabbt kunna organisera en fältbiblioteksverksamhet med utnyttjande av truppförbandsbibliotekens bokresurser. Detta hindrar icke att truppförbandsbiblioteket i praktiken kan fungera som filial till det kommunala biblioteket på förläggningsorten och därmed bli delaktigt i dettas större bokbestånd. Vi förutsätter under alla förhållanden, att det kommunala biblioteket vid behov förstärker truppförbandsbibliotekets bokbestånd, lämnar råd och anvisningar för dess skötsel, medverkar vid bokval och bokinköp o. s. v. I vissa fall kan det vara förmånligt, att det kommunala biblioteket gemensamt med truppförbandsbiblioteket anställer en utbildad assistent med viss fastställd del av sin tjänstgöring förlagd till truppförbandsbiblioteket och återstoden till det kommunala biblioteket.

Ifråga om den till försvarsstaben förlagda centrala ledningen av truppförbandens biblioteksverksamhet föreslår vi ingen ändring. Vi utgår vidare från att utbildningen av bibliotekarier för denna speciella verksamhet liksom hittills ordnas genom försvarsstabens personalvårdsavdelning. Det synes oss likväl önskvärt, att man för skötseln av trupp-

förbandsbiblioteken om möjligt använder sig av personal med fullständig fackutbildning. I vissa fall kan man som nämnt deltidsanställa sådan personal. I de större garnisonsstäderna bör man överväga möjligheten av att heltidsanställa fackutbildad bibliotekarie för skötseln av två eller flera truppförbandsbibliotek.

8. Biblioteksverksamhet bland sjömän

Som framgått av den tidigare framställningen kap. 2 sid. 30—32, bedrives biblioteksverksamheten bland sjömän av svenska sjömansbiblioteket. Detta har sina lokaler i Dicksonska folkbiblioteket i Göteborg, vars chefsbibliotekarie tillika är chef för sjömansbiblioteket.

En omprövning av arbetsformerna för svenska sjömansbiblioteket företogs i samband med den under åren 1936—45 verkställda sakkunnigutredningen angående yrkesutbildning av sjöfolk samt åtgärder till höjande av sjöfolkets allmänna och medborgerliga bildning. De sakkunnigas förslag (SOU 1945: 5) rekommenderade bl. a. förhöjt statsbidrag till biblioteksverksamheten, en utökning — där så kunde ske — av förmedlingsstationerna i utlandet samt en utvidgning av arbetsområdet till att omfatta också upprättande av fasta handboksbibliotek i sådana fartyg, som hade därför lämpliga utrymmen. De sakkunniga förordade vidare, att sjömansbiblioteket erhöll egna lokaler, och föreslog beträffande personalfrågan, att en tjänsteman med heltidstjänstgöring anställdes vid biblioteket, varvid man dock utgick från, att Dicksonska folkbibliotekets chef alltjämt skulle vara chef för biblioteket. Vid frågans behandling i riksdagen beslöts visserligen en höjning av statsunderstödet från 10 000 till 25 000 kronor, men lokal- och personalfrågorna ställdes på framtiden.

Till vad sjöfolksutredningen anfört om värdet av denna speciella biblioteksverksamhet kan vi helt ansluta oss. Verksamheten synes även i fortsättningen böra vara föremål för statsmakternas särskilda intresse. Vikten av att förmedlingsstationer i utlandet upprättas i större utsträckning än hittills, vill vi särskilt understryka. Självfallet bör man därvid i första hand eftersträva att nyinrätta sådana stationer där de nu helt saknas, exempelvis i Asien och på Amerikas västkust.

Ifråga om sjömansbibliotekets organisation anser vi oss emellertid böra föreslå andra former än sjöfolksutredningen tänkt sig. Vi har funnit det överflödigt att för denna verksamhet upprätthålla en särskild organisation, med särskild styrelse och administration i övrigt. I anslutning till vårt tidigare refererade förslag om inrättande av lånecentraler har vi som en enklare lösning föreslagit att Dicksonska folkbiblioteket i Göteborg borde åläggas att, i stället för att fungera som

lånecentral för ett antal svenska län, organisatoriskt handhava biblioteksverksamheten bland sjömännen.

Svenska sjömansbiblioteket åtnjuter, som redan nämnts, ett statsunderstöd av 25 000 kronor. De sammanlagda kostnaderna för verksamheten utgjorde år 1947/48 48 052 kronor. Om vårt förslag till nya statsbidragsbestämmelser för de kommunala folkbiblioteken genomföres, kommer Dicksonska folkbiblioteket att erhålla så betydande statsbidrag, att det icke kan anses oskäligt att ålägga biblioteket den börda, som ett handhavande av sjömansbiblioteksverksamheten innebär. Särskilt statsbidrag till sjömansbibliotekets verksamhet skulle under sådana omständigheter icke erfordras. Denna lösning av frågan skulle erbjuda betydande organisatoriska fördelar. Verksamheten skulle icke som hittills vara beroende av mer eller mindre tillfälliga bidrag från rederier och sammanslutningar, personal- och lokalfrågorna skulle kunna ordnas rationellt.

Det bör ankomma på statens biblioteksbyrå att utfärda närmare bestämmelser om verksamheten med särskilt aktgivande på, att en nödvändig kontakt med sjöfolksorganisationerna upprätthålles. Statens biblioteksbyrå skall även utöva tillsyn över verksamheten.

9. Tornedalens bibliotek

I fråga om organisationen av Tornedalens bibliotek föreslår vi ingen ändring. Biblioteket bör alltså som hittills vara organiserat med huvudbiblioteket i Övertorneå och grenbibliotek (filialer) i angränsande kommuner. I den mån dessa upprättar egna folkbibliotek, torde grenbiblioteken böra förflyttas till platser, som nu saknar bibliotek.

Som framgår av den tidigare översikten, har bibliotekets bokinköpsanslag varit synnerligen knappa. Såväl huvudbibliotekets som grenbibliotekens bokbestånd är i behov av översyn och komplettering. Även bibliotekets lokalfråga är brännande. De nuvarande lokalerna, som kostnadsfritt upplåtes av Tornedalens folkhögskola, är otillräckliga för sitt ändamål.

Bibliotekarien för Tornedalens bibliotek uppbär för närvarande avlöning med 7 200 kronor, vartill kommer hyresersättning med 800 kronor. Å avlöningen utgår intet dyrtidstillägg. Denna lönesättning motsvarar icke längre kravet på en skälig ersättning för bibliotekariens arbete. Då verksamheten vid Tornedalens bibliotek — låt vara i mindre omfattning — i mycket är identisk med den, som bedrives vid centralbibliotek, synes det oss lämpligt, att befattningen i lönehänseende jämställes med bibliotekarie vid mindre centralbibliotek.

Vi utgår från att biblioteksstyrelsen vid sina anslagsäskanden beaktar

de här framförda synpunkterna rörande bibliotekets bokinköps- och avlöningskonto samt vidtager lämpliga åtgärder för en lösning av lokalfrågan.

10. Biblioteksverksamhet bland svenskar i utlandet

Som tidigare framhållits i kap. 2 sid. 33—34, utgår statsunderstöd till svensk församling i utlandet för folkbiblioteksverksamhet, till svensk skola i utlandet för skolbiblioteksverksamhet samt till organisation, som bedriver läsrumsverksamhet för svenska sjömän i utlandet. Hittills vunna erfarenheter av folkbiblioteksverksamheten visar, att de svenska församlingarna i utlandet har stora svårigheter att anskaffa de lokala bidrag (ortsbidrag), som är en förutsättning för att statsunderstöd skall kunna utgå. Med hänsyn härtill liksom till önskvärdheten, att en effektiv folkbiblioteksverksamhet kan komma till stånd bland svenskar i utlandet, föreslår vi, att kostnaderna för denna verksamhet *helt* bestrides av statsmedel att liksom nu utgå ur åttonde huvudtitelns biblioteksanslag. För närvarande utgår statsunderstöd med högst 1 000 kronor till svensk församling i utlandet för folkbiblioteksverksamhet under förutsättning av ett minst lika stort lokalt bidrag. Vi föreslår därför, att statsbidrag med högst 2 000 kronor för år må beviljas svensk församling i utlandet för folkbiblioteksverksamhet. För närvarande utgår statsunderstöd till svensk skola i utlandet för skolbiblioteksverksamhet med högst 300 kronor under förutsättning av ett minst lika stort lokalt bidrag. Vi föreslår därför i likhet med vad vi ovan föreslagit för folkbiblioteksverksamheten i utlandet, att statsbidrag med högst 600 kronor må beviljas svensk skola i utlandet för skolbiblioteksverksamhet för år räknat. Vi har däremot icke funnit skäl föreslå någon ändring i nu gällande bestämmelser angående statsunderstöd till organisation, som bedriver läsrumsverksamhet för svenska sjömän i utlandet. Detta statsbidrag bör alltjämt utgå med 300 kronor för år och läsrum räknat.

11. Biblioteksspersonalen

1. Arbetsuppgifterna

De arbetsuppgifter, som åvilar biblioteksspersonalen, är, som tidigare berörts, av synnerligen skiftande natur. De kan emellertid i stort sett sammanföras till två grupper, den ena omfattande sådana arbetsuppgifter, vilka främst förutsätter kännedom om litteratur samt förmåga att på lämpligt sätt systematisera och förteckna bibliotekets bokförråd, den andra omfattande kontorsgöromål såsom maskinskrivning, bokuppsättning samt mekaniskt utlåningsarbete. I det mindre biblioteket måste

av praktiska skäl båda dessa grupper av arbetsuppgifter handhavas av en och samma person. I medelstora och större bibliotek är däremot en differentiering av arbetsuppgifterna på olika befattningshavare både möjlig och nödvändig. Den här antydda differentieringen kan genomföras i betydligt vidsträcktare omfattning än vad som för närvarande är fallet. Varje biblioteksstyrelse bör noggrant undersöka, i vad mån en föreliggande arbetsuppgift verkligen är av den karaktär, att den oundgängligen behöver handläggas av personal med fullständig biblioteksutbildning. En sådan undersökning skulle enligt vår uppfattning ge vid handen, att antalet kontorsbefattningar skulle högst väsentligt kunna utökas och den kvalificerade biblioteksspersonalen i stället kunna tagas i anspråk för sådana vägledande och rådgivande uppgifter, som för närvarande i betänklig mån måste eftersättas av brist på arbetskraft. Den rationalisering, som här ifrågasättes, får å andra sidan självfallet icke drivas så långt, att personal utan erforderlig utbildning sättes att handlägga uppgifter, som kräver t. ex. litteraturkännedom. Den låntagande allmänheten kan sålunda framställa berättigade anspråk på att vid varje tidpunkt av bibliotekets öppethållande erhålla sakkunnig vägledning vid bokvalet.

Det finns givetvis ingen anledning att författningsmässigt lämna föreskrifter angående arbetsuppgifternas fördelning på egentlig biblioteksspersonal och kontorspersonal. En sådan fördelning måste bli beroende av lokala faktorer, som undandrager sig ett principiellt bedömande. Vi nöjer oss med att understryka vikten av arbetsuppgifternas uppdelning.

2. *Den egentliga biblioteksspersonalen. Personal med heltidsanställning*

1. *Kompetenskrav*

Som framgår av den i kap. 2 sid. 34—35 lämnade redogörelsen för nu gällande kompetenskrav beträffande biblioteksspersonalen, är dessa icke uttryckligen fastställda på annat sätt än att skolöverstyrelsen föreskrivit vissa kvalifikationer för inträde i biblioteksskolan. Därjämte är statsunderstödets storlek i vissa fall beroende av om den vid ett bibliotek tjänstgörande personalen äger erforderlig kompetens eller ej. Att författningsbestämmelserna erhållit denna utformning, sammanhänger givetvis med att statens bidrag till folkbiblioteksväsendet haft karaktären av understöd till en efter frivilligt åtagande bedriven verksamhet. De lokala biblioteksstyrelserna har i stort sett haft fria händer vid tillsättningen av befattningar inom folkbiblioteksväsendet.

Som en konsekvens av vårt förslag till statsbidragsbestämmelser, synes det naturligt, att biblioteksförfattningen kommer att innehålla

en bestämmelse, att all personal vid folkbiblioteken skall besitta för sina befattningar erforderlig kompetens. Det är enligt vår mening icke önskvärt eller nödvändigt, att arten av denna kompetens uttryckligen angives i författningen. Den bör i varje särskilt fall prövas av statens biblioteksbyrå. Med denna prövning avser vi inte, att varje tillsättning av en befattning inom biblioteksväsendet skall underställas biblioteksbyråns prövning. Byrån skall däremot kunna utfärda vissa allmänna riktlinjer med skyldighet för biblioteksstyrelse, som önskar frångå de sålunda utfärdade riktlinjerna, att göra framställning om medgivande härtill. När det gäller befattningen som bibliotekarie vid centralbibliotek, synes dock liksom för närvarande inkomna ansökningshandlingar böra underställas biblioteksbyrån för prövning av vederbörandes kompetens.

Vi saknar anledning att i detalj ingå på innehållet i de här ifrågasatta riktlinjerna. Som allmän regel torde emellertid böra föreskrivas, att innehavare av befattning som bibliotekarie- eller assistentbibliotekarie med heltidstjänstgöring skall ha genomgått biblioteksskolan. I de fall, då ett bibliotek — på det sätt som skett vid Stockholms stadsbibliotek — anordnar en egen utbildning av sin personal, bör denna utbildning kunna jämställas med biblioteksskolans, om den i övrigt är jämförlig med dennas, åtminstone vad befattningar vid det utbildande biblioteket angår. Vid vissa bibliotek torde det vara motiverat att inrätta praktikantbefattningar avsedda för personer, som erhållit elevutbildning men önskar ytterligare praktisk tjänstgöring före inträdet i biblioteksskolan. Vi förutsätter, att de allmänna riktlinjerna tager hänsyn till denna kategori. Till frågan om kompetensen för bibliotekariebefattningar av deltidskaraktär återkommer vi under avsnittet om den icke heltidsanställda personalen.

Då genomgång av biblioteksskolan uppställes som generellt krav för kompetens till heltidsanställning som bibliotekarie eller assistentbibliotekarie, är det självfallet, att villkoren för tillträde till biblioteksskolan bör avvägas så, att biblioteken erhåller en för biblioteksarbetet så lämplig personal som möjligt. Som framgår av översikten å sid. 35, föreskrives för närvarande, att person, som önskar vinna inträde i biblioteksskolan, skall ha fullgjort viss elevtjänstgöring samt avlagt akademisk examen eller styrkt sig ha motsvarande förutsättningar för deltagande i skolan. Som elever har alltså antagits personer dels med akademisk utbildning, dels med annan teoretisk underbyggnad av jämförlig art och dels — i mindre utsträckning — personer med svagare teoretisk utbildning men i gengäld omfattande praktiska meriter.

Vid diskussionen av hithörande frågor kan man inte bortse från att ett realiserande av de i detta betänkande framlagda förslagen till biblio-

teksväsendets omorganisation kommer att medföra en starkt stegrad efterfrågan av personal för folkbiblioteken. Genom folkbiblioteksväsendets utbyggnad kommer nya bibliotek att framväxa, för vilkas skötsel erfordras personal såväl för ledande ställningar som för underordnade arbetsuppgifter. Med ökade ekonomiska resurser kommer jämväl redan existerande bibliotek att kunna realisera länge närda förhoppningar om förstärkning av personalen.

Det blir under sådana omständigheter en angelägenhet av största vikt, att ett ökat antal för bibliotekarieyrket lämpliga personer söker sig in på banan. Det synes självklart, att rekryteringen därvid måste ske såväl inom som utom akademikernas krets. Som framgår av det föregående, är detta redan nu i princip förhållandet, även om huvudparten av bibliotekariekåren kommer från akademikernas håll. Utan tvivel är det synnerligen önskvärt att även i fortsättningen knyta personer med akademisk utbildning till folkbiblioteksväsendet. Akademiska studier garanterar icke i och för sig någon lämplighet för bibliotekarieyrket, men det är klart, att omfattande kunskaper och ett moget och tränat omdöme är nödvändiga förutsättningar för att en person skall kunna på ett tillfredsställande sätt motsvara de krav, som det moderna biblioteksarbetet ställer.

Om akademikerna behövs, behövs även — och i ökad omfattning — personer, som utan att ha gått den akademiska vägen har fallenhet för bibliotekarieyrket. Även för denna grupp är kunskaper och omdöme nödvändiga; det sätt, på vilket kunskaperna och omdömet förvärvats, är däremot ovidkommande. Biblioteksbanan bör i princip icke vara stängd för någon, som har de personliga förutsättningarna för yrket.

Denna principiella inställning utesluter inte, att vissa preciserade allmänna kunskapskrav måste uppställas för den, som vill vinna utbildning för bibliotekarieyrket. Det ligger närmast till hands, att dessa krav liksom nu knytes till behörigheten att vinna inträde vid biblioteksskolan. För tillträde till denna bör krävas såväl teoretiska kunskaper som viss praktisk erfarenhet, vunnen under elevutbildning vid lämpligt bibliotek. Det är önskvärt, att därvid — i motsats till vad som nu gäller — detaljerade föreskrifter lämnas angående erforderligt kunskapsmått och erforderlig praktik även för den grupp av inträdessökande, som icke avlagt akademisk examen. Minimikravet ifråga om kunskaper bör enligt vår mening sättas till studentexamenskunskaper i gymnasiets viktigare läroämnen, kompletterade med fortsatta studier i bl. a. språk, litteraturhistoria och samhällskunskap. Den praktiska bibliotekstjänstgöringen — elevutbildningen — bör för denna grupp liksom i Danmark omfatta en tid av tre år. Den, som avlagt akademisk examen, bör kompenseras härför genom avkortning av elevutbildningstiden till ett år.

Allmänt uppställda kompetenskrav kan självfallet inte ensamma tillförsäkra biblioteken den lämpliga arbetskraften. Man måste ha i minnet, att biblioteken i detta avseende måste konkurrera med åtskilliga andra intellektuella yrken, främst läraryrket. För att biblioteken inte skall komma ohjälpligt till korta i denna konkurrens, är det nödvändigt, att en tillfredsställande lönestandard upprätthålles. Det är ett livsvillkor för folkbiblioteksväsendet, att löneläget blir sådant, att dugande akademiker med intresse och fallenhet för bibliotekarieyrket vågar ta chansen att söka sig in på banan.

Man kan mot det här framlagda förslaget invända, att den utbildning, som akademikerna måste underkasta sig, kommer att i tid och kostnader vara mera betungande än den, som icke-akademikerna har att genomgå. Det skulle under sådana omständigheter ligga nära till hands att antaga, att en person, som menar sig ha fallenhet för bibliotekarieyrket, av ekonomiska skäl föredrager den kortare och billigare utbildningsvägen, vilket skulle medföra en icke önskvärd minskning av det akademiska inslaget i bibliotekariekåren. Även om man inte helt kan bortse från dessa invändningar, har man enligt vår mening icke anledning att se alltför pessimistiskt på läget. Det kommer alltid att finnas studieintresserade personer med intresse för bibliotekarieyrket liksom personer, som först vid en relativt sen tidpunkt gör sitt definitiva yrkesval och finner det med sin fördel förenligt att först avlägga akademisk examen för att sedan med denna som bakgrund söka sig ut i förvärvslivet. Erfarenheten visar, att folkbiblioteken många gånger erhållit sin kanske mest lämpliga personal just inom denna senare kategori.

Det ligger nära till hands att diskutera, om man icke inom ett yrke, som kommer att rymma personer såväl med som utan akademisk utbildning, utöver den tidigare berörda differentieringen mellan egentlig biblioteksspersonal och kontorspersonal bör tänka sig en uppdelning av arbetsuppgifterna så, att vissa befattningar uteslutande förbehålles akademikerna. En sådan utveckling skulle vara olycklig. Personer, som genomgått biblioteksskolan, bör i princip vara likställda och ha samma möjligheter att vinna befordran till högre befattningar. Utslagsgivande måste vara den skicklighet, som vederbörande ådagalagt i sitt biblioteksarbete.

2. *Utbildning*

a) *Elevutbildning.* Som framgår av det föregående, är de bestämmelser för elevutbildning, som för närvarande gäller, av förhållandevis färskt datum och har ännu inte hunnit att prövas i någon mera betydande omfattning. De utgår från en elevutbildning av sex månaders

längd som förberedelse för en biblioteksskola av fem—sex månader. Innan elevutbildningen blev på detta sätt reglerad, har den varit synnerligen ojämn till sin karaktär och i vissa fall närmast varit att betrakta som en provtjänstgöring, där eleven på egen hand fått skaffa sig de kunskaper, som han kunnat, samtidigt som han i betydande omfattning tagits i anspråk för bibliotekets utlåningsarbete.

Det av oss framlagda förslaget till kompetenskrav för egentlig biblioteksperson innebär en omläggning av elevutbildningen i olika avseenden. Man har i fortsättningen att räkna med två olika typer av elevutbildning, en treårig utbildning för elever utan akademisk examen och en ettårig utbildning för akademiker.

Såväl den treåriga som den ettåriga elevutbildningen bör försiggå vid särskilda elevutbildningsbibliotek. Som sådana bör endast ifrågakomma bibliotek av den storleksordning, att biblioteket har tillfälle att meddela den nödvändiga undervisningen genom därför lämpad arbetskraft. Det bör ankomma på statens biblioteksbyrå att godkänna elevutbildningsbibliotek. Lämpligast synes därvid vara, att den ettåriga elevutbildningen förlägges till universitets- och högskolestäder samt städer i dessas omedelbara närhet, medan den treåriga utbildningen bör vara förlagd till övriga bibliotek, som kan och vill ifrågakomma för ändamålet.

Det har gjorts gällande, att elevutbildningen för det elevutbildande biblioteket skulle innebära en börda, som icke står i rimligt förhållande till de fördelar, som tillföres biblioteket. Man har menat, att även den elementära elevutbildningen borde, frånsett en kortare praktisk tjänstgöring, ha karaktären av en centralt anordnad utbildningskurs. Enligt vår mening skulle en sådan uppläggning av biblioteksutbildningen icke vara lycklig. Fördelarna av att elevutbildningen sker i nära kontakt med det praktiska biblioteksarbetet är påtagliga. Det är lika påtagligt, att utbildningen innebär en tidvis ganska betungande börda för det utbildande biblioteket, men denna börda uppväges av de fördelar, biblioteket erhåller i form av förhållandevis billig arbetskraft samt möjlighet att rekrytera sin personal med lämpliga personer. Det är visserligen sant, att det elevutbildande biblioteket inte alltid självt får behålla den arbetskraft, som det utbildat, men denna omständighet kan icke betraktas som avgörande.

Den treåriga utbildningen åsyftar att meddela eleverna praktisk kännedom om bibliotekets skötsel, samtidigt som den skall sätta dem i tillfälle att inhämta kunskaper i allmänbildande ämnen samt största möjliga bokkännedom. Hand i hand med den praktiska tjänstgöringen måste gå en viss teoretisk utbildning i sådana ämnen som utlåningsteknik, katalogisering, klassifikation samt bruket av bibliografier och

uppslagsböcker. Denna teoretiska utbildning bör icke få större omfattning än vad som kräves för att eleven skall kunna tjänstgöra inom olika avdelningar av biblioteket. Ifråga om elevutbildningens uppläggning torde man i stort sett kunna följa den danska förebilden.

Elevutbildningen i Danmark omfattar normalt en tid av tre år, men kan för elever med full akademisk examen inskränkas till två år. De första tre-sex månaderna av den treåriga elevtiden betraktas som en provtjänstgöring, under vilken elevens lämplighet för yrket prövas. Jämsides med det praktiska arbetet i biblioteket har eleven att skaffa sig den större bokkännedom, som anses erforderlig. Den egentliga elevutbildningen anses avslutad efter två år, varefter eleven under det tredje året dels skaffar sig ytterligare praktisk erfarenhet, dels också får tillfälle till egna studier under friare former än under de två första åren.

Liksom i Danmark torde den första delen av elevtiden böra avse att pröva elevens lämplighet för yrket. Det sista året bör närmast ha karaktären av ett allmänt praktikantår. De allmänbildande kunskaperna bör i viss utsträckning kunna inhämtas parallellt med elevtjänstgöringen, men intet hindrar, att eleven gör den erforderliga kompletteringen av sina allmänna kunskaper antingen före eller efter elevutbildningstiden.

Det nu framlagda förslaget förutsätter, att bibliotek, som meddelar den treåriga utbildningen, inrättar särskilda elevplatser, som, där så befinnes lämpligt, förklaras lediga till ansökan, Varje år sker intagning av nya elever. Elevernas färdigheter och biblioteksteknisk kunskaper vitsordas genom av elevutbildningsbiblioteket utfärdade betyg. Deras allmänna teoretiska underbyggnad förutsättes däremot skola prövas genom särskilda inför sakkunnig person avlagda inträdesprov till biblioteksskolan. Det bör ankomma på statens biblioteksbyrå att utfärda närmare bestämmelser angående formerna för dessa inträdesprov.

Den ettåriga elevutbildningen får av naturliga skäl en något annorlunda karaktär. Den har som sitt syfte att meddela eleverna kunskaper rörande biblioteksteknik och erfarenhet av praktiskt biblioteksarbete, samtidigt som det förutsättes, att eleven begagnar förefintliga möjligheter att fördjupa sin litteraturkännedom. Även i detta fall förutsättes, att elevens allmänna lämplighet för bibliotekarieyrket prövas under utbildningens första månader. Vid elevtidens slut utfärdar det elevutbildande biblioteket vitsord angående de kunskaper och färdigheter, som eleven inhämtat. Någon särskild inträdesprövning till biblioteksskolan synes som regel icke erforderlig ifråga om denna elevkategori.

Såväl den treåriga som den ettåriga elevutbildningen förutsätter, att viss teoretisk handledning lämnas av det elevutbildande biblioteket. Vid sidan om denna muntliga handledning kan emellertid en del av det biblioteksteknisk kunnande, som utbildningen avser att meddela,

lämpligen inhämtas genom självstudier per korrespondens. Vi föreslår i annat sammanhang, att en viss del av statsbidraget till folkbiblioteksväsendet skall användas för centrala åtgärder till folkbibliotekens främjande (2 %-avdraget). En del av de medel, som på detta sätt ställes till förfogande, bör kunna användas för upprättande och stödjande av ett bibliotekens korrespondensinstitut.

Den närmare utformningen av elevutbildningen torde ankomma på statens biblioteksbyrå, som har att meddela erforderliga föreskrifter angående elevutbildningens omfattning och allmänna karaktär liksom angående de prov av olika slag, som bör avsluta utbildningen.

b) *Biblioteksskolan.* I det föregående har föreslagits, att utbildningen vid biblioteksskolan, som för närvarande har en omfattning av fem—sex månader, skall utsträckas till att omfatta ett helt läsår. Syftet med denna utökning av biblioteksskolan är dubbelt. Erfarenheten visar, att biblioteksskolan i dess nuvarande form medfört ett alltför forcerat arbetstempo. Det har å andra sidan icke varit möjligt att inom den begränsade ramen medhinna allt det kunskapsstoff, som av olika skäl borde ingå i en undervisning av denna karaktär. Genom en utökning av utbildningens omfattning torde det särskilt vara möjligt att bereda större utrymme på schemat åt dels biblioteksadministrativa frågor, dels frågor i samband med biblioteksverksamhetens sociala strävanden, dess kontakt med folkbildningsarbetet och dess allmänt pedagogiska uppgifter. Tack vare en förbättrad elevutbildning kan man å andra sidan räkna med att vissa elementära ämnen inte skall behöva så stort antal undervisnings- och övningstimmar som nu.

Vad angår biblioteksskolans pedagogiska uppläggning, synes det önskvärt, att den inledda utvecklingen i riktning mot friare arbetsformer fullföljes. Antalet föreläsningstimmar synes ytterligare kunna nedskäras till förmån för övningar och grupparbeten.

Med hänsyn till det starkt ökade behovet av bibliotekspersonal blir det nödvändigt att göra biblioteksskolan årligen återkommande. Den skulle förslagsvis börja i september och med avbrott för jullov pågå till början av juni. Vi föreslår i annat sammanhang, att en särskild befattningshavare anställes vid statens biblioteksbyrå med uppgift att leda biblioteksskolan och handhava övrig biblioteksundervisning.

För närvarande har antalet elever i biblioteksskolan brukat uppgå till omkring 40. Av pedagogiska skäl vore det önskvärt, att elevantalet kunde nedbringas, men å andra sidan är behovet av utbildad personal så stort, att en sådan nedsättning kan bli svår att genomföra. Det synes icke osannolikt, att skolan, i den mån den treåriga utbildningslinjen får den

önskade anslutningen, kan behöva dubbleras; i så fall bör en minskning av elevantalet kunna genomföras.

I överensstämmelse med de principer, som gäller för annan utbildning av motsvarande slag, bör elevavgifter, i motsats till vad som nu är förhållandet, icke förekomma vid biblioteksskolan. För att sätta mindre bemedlade personer i stånd att genomgå densamma bör vidare möjlighet till erhållande av studielån av statsmedel i enlighet med studentsociala utredningens förslag vara öppen jämväl för elever vid biblioteksskolan.

c) *Fortbildningskurser.* Biblioteksskolan avser att meddela den grundläggande utbildningen för bibliotekarieyrket. Det är emellertid tydligt, att ett behov föreligger av en fortsatt utbildning, som skulle innebära antingen specialutbildning för visst biblioteksarbete (barnbiblioteksarbete, sjukhusbiblioteksarbete etc.) eller en grundligare utbildning inom biblioteksarbetets mera centrala områden.

Vad specialkurserna angår, är det önskvärt, att även i fortsättningen anordnas kurser av samma typ som den våren 1948 anordnade fortbildningskursen för barn- och ungdomsbibliotekarier.

Behovet av en allmän fortbildningskurs närmast avsedd för den personal, som aspirerar på högre befattningar inom folkbiblioteksväsendet, kan enligt vår mening tillgodoses genom en för hela Norden gemensam påbyggnad på respektive länders biblioteksskolor.

En sådan nordisk kurs med huvudvikten lagd på biblioteksadministration är avsedd att anordnas i Danmark hösten 1949. Som villkor för inträde skulle gälla genomgång av respektive lands biblioteksskola eller motsvarande utbildning samt minst fem års praktik därefter. Kursens omfattning beräknas till 6 à 7 veckor.

Till förmån för en nordisk kurs talar den överensstämmelse, som råder mellan de nordiska ländernas folkbiblioteksväsen. En kurs av detta slag skulle också få stort värde för främjande av ett önskvärt samarbete mellan de nordiska ländernas folkbibliotek. Skall planen kunna genomföras och vidare utvecklas, torde emellertid kostnaderna för kurser av denna typ böra bestridas av statsmedel och ett visst antal stipendier utgå till deltagarna. De erforderliga medlen torde kunna tagas från det ovan omnämnda, till statens biblioteksbyrås disposition stående beloppet för centrala åtgärder.

d) *Resestipendier.* För bibliotekspersonalens fortbildning är kontakten med biblioteksväsendet i andra länder av utomordentligt stort värde. Som vi tidigare framhållit, har det svenska folkbiblioteksväsendet framvuxit under stark påverkan av förhållandena i de anglosachsiska länder-

na och Danmark. Redan 1930 upptog skolöverstyrelsen frågan om beviljande av resestipendier till biblioteksspersonal. Man framhöll därvid, att det för nyorganisationen av folkbiblioteksväsendet vore av största vikt att all hänsyn togs till erfarenheterna rörande biblioteksfrågans ordnande på andra platser. Skolöverstyrelsen beräknade anslagsbehovet till 3 000 kronor per år. Förslaget upptogs dock icke av departementschefen, vilket ej heller blev fallet, när skolöverstyrelsen 1937 och 1938 framlade förnyade förslag i frågan.

Vi är för vår del fullt övertygade om värdet av kontakt med biblioteksväsendet i främmande länder, som i många avseenden har att bemästra samma problem som vårt. Vi vill därför upptaga det av skolöverstyrelsen tidigare framförda förslaget om beviljandet av resestipendier till biblioteksspersonal. Samtidigt vill vi peka på de möjligheter till statliga resestipendier, som redan nu står flera yrkeskategorier till buds (domare och domaraspiranter, lärare vid de allmänna läroverken, lärare vid vissa till folkundervisningen hörande läroanstalter, lärare vid de tekniska högskolorna, lärare vid yrkesundervisningen, tekniker m. fl.).

Vi föreslår, att medel ställes till förfogande för resestipendier till folkbiblioteksspersonal. För ändamålet torde medel ur beloppet för gemensamma åtgärder (2 %-avdraget) kunna anlitas. Stipendierna bör fördelas av statens biblioteksbyrå efter de närmare bestämmelser, som kungl. maj:t kan komma att utfärda. Det bör åligga stipendiat att avge reseberättelse till statens biblioteksbyrå.

3. *Utbildning vid Stockholms stadsbibliotek*

Bibliotekarieutbildningen vid Stockholms stadsbibliotek (se ovan sid. 37—38) följer i flera avseenden andra linjer än dem vi här förordat. I huvudsak betingas detta av den särställning, som biblioteket intar i fråga om både resurser, arbetsuppgifter och arbetsmetoder. Principiellt skiljer den sig bl. a. i fråga om inträdesfordringarna, i det den utgår från studentexamen som villkor för inträde och först när det gäller den högre kursen (bibliotekariekursen) räknar med akademiska studier. Den skiljer sig även däri, att den teoretiska utbildningen i stort sett har karaktären av självstudier med åtföljande skriftliga tentamina.

Det finns mycket som talar för att utbildningen på det sätt som skett i Stockholm helt och hållet förlägges till ett bibliotek. En utbildning för landet i dess helhet kan emellertid av praktiska skäl inte anordnas på detta sätt. I detta senare fall torde enda utvägen vara att, som här föreslagits, förlägga en viss del av den teoretiska utbildningen till elevutbildningsbiblioteket under utnyttjande av korrespondensundervisning-

ens möjligheter och därefter låta utbildningen avslutas vid en centralt förlagd biblioteksskola. Vad de akademiska studierna beträffar, synes det principiellt riktigare att förlägga dessa till utbildningens början än att införa dem vid en tidpunkt, då vederbörande som regel sedan flera år haft anställning inom yrket.

Då den stockholmska utbildningslinjen ännu inte mer än påbörjats, är det svårt att bedöma utbildningens värde för bibliotek på andra orter. Enligt vår mening kan det emellertid i längden inte anses önskvärt, att två olika utbildningsvägar upprätthålles inom bibliotekarieyrket. För att utbildningen skall medföra kompetens för befattningar inom andra bibliotek, måste under alla omständigheter förutsättas, att kursplanerna fastställes av vederbörande statliga biblioteksmyndighet.

4. *Löne- och anställningsförhållanden*

Enligt de av ecklesiastikministern utfärdade direktiven för vårt arbete har vi att pröva, huruvida några åtgärder från statens sida är behövliga för att tillförsäkra biblioteksspersonalen en mot den erforderliga kompetensen svarande avlöning. Enligt vår mening föreligger icke behov av några sådana åtgärder. Sedan biblioteksspersonalen fackligt organiserat sig, har löneläget undergått en påtaglig förbättring. De krav ifråga om biblioteksspersonalens kompetens och utbildning, som vi ovan föreslagit, ger personalen utgångspunkter för sina strävanden att ytterligare stabilisera löneläget. Det är som vi redan tidigare framhållit, nödvändigt, att biblioteksspersonalens löne- och anställningsförhållanden blir sådana, att den lämpliga rekryteringen av yrket säkerställes.

3. *Den icke heltidsanställda biblioteksspersonalen*

1. *Kompetenskrav. Rekrytering*

Vi har tidigare vid behandlingen av frågan om kompetenskrav för heltidsanställd biblioteksspersonal framhållit, att all personal vid folkbiblioteken skall besitta för sina befattningar erforderlig kompetens. Vi har också föreslagit att kompetenskraven skall formuleras som vissa allmänna riktlinjer med skyldighet för biblioteksstyrelse, som önskar frångå de sålunda utfärdade riktlinjerna, att göra framställning om medgivande härtill. Det synes oss naturligt, att kompetenskraven också för den deltidsanställda biblioteksspersonalen utformas av statens biblioteksbyrå såsom allmänna riktlinjer, med hänsynstagande såväl till det mått av allmänna kunskaper som till den biblioteksteknska insikt, som kan erfordras för dessa befattningar.

Med genomförandet av den nya kommunindelningen kommer ett icke ringa antal landsbygdskommuner att få sådan ekonomisk bärkraft, att

de kan anställa fackutbildad personal för skötseln av biblioteksverksamheten. För flertalet landsbygdskommuner kommer en sådan lösning emellertid sannolikt icke att vara möjlig. De blir därför också i fortsättningen hänvisade till deltidsanställd personal. Man kan därvid utgå från att liksom tidigare som bibliotekarier vid landsbygdens folkbibliotek oftast anställes folkskollärare, som dessutom vanligen är skolbibliotekarier. Kombinationen folkbibliotekarie — skolbibliotekarie synes oss fördelaktig icke minst ur den synpunkten, att den bör kunna ge garantier för ett gott samarbete mellan biblioteket och skolan. Givetvis bör man dock söka förvärva även andra dugliga och intresserade personer för bibliotekariebefattningarna. Inte minst angeläget är att till biblioteken knyta personer, verksamma inom det fria folkbildningsarbetet. Här bör — liksom ifråga om den heltidsanställda biblioteksspersonalen — kunskaper och omdöme i förening med fallenhet för uppgiften vara utslagsgivande vid valet av bibliotekarie.

2. *Utbildning*

För genomförande av den omorganisation av speciellt landsbygdens biblioteksväsen, som blir en följd av våra förslag, blir det nödvändigt med en intensifiering av utbildningsverksamheten för de bibliotekarier, som skall svara för detta arbete. Man kan visserligen räkna med ett förbättrat utgångsläge i samma mån som biblioteksutbildningen vid seminarierna förbättras i enlighet med det förslag, som vi i annat sammanhang framlagt. Men även den kursverksamhet, som direkt åsyftar utbildningen av denna kategori bibliotekarier, bör utökas och fördjupas. Med utgångspunkt från tidigare vunna erfarenheter synes en första utbildning per korrespondens böra läggas som grund. Härunder ges tillfällen att pröva vederbörandes fallenhet för yrket. Sedan bibliotekarien med godkänt resultat genomgått denna grundläggande utbildning, bör han beredas tillfälle deltaga i en särskild utbildningskurs, omfattande minst tre veckor. Denna kan förläggas antingen till centralbiblioteken eller till statens biblioteksbyrå. Kursen bör avse att meddela kunskaper i samma ämnen som för närvarande. Vi förutsätter, att korrespondensundervisningen omhänderhaves av det korrespondensinstitut, som vi föreslår skall upprättas (jmf. sid. 128).

Vi räknar med att årligen två utbildningskurser av detta slag skall kunna anordnas.

3. *Löne- och anställningsförhållanden*

Som tidigare framhållits, utgår arvodena till landsbygdens folkbibliotekarier, där sådana arvoden överhuvudtaget förekommer, med mycket

blygsamma belopp. En ändring härvidlag måste betraktas som synnerligen angelägen, om det skall bli möjligt att för uppgiften erhålla lämpliga personer. Arvodet måste självfallet stå i rimlig proportion till de kompetenskrav som ställes.

För beräkningen av arvodet kan olika alternativ tänkas. Antingen kan ersättningen utgå med viss procent av bibliotekets samlade utgifter eller också beräknas per arbetstimma. Såsom arbetstid bör därvid räknas dels den tid, som biblioteket hålles öppet för utlåning, dels den tid, som åtgår för inre arbete. Tiden för det inre arbetet kan rimligen uppskattas till samma antal timmar, som biblioteket hålles öppet. Av de båda alternativen synes en arvodesberäkning per arbetstimme vara att föredraga. Arvodenas storlek bör icke fastställas i författningen utan arvodesfrågan göras till föremål för sedvanliga förhandlingar mellan arbetsgivare- och arbetstagareparten.

Kap. 4. Skolbibliotek

Med skolbibliotek avses här dels bibliotek vid folkskolor, dels bibliotek vid andra statsunderstödda skolor, nämligen högre folkskolor, kommunala mellanskolor, praktiska mellanskolor, kommunala flickskolor, kommunala gymnasier, anstalter för yrkesundervisning, skolor tillhörande barna- och ungdomsvården, folkhögskolor, lantmannaskolor, lantbruksskolor, lanthushållsskolor, trädgårdsskolor, mejeriskolor och jordbrukets yrkesskolor. Frågan om läroverksbiblioteken har icke upptagits till behandling, då denna fråga ej ingått i direktiven för utredningen.

I. *Det nuvarande läget*

1. Bibliotek vid folkskolor

Verksamhetens omfattning vid folkskolebiblioteken under perioden 1930—47 framgår av nedanstående tabell:

Tab. 15. Bibliotek vid folkskolor

År	Antal bibliotek	Bokbestånd	Utlåning	Statsunderstöd
1930	1 301	1 178 943	3 198 194	135 756
1931	1 443	1 179 459	3 584 065	143 687
1932	1 374	1 221 562	4 052 224	182 551
1933	1 389	1 298 061	4 323 373	130 288
1934	1 428	1 387 451	4 448 730	109 924
1935	1 479	1 738 855	4 596 686	111 059
1936	1 542	1 578 360	4 682 239	185 088
1937	1 582	1 683 589	4 862 256	240 396
1938	1 615	1 823 807	5 301 541	249 140
1939	1 645	1 936 459	5 517 053	264 454
1940	1 634	2 037 199	5 586 655	254 493
1941	1 799	2 152 903	5 964 375	239 853
1942	1 866	2 259 205	6 237 270	269 116
1943	1 851	2 392 593	6 270 088	308 367
1944	1 892	2 524 238	6 529 101	343 998
1945	1 956	2 715 865	6 869 882	367 993
1946	1 917	2 701 557	6 652 518	394 759
1947	1 951	3 004 118	7 363 618	418 756

Som framgår av tabellen är folkskolornas biblioteksverksamhet av mycket stor omfattning. Utvecklingen under perioden 1930—1947 har skett i snabb och i stort sett jämn takt. Antalet skoldistrikt med bibliotek var 1947 1 951. Då hela antalet skoldistrikt är 2 459, saknas fortfarande bibliotek i över 500 distrikt. I en del av dessa distrikt finns dock folkbibliotek med utlåning till barn och förlagda till skolor samt med en lärare som bibliotekarie. De distrikt, som helt saknar skolbibliotek, torde i allmänhet därtill vara mindre och avlägset liggande. I många av dem är skolungdomarnas möjligheter att på annat sätt komma över lämplig litteratur små. Ett stort antal distrikt, som erhåller statsbidrag till skolbibliotek, har ej heller haft möjlighet att inrätta bibliotek i samtliga skolor inom distriktet. Enligt senaste beräkningar finns i distrikt med skolbibliotek 834 biblioteklösa skolor.

Nu gällande bestämmelser för statsunderstöd till skolbibliotek ingår som kapitel V i k. kungörelsen angående understödjande av folkbiblioteksväsendet. Statsunderstöd till bibliotek i folkskola utgår till skoldistrikt eller skolförbund med lägst 15 kronor och högst 1 000 kronor (§ 33). I likhet med vad som gäller för folkbibliotek kräves för statsunderstöd ett visst däremot svarande lokalt tillskott, ortsbidrag (§ 35). Ortsbidraget skall utgå kontant och avse verkliga utgifter. Som ortsbidrag räknas dock i vissa fall värdet av kostnadsfritt upplåten lokal.

Statsunderstödet utgår dels som grundunderstöd, dels som tilläggsunderstöd (§ 36). Liksom till folkbibliotek utgår grundunderstödet till bibliotek med ortsbidrag upp till 400 kronor med samma belopp som ortsbidraget och därutöver enligt en fallande skala (§ 37). Bland de allmänna villkoren för grundunderstöd märkes kostnadsfri utlåning, lämplig lokal, öppethållande av biblioteket minst en gång i veckan och ett för lärjungarna lämpat bokbestånd (§ 35).

Större bibliotek med över 400 kronors ortsbidrag kan utöver grundunderstödet erhålla två olika tilläggsunderstöd. Tilläggsunderstöd I utgår till bibliotek med av förste biblioteksskonsulenten godkänd handbokssamling, uppställd i lämplig lokal och tillgänglig även under tider, då undervisning ej pågår (§ 39). Tilläggsunderstöd II utgår med högst 1/3 av den till egentlig biblioteksspersonal utgående ersättningen, om denna ersättning såväl som personalens kompetens godkänts av skolöverstyrelsen (§ 40). För båda tilläggsunderstöden gäller, att intetdera får överstiga hälften av det belopp, varmed ortsbidraget överstiger grundunderstödet (§ 41). Skolbibliotek skall i likhet med folkbibliotek vara underkastat inspektion enligt bestämmelserna i § 48 mom. 2 (§ 35).

2. Bibliotek vid andra statsunderstödda skolor

Biblioteksverksamhetens omfattning vid de olika skoltyperna belyses av nedanstående sammanställning.

Tab. 16. Bibliotek vid andra statsunderstödda skolor

År	Antal bibliotek	Bokbestånd	Utlåning	Statsunderstöd
		Högre folkskolor		
1930	24	26 113	43 282	3 250
1935	28	23 130	48 719	2 886
1940	35	53 496	89 114	6 684
1945	40	64 812	81 348	8 700
1946	37	60 334	74 949	10 288
1947	45	68 258	85 076	9 850
		Icke statliga skolor tillhörande barna- och ungdomsvården		
1930	—	—	—	—
1935	4	1 639	1 847	—
1940	2	408	713	200
1945	2	679	1 286	95
1946	2	433	506	150
1947	1	281	774	—
		Kommunala mellanskolor		
1930	62	58 266	73 275	8 762
1935	49	59 080	81 822	5 099
1940	58	84 140	114 832	13 572
1945	74	111 245	134 974	17 618
1946	76	119 262	145 109	15 553
1947	60	101 891	116 825	12 282
		Kommunala flickskolor		
1930	—	—	—	—
1935	—	—	—	—
1940	23	112 951	53 700	6 412
1945	38	200 278	128 115	10 746
1946	40	216 518	137 947	11 375
1947	42	224 741	133 086	11 975
		Lärlings- och yrkesskolor (= lärlings-, yrkes- och verkstadsskolor, ettåriga handelsskolor, hushållsskolor).		
1930	38	18 570	6 314	5 375
1935	42	36 339	24 781	3 901
1940	43	46 645	22 419	7 956
1945	56	55 981	31 510	12 883
1946	58	60 938	29 495	14 064
1947	75	67 241	30 428	15 939
		Folkhögskolor, lantmannaskolor m. m. (Se även särskild specifikation.)		
1930	66	73 471	29 763	9 780
1935	69	113 904	53 029	8 124
1940	75	143 208	48 403	17 969
1945	117	193 329	61 425	27 129
1946	113	201 623	67 290	29 325
1947	117	213 256	69 535	29 250

Tab. 17. Folkskolor, lantmannaskolor m. m.

	Antal bibliotek	Bokbestånd 1947	Utlåning 1947	Statsunderstöd 1947
Folkhögskolor	62	175 212	58 583	17 075
Lantmannaskolor	34	29 856	7 762	8 050
Lanthushållsskolor ..	20	5 885	3 190	3 875
Trädgårdsskolor	1	2 303	—	150
Lantbruksskolor	(1)			100
	117	213 256	69 535	29 250

Till samtliga dessa skolor utgår statsunderstöd med samma belopp som ortsbidraget, dock lägst med 15 kronor och högst med 300 kronor (§ 34).

För erhållande av statsunderstöd är ovannämnda skolor underkastade samma bestämmelser, som gäller för folkskolebibliotek och för vilka ovan redogjorts.

II. *Principiella synpunkter på skolbibliotekets uppgifter och organisation*

Principen om obligatoriska skolbibliotek som ett oundgängligt organisatoriskt led i skolans arbete har under alla diskussioner om vårt skolväsen under det senaste decenniet starkt hävdats. Kravet framfördes redan år 1921 av Sveriges allmänna folkskollärareförening och upptogs sedan av folkskolebiblioteksskommitterade av år 1940 (en av Sveriges allmänna biblioteksförening i samarbete med lärareorganisationerna tillsatt utredning), som hävdade att skoldistrikten skulle åläggas att i varje skola inrätta och underhålla skolbibliotek. Kommitterade underströk nödvändigheten av en väsentlig förbättring av skolbiblioteksväsendet och förordade en rationell bibliotekarieutbildning samt en skälig ersättning till bibliotekarien.

1940 års skolutredning ägnade också skolbiblioteket stor uppmärksamhet och anlade bl. a. följande principiella synpunkter:

"Ett villkor för lärjungarnas självverksamhet i skolarbetet är att de lära sig rätt använda böcker och att deras intresse för läsning på egen hand väckes och utvecklas. Varje skola bör äga ett såvitt möjligt välförsett skolbibliotek. I små skolor kan det vara lämpligt att skolans boksamling inrymmes i samma lokal som övrig undervisningsmateriel eller i klassrummet, men i skolor med flera läraravdelningar och större boksamlingar bör biblioteket erhålla ett särskilt rum med ändamålsenlig utrustning. Skolbiblioteket bör innehålla för lärjungar av olika åldersstadier lämpad litteratur. Där bör finnas goda barn- och ungdomsböcker av litterärt värde samt lämplig facklitteratur för undervisning i olika ämnen, icke minst sådan litteratur som erfordras för undervisning i modersmål. Även bilderböcker och illu-

strerade sagoböcker för de yngsta lärjungarna böra ingå i ett välordnat skolbibliotek. Inom skolan bör finnas tillgång till uppslagsböcker och andra referensböcker att användas vid undervisningen.

I skolor med större boksamlingar organiseras biblioteket med dels ett för hela skolan gemensamt lärjungebibliotek, dels särskilda klassbibliotek. De sistnämnda sammansättas efter de skilda klassernas åldersstadier och lärokurser samt placeras i klassrummen så att böckerna kunna omedelbart utnyttjas vid undervisningen." (SOU 1946: 15, s. 18—19.)

I andra sammanhang återkommer skolutredningen till skolbibliotekens betydelse för undervisningen. I förslag till kursplan för ämnet modersmål har sålunda upptagits undervisning i bokkunskap för folkskolans 5—8 klasser och utförliga anvisningar ges för denna undervisning (SOU 1946: 15, s. 63—65, 81—82). Om lärjungarnas fria läsning anföres att den på lämpligt sätt bör övervakas och ledas av klasslärare och bibliotekarie i samarbete. I förslag till undervisningsplaner för fortsättningsskolan förutsätter skolutredningen väl utrustade bibliotek som hjälpmedel vid undervisningen, och värdet av att eleverna lär sig använda biblioteket och senare deltaga i frivilligt bildningsarbete betonas (SOU 1946: 15, s. 238).

Ungdomsvårdskommittén understryker likaledes i sina betänkanden vikten av att ungdomen har tillgång till goda bibliotek. Betydelsen av skolans undervisning i bokkunskap framhålles särskilt (SOU 1947: 12, s. 132—133).

Även 1944 års folkbildningsutredning uppehåller sig i första delen av sitt betänkande vid värdet av undervisning i bokkunskap och förutsätter, att skolbiblioteken blir obligatoriska. Läroverken rekommenderas att följa folkskolans exempel och ge undervisning i bokkunskap. Utredningen understryker, att det fria folkbildningsarbetets metoder bör komma till användning i skolans högre klasser och vill ha skollokalerna som ett centrum i ortens bildningsarbete. Från denna synpunkt pläderar utredningen för lokaler för studiecirkelsammanträden i varje skola. Närmast till hands skulle ligga att kombinera sådana lokaler med skolbiblioteket, anser utredningen, som finner det naturligt, att statsbidrag i vanlig ordning utgår härför (SOU 1946: 68, s. 141—142).

I sitt första betänkande har även 1946 års skolkommission behandlat skolbiblioteksfrågan. Sammanfattande säger kommissionen:

"Biblioteket bör vara skolans hjärtpunkt. Dess roll kommer i framtidens skola att vara betydligt större än den i allmänhet varit i skolorna hittills." (SOU 1948: 27, s. 468.)

Efter att ha betonat, att det är skolbiblioteken, som skall ge förutsättningarna för de nya arbetsformer som anbefalles, anför kommissionen:

"Ett aktivt och individualiserande arbetssätt kräver riklig tillgång på böcker och annan arbetsmaterial. Det skulle emellertid ställa sig för dyrbart om allt studiematerial skulle bli den enskilde lärjungens egendom. Skolbiblioteket måste därför spela en betydande roll för det dagliga arbetet inom de teoretiska ämnena. Biblioteket skall utgöra ett centrum för elevernas studiearbete individuellt och i grupp. Om den pedagogiska utvecklingen icke skall bromsas, blir det nödvändigt, att skolbiblioteken rustas upp med hjälp av ökade anslag från stat och kommun. Inom varje skola bör finnas såväl klassbibliotek som ett för klasserna gemensamt mera välförsett bibliotek." (SOU 1948: 27, s. 91.)

Skolbiblioteket har alltså tillmätts en allt större roll i den framtida skolans arbetsliv. En bakgrund härtill är de nya undervisningsmetoder, som — må vara dröjande och tveksamt — arbetar sig fram. Folkbibliotekens frammarsch och alltmer ökade betydelse för folkbildningen har också kommit att påverka bedömningen av skolbiblioteken. Enligt vår mening är därför skolbiblioteket en oundgänglig förutsättning för allt skolarbete. Det kan tjäna alla skolformer, alla klasstadier och ämnen och anpassas efter alla intressen och arbetsmetoder. Det har ökat undervisningens och uppfostrans möjligheter. Det ger tillfälle till individualisering och bredare jämförande läsning. Utan skolbibliotek kan vår tids skola ej på bästa sätt sköta sin uppgift; rätt utnyttjat bör biblioteket bli centrum i skolans arbetsliv.

Skolbiblioteket har en viss andel i ansvaret för barnens läsförmåga. Det bör tillhandahålla bilderböcker, som stimulerar småbarnens lust att lära sig läsa, och böcker av lämplig svårighetsgrad, med vilkas hjälp barnen i lågklasserna kan öva upp sin läsfärdighet.

Den mest givande av alla personliga vanor är vanan att läsa goda böcker. Denna vana bör väckas och grundläggas i skolbiblioteket liksom i det kommunala bibliotekets ungdomsavdelning. Bibliotekarien bör genom olika former av bokreklam, genom samtal med barnen och på andra sätt leda deras håg till den goda boken bort från de mindervärdiga litteraturalster, barn med förkärlek läser spontant. För vårt folks läsvanor torde goda skolbibliotek och intresserade, väl utbildade skolbibliotekarier få den största betydelse.

Skolbiblioteket skall vidare planmässigt kunna utnyttjas i undervisningens tjänst. I biblioteket skall lärare och elever få de böcker de behöver för lösande av olika uppgifter. Eleverna kommer emellertid ej till skolbiblioteket endast för att skaffa sig förströelselitteratur eller för att lösa de uppgifter, som ålagts dem; de kommer även dit för att tillfredsställa andra personliga intressen, sina hobbies m. m. Bibliotek och bibliotekarie har därför betydelse också för elevernas fritidssysselsättning och yrkesval.

I skolbiblioteket skall eleverna dessutom lära sig hur man på egen hand skaffar sig kunskaper. De skall genom undervisning i bokkunskap läras, hur man använder böcker och bibliotek. Det är både en väsentlig förutsättning för skolans eget studiearbete och ett viktigt undervisningsmål. Då eleverna slutar skolan, skall de själva kunna använda de vuxnas bibliotek och själva kunna skaffa sig de kunskaper, som ytterligare behövs.

För en utförligare framställning hänvisas till: Lorentz Larson, Skolbiblioteket i undervisningens tjänst (i: Skolans inre arbete, SOU 1946: 31, s. 176—183).

III. *Förslag till åtgärder*

1. Bibliotek vid folkskolor

1. *Brister i den nuvarande organisationen*

En av skolbibliotekets väsentligare uppgifter är att förse ungdomen med god förströelseläsning. Den undersökning rörande skolungdomens fritidsläsning, som nyligen företagits över hela landet och redovisats i Lorentz Larson: Ungdom läser, Stockholm 1947, gav emellertid ett resultat, som gör att man måste ifrågasätta, om denna uppgift verkligen kan fyllas av skolbiblioteken med deras nuvarande resurser. Av denna utredning framgick, att skolornas elever i mycket stor omfattning läste litteratur av underhaltigt slag. Barnen i den egentliga folkskolan (9—14 år) läste i genomsnitt tre veckotidningar per vecka. Nära hälften av pojkarna på tätorterna uppgav sig läsa rafflande magasin i stor utsträckning. Som i annat sammanhang påpekas, saknas på många håll helt bibliotek. Den s. k. kiosklitteraturen har emellertid sina flesta läsare på tätorterna, där ofta såväl skolbibliotek som barn- och ungdomsavdelning av det allmänna biblioteket står till förfogande.

En av anledningarna till att barnen väljer den litteratur, de själva får köpa, i stället för skolbibliotekets böcker, är säkerligen de brister, som i olika avseenden vidlåder de nuvarande skolbiblioteken. För det första är anslagen till skolbiblioteken — där man överhuvud har sådana — alldeles för små. Inte ens i städer och andra större samhällen har man ansett det möjligt att förse varje skola med bibliotek utan en del har blivit utan. De alltför låga anslagen gör vidare, att man ej kan anskaffa böcker åt alla skolans elever, även om det finns ett skolbibliotek. Det händer sålunda, att man nödgas utesluta elever från de lägre klasserna (1—3), stundom ända upp till klass 5 från lånerätt. Bokbeståndet kan ej i tillräcklig utsträckning förnyas eller utvidgas och blir otillräck-

ligt även för dem, som får lov att låna, varför det händer att barnen vänder biblioteket ryggen med förklaringen: "Vi har läst alla böcker, som finns i biblioteket", eller "Det är bara gamla och dåliga böcker, som finns där". Det är tyvärr ej heller ovanligt, att det verkligen förhåller sig så, liksom att böckerna på grund av de låga anslagen ej kan hållas i hyggligt skick; de är sönderlästa, trasiga och smutsiga och kan då knappast vara särskilt lockande.

De låga anslagen för även med sig andra nackdelar. Bibliotekens utlåningstid blir för kort. Vanligast torde vara att biblioteket i en medelstor skola hålles öppet för utlåning på middagen i omedelbar anslutning till läsdagens slut en à två gånger i veckan. Efter läsdagens slut är barnen emellertid ofta trötta och mindre disponerade för att gå till biblioteket. De har i stället behov av att rusa ut till lekar och rörelse i fria luften. Där man haft skolbiblioteket öppet på kvällen, har det däremot visat sig, att barnen blivit flitigare låntagare. Då ger de sig mera tid att välja böcker och tillbringar långa stunder i biblioteket, varigenom detta får tillfälle bidraga till lösningen av deras fritidsproblem. Där bibliotekarien, som ofta är fallet, har ingen eller blott ringa ersättning för sitt arbete, kan man emellertid ej begära, att han på kvällen skall bege sig till skolan för bokutlåning.

Under rådande förhållanden hinner bibliotekarien ej heller orientera sig tillräckligt i den litteratur, som inköpes, vilket har till följd, att det ej alltid blir den som bäst passar hans låntagare och som är av det största värdet, som kommer ifråga. Om bibliotekarien ej känner till de böcker han lånar ut, kan han ej heller ge den individuelle låntagaren rätt bok eller genom samtal med eleverna stimulera till läsning av de bästa böckerna. Inre arbete i biblioteket, som bidrar till att göra detta bättre utnyttjat och mera tilldragande, ordentlig katalogisering, god bokvård och upprätthållande av systematisk ordning i bokhyllorna måste även åsidosättas. Den nuvarande otillräckliga utbildningen av skolbibliotekarierna är vidare utan tvivel en bidragande orsak till skolbibliotekens otillfredsställande standard.

2. *Obligatoriska skolbibliotek*

Som förut anförts, räknar 1946 års skolkommission med obligatoriska skolbibliotek. Gällande undervisningsplan, som tillkom redan år 1919 förutsätter även bibliotek i varje skola, kanske mest konkret och direkt i denna passus, som ofta citerats:

"Lärjungarnas läsning på egen hand bör på lämpligt sätt uppmuntras och ledas. Detta kan ske särskilt därigenom att barnen vänjas vid att använda skolans bibliotek. I synnerhet på de lägre stadierna böra barnen av lärarna

erhålla anvisning på böcker eller stycken i böcker, som lämpar sig att av dem läsas på egen hand. För att uppmuntra till sådan läsning kan det vara lämpligt, att enskilda barn får vid passande tillfällen inför kamraterna redogöra för intressanta stycken, som de läst i någon bok."

Undervisningsplanens bärande grundsats, som går ut på barnens självverksamhet och individuella arbete, på spontant intresse och förmåga att använda böcker som redskap för vidare utbildning, förutsätter tillgång till ett bibliotek. Här finns en ovedersäglig motsats mellan undervisningsplanens intentioner och den nuvarande skolbiblioteksorganisationen.

Som vi redan framhållit, anser vi, att tillgång till ett skolbibliotek numera är ett ofrånkomligt villkor för att skolan skall kunna fylla sin uppgift. Vi föreslår därför, att skolbiblioteken göres obligatoriska och att skoldistrikten ålägges att i varje folkskola upprätta och med härför anvisade medel underhålla ett bibliotek av den omfattning och standard, som skolans undervisning kräver.

Ehuru vi här framfört principen om att skolbibliotek är nödvändiga för alla skolor, anser vi oss för närvarande icke kunna föreslå, att de göres obligatoriska annat än i folk- och småskolan. Skolväsendet står just nu inför en omorganisation. Denna kommer sannolikt att innebära, att en del av de skolformer, för vilkas bibliotek vi föreslagit ändrade statsbidragsbestämmelser, kommer att uppgå i den nioåriga enhetsskolan. För denna blir enligt vårt förslag skolbibliotek obligatoriska. Vi anser det därför ej påkallat att nu föreslå upprättande av obligatoriska skolbibliotek för dessa skolformer. För flera av övriga i vårt förslag nämnda skolformer såsom enskilda yrkesskolor m. fl. torde gälla, att de icke kan åläggas att upprätta bibliotek.

Om emellertid vårt förslag till ändrade statsbidragsbestämmelser genomföres, kommer detta säkerligen att medföra, att de allra flesta av ifrågavarande skolor frivilligt förses med skolbibliotek.

3. *Skolbibliotekets organisation*

Om vårt förslag till skolbiblioteksväsendets omorganisation genomföres, bör i varje större skola, åtminstone varje fullständig A-skola, finnas ett gemensamt, i särskild lokal placerat bibliotek, tillgängligt för skolans samtliga lärjungar. Detta bör omfatta en referensavdelning med erforderliga handböcker samt därjämte för barn och ungdom på olika åldersstadier lämpad facklitteratur, skönlitteratur och förströelselitteratur. I den 9-åriga enhetsskolan med större åldersdifferenser och flera nya ämnen kommer anspråken på litteratur av olika kategorier att bli betydligt större än i den gamla folkskolan.

Utom det gemensamma biblioteket bör finnas mindre klassbibliotek i varje klassrum. Dessa skall ge de närmaste yttre förutsättningarna för den nya skolans arbetssätt. Kärnan i dessa klassbibliotek utgöres av någon mindre uppslagsbok, ordlistor och övriga fackböcker, som ger eleverna material för individuellt arbete eller gruppuppgifter. I skolans lägsta klasser bör finnas klassbibliotek av för småbarnens läsförmåga och allmänna utveckling lämplig förströelselitteratur. I skolans specialsalar, naturkunnighetsrum, slöjdsalar, teckningssal, skolkök etc. bör även finnas handböcker såsom experimentböcker, modellböcker, kokböcker etc. avsedda att användas av såväl lärare som elever. I skolor med särskilt hemvårdsrum bör detta förses med ett litet mönsterbibliotek. Varje skola bör därjämte ha en särskild handbokssamling för läraren. I denna bör i första hand ingå en större allmän uppslagsbok och övriga handböcker för skolans övnings- och fackämnen jämte metodiska handledningar. Mindre nödvändig är psykologisk och allmän pedagogisk litteratur, som kan erhållas från andra bibliotek.

Vad de minsta skolorna beträffar, torde det vara varken möjligt eller lämpligt att förse dessa med stora, för klassavdelningarna gemensamma bibliotek. Utom ett begränsat antal referensböcker för lärare och elever behövs där större klassbibliotek, även omfattande förströelselitteratur, som vid behov kan utbytas och som erhålles från distriktets gemensamma skolbiblioteksscentral.

Inom varje skoldistrikt skall tillsättas minst en skolbibliotekarie, en inom distriktet tjänstgörande lärare. Där distriktets skolväsende, vilket sannolikt ofta kommer att vara fallet i våra framtida landsbygdsdistrikt, kommer att vara organiserat med en större centralskola och jämte denna en eller flera mindre bygdeskolor, bör bibliotekarie utses bland de vid centralskolan tjänstgörande lärarna. Denne bibliotekarie skall organisera skolbiblioteket inom distriktet, ansvara för utlåningen vid centralskolan samt ombesörja bokinköp, katalogisering och annat inre arbete. Han skall även förse de skolor inom distriktet, som saknar bibliotekarie, med böcker. För dessa olika centrala arbetsuppgifter torde ett ur skilda synpunkter fördelaktigt samarbete med ortens folkbibliotek kunna realiseras. Vid mindre skolor av B- eller D-typ tillsättes i vanliga fall ingen bibliotekarie. Utlåningen ombesörjes här av respektive klasslärare, som bör ha rätt att göra detta på lektionstid, liksom det överhuvud taget bör anses legitimt för läraren att låna ut böcker från klassbiblioteken på lektionstid.

Har distriktet flera större skolor, tillsättes en bibliotekarie vid var och en av dessa. Detta bör i regel ske vid varje skola med minst sex avdelningar. I vanliga fall bör en av bibliotekarierna i egenskap av distriktsbibliotekarie ha ansvaret för den samlade skolbiblioteksverksamheten

inom distriktet. Det tillkommer de lokala skolmyndigheterna att bestämma om fördelningen av arbetsuppgifter och arvoden för de olika bibliotekarierna.

Nuvarande biblioteksförfattning innehåller ingen föreskrift om särskild styrelse för skolbibliotek utan förutsätter, i enlighet med gällande skolförfattningar, att vederbörande skolstyrelse fungerar som sådan. Man kan ifrågasätta, om en sådan anordning fortfarande är den lämpliga, men av olika skäl föreslår vi ingen ändring i detta avseende. Direkt olämpligt anser vi det däremot vara, att ingen föreskrift finns om skolbibliotekaries rätt att närvara vid behandling av biblioteksärenden. En sådan bestämmelse finns som bekant i fråga om de allmänna folkbiblioteken. Det omvittnas från skolbibliotekarier på landsbygden, att skolstyrelsen ej alltid följer deras förslag till bokinköp utan bestämmer om inköp av helt andra, ej alltid för barn lämpliga böcker. Sakkunskap i fråga om för barn och ungdom lämplig litteratur är i allmänhet så sparsamt företrädd, att man måste utnyttja den som finns. Skolbibliotekarien är ofta den ende, som representerar sådan.

Vi föreslår därför, att distriktsbibliotekarien äger närvara och deltaga i överläggningarna men ej i besluten om biblioteksärenden, även om han ej är ledamot av skolstyrelsen. Vi förutsätter, att härav möjligen påkallad ändring i lagen om församlingsstyrelse vidtages.

Vi föreslår vidare, att inom varje skoldistrikt skall tillsättas en rådgivande biblioteksnämnd — i distrikt med flera större skolor en för varje skola — bestående av vederbörande skolledare, skolbibliotekarie och representanter för de lärarkategorier, som icke företrädes av skolbibliotekarien. Denna biblioteksnämnd har att förbereda frågor rörande bokval, utlåningstider etc.

4. *Principer för statsbidragets beräkning*

Före år 1912 fanns ingen markerad gräns mellan skolbibliotek och folkbibliotek. När bestämmelserna angående statsunderstöd till skolbibliotek formulerades, kopierade man i stort sett de grunder, som gällde för de allmänna folkbiblioteken, med den huvudsakliga skillnaden, att maximum sattes lägre. Med den utveckling, som skett på skolväsendets område, är det tydligt, att de villkor, som gällt och varit lämpliga för folkbibliotek, numera icke passar för skolbibliotek. Vi föreslår därför en särskild kungörelse för dessa senare.

Nu gällande författning delar upp kostnaderna för skolbiblioteken mellan stat och kommun — den större delen av kostnaderna bestrides

ofta av kommunen — och den gör inrättandet av skolbibliotek beroende av det lokala intresset för saken. Om statsmakterna i enlighet med vårt förslag föreskriver obligatoriska bibliotek vid alla folkskolor, måste konsekvensen därav bli, att staten övertar det ekonomiska ansvaret för skolbiblioteksverksamheten och genom tillräckliga anslag möjliggör, att tillfredsställande skolbibliotek kan inrättas. Statsbidraget bör därför avpassas så, att det helt täcker kostnaderna och möjliggör upprättande av skolbibliotek, även då inga kommunala bidrag erhålles. Distriktens eventuella andel i kostnaderna blir under sådana förhållanden mera en fråga om högre standard. Vi erinrar om, att likartade system nyligen genomförts ifråga om statsbidrag till kostnaderna för fria läroböcker, undervisningsmateriel m. m. Statens övertagande av kostnaderna för skolbiblioteksverksamheten överensstämmer därför helt med utvecklingen på skolans område under senare år.

Vid bestämmandet av statens bidrag bör man anknyta till det faktiska behovet i stället för till det lokala intresset. Behovet beräknas i andra avseenden efter barnantalet i de olika skoldistrikten. Så sker t. ex. beträffande bidrag till läroböcker och skolmåltider. Anslagen till skolbiblioteken bör beräknas efter samma principer. Denna beräkningsgrund bör slutligen gälla icke blott för folkskolebibliotek utan även för biblioteksverksamhet vid andra skolor; även vid dessa bör alltså kostnaderna bestridas helt av statsmedel.

1. *Anslag till bokinköp m. m.*

Vi har låtit göra en undersökning av folkskolebibliotekens ekonomi. Undersökningsmaterialet har utgjorts av senaste ansökningar om statsunderstöd. Antalet undersökta bibliotek är 1 875 av ett totalantal av 1 966. Variationerna ifråga om skolbibliotekens ekonomiska resurser är mycket stora, särskilt på landsbygden. 1931 års författning har icke lett till en skälig och rättvis fördelning av anslagen, lika litet som den åstadkommit upprättande av bibliotek vid alla skolor. Nedanstående tabeller belyser läget.

Tab. 18. Skolbibliotek med statsunderstöd över 400 kronor

Inkomst per barn	kr. 0—0:50	kr. 0:51—1:—	kr. 1:01—2:—	kr. 2:01—3:—	kr. 3:01—4:—	kr. 4:01—5:—	kr. över 5:—
Antal bibliotek							
Städer	1	3	26	32	14	10	11
Landsbygd	—	1	43	53	40	15	21
Summa	1	4	69	85	54	25	32

Tab. 19. Skolbibliotek med statsunderstöd om 400 kronor och därunder

Inkomst per barn	kr. 0 — 0:50	kr. 0:51 — 1:—	kr. 1:01 — 2:—	kr. 2:01 — 3:—	kr. 3:01 — 4:—	kr. 4:01 — 5:—	kr. över 5:—
Antal bibliotek							
Städer	—	1	13	5	4	2	—
Landsbygd	8	121	548	465	235	90	113
Summa	8	122	561	470	239	92	113

Av de små biblioteken, som utgör det stora flertalet, har 130 eller 7 % ett anslag av högst 1 krona per barn, 691 eller över 43 % högst 2 kronor per barn. Av samtliga bibliotek, större såväl som mindre, har 1 320 eller 70 % ett anslag av högst 3 kronor. 9 har högst 50 öre per barn och ett relativt stort antal, nämligen 145 eller 8,4 %, har över 5 kronor per barn.

Tar man ett ungefärligt medelvärde av anslaget till samtliga bibliotek, blir detta något under 2: 50 kronor per barn. Att detta belopp är för lågt framgår av vad vi tidigare anfört rörande skolbibliotekens nuvarande ekonomiska resurser.

Som framgår av ovan lämnade statistiska uppgifter om skolbibliotekens ekonomi, disponeras i 145 av landets skoldistrikt ett belopp motsvarande lägst 5 kronor per barn till biblioteksändamål. I detta belopp ingår även kostnaderna för bibliotekariearvoden. Dessa arvoden är emellertid, som redan framhållits, för närvarande mycket blygsamma,

Om man bortser från behovet av medel till arvode åt bibliotekarie, till vilket vi återkommer, och söker fastställa ett rimligt belopp per barn till biblioteksändamål i övrigt, d. v. s. till bokinköp, inbindning, underhåll av bokbestånd, skrivmaterial, trycksaker m. m., lär man inte kunna beräkna detta behov till ett lägre belopp än 5 kronor per barn. Man har härvid nämligen att taga hänsyn bl. a. till de betydande prisstegringar, som på senare år ägt rum såväl på böcker som på bokband. Detta belopp, som under nuvarande förhållanden i så stort antal fall visat sig nödvändigt, blir ännu mer motiverat, när skolkommissionens förslag blir realiserade. Det nya arbetssätt, som anbefalles, kommer att ställa helt nya krav på skolans utrustning med litteratur av olika slag. Skolans nya organisation, nya ämnen och nya ålderskategorier av elever kommer ytterligare att öka dessa krav. För många distrikt gäller det därvid att bygga upp helt och hållet nya bibliotek, för ännu flera att inrätta nya bibliotek i en del av distriktets skolor. Enligt ett förslag som vi framfört i annat sammanhang, kommer vidare skolbiblioteken i viss utsträckning att bli tillgängliga för andra än skolornas egna elever.

Under dessa förhållanden anser vi, att det lägsta belopp, som man kan räkna med för bokinköp m. m. till skolbiblioteken, är 5 kronor per barn.

Ett skoldistrikts behov av anslag till skolbiblioteksverksamheten beror i första hand på antalet barn men även på det antal skolor, mellan vilka anslaget skall fördelas. Det torde utan vidare vara klart, att ett distrikt med många små skolor, särskilt om avstånden mellan dem är stora, står inför större svårigheter att ge barnen lika möjligheter till boklån än ett annat distrikt med samma barnantal men med endast en eller ett par större skolor. Utgår man från att 5 kronor per barn utgör ett grundbelopp, blir detta för litet för landsbygdens små skolor med svaga skolformer, där man behöver ett för alla klasstadier differentierat bokbestånd och där man i viss omfattning behöver samma i inköp dyra uppslagsböcker som i en stor skola. Statsbidraget bör därför utgå i relation dels till antalet barn, dels till antalet skolor. Ett större anslag bör utgå till landsbygdens små B- och D-skolor.

Olika alternativ kan tänkas för att bättre tillgodose de minsta skolorna. Ett vore, att statsbidraget utginge efter ett högre belopp per barn i B-D-skolor. Ett annat tänkbart alternativ vore ett lägsta belopp att utgå till varje skola, t. ex. 150 kronor. Därigenom skulle emellertid en skola med 30 barn få samma belopp som en skola med endast 10 barn.

Folkskolinspektör Karl Hörberg har i Biblioteksbladet 1942 framlagt ett alternativ. Han föreslår, att statsbidrag i likhet med vad som nu sker med skolornas materielanslag skall utgå per klassavdelning och differentieras dels efter skolform, dels efter avdelning av folk- eller småskola. Enligt detta förslag skulle statsbidrag utgå med 20 kronor per läraravdelning i skola av A-form, 30 kronor per läraravdelning i skola av B1-form, 35 kronor för B2-avdelning, 45 kronor för B3-avdelning och 15 kronor för småskolavdelning. Härvid är att märka, att Hörberg räknar med endast halva anslaget som statsbidrag, varför dessa siffror vid en jämförelse med vad vi i fortsättningen föreslår bör fördubblas till respektive 40, 60, 70, 90 och 30 kronor.

Mot Hörbergs förslag kan först invändas, att beloppen i vissa fall blir alldeles för små. Statsbidrag enligt detta förslag skulle icke innebära någon standardförbättring för skolbiblioteken utom för landsbygdens små skolor. Detta är lätt att ändra genom att sätta andra och högre belopp än de ovan föreslagna per avdelning. Men att låta statsbidraget beräknas uteslutande efter antalet avdelningar differentierat efter skolformen såsom sker med materielanslaget, torde icke vara rationellt. Ett statsbidrag utgående för klassavdelning skulle ofta komma att verka orättvist. Antalet elever — även i A-avdelningar — varierar starkt; en avdelning med 15—20 elever skulle få samma anslag till böcker som

en med 35—40 elever. Närmare till hands är att jämföra anslaget till bibliotek med det som utgår till läroböcker.

Det mest rationella är att beräkna statsbidraget till skolbibliotek i första hand efter antalet barn och i andra hand efter skolformerna inom distriktet. En formel för detta får man, om man låter statsbidraget utgå dels med ett bestämt belopp för varje elev, dels med ett tilläggsbelopp till varje B- och D-skola. B3-skolorna och D-skolorna har det lägsta barnantalet. Ett något större antal barn finnes i B1- och B2-skolorna. Det torde därför vara skäligt att även differentiera tilläggsbeloppet. Vi föreslår, att detta utgår med 75 kronor till B3- och D-skolor och med 50 kronor till B1- och B2-skolor. En längre gående differentiering av tilläggsbeloppen är knappast motiverad och skulle göra statsbidragsbestämmelserna onödigt komplicerade.

Med de föreslagna tilläggsbeloppen skulle en B3-skola med 15 barn i statsbidrag för bokinköp erhålla $15 \times 5 + 75 = 150$ kr. eller 10 kr. per barn, en skola med 20 barn $20 \times 5 + 75 = 175$ kr. eller 8: 75 kr. per barn etc. En B2-skola med 30 elever skulle få $30 \times 5 + 50 = 200$ kr. eller 6: 66 kr. per barn. De minsta skolorna skulle på så sätt kompenseras; ju lägre barnantal, ju större bidrag ber parn.

En invändning, som kan göras mot att räkna med ett tilläggsbelopp per skola, är att begreppet skola ibland är svårt att bestämma. I en del fall räknas olika, långt från varandra liggande skolanläggningar till samma skola. Ur administrativ synpunkt torde det vara lättare att räkna med avdelning. Samma resultat som det här ovan föreslagna med tilläggsbelopp av 50 kronor till B1- och B2-skolor och 75 kronor till B3- och D-skolor uppnås med bestämmelsen att tilläggsbelopp skall utgå med 25 kronor till B1-avdelning, med 50 kronor till B2-avdelning och med 75 kronor till B3- och D-avdelning. Till småskolavdelningar i B1- och B2-skolor skulle inga tilläggsbelopp utgå.

I den diskussion som förts om nya statsbidrag till skolbiblioteken har även framkastats, att statsbidraget borde utgå med ett mindre belopp till barn i klasserna 1 och 2. Det kan kanske sägas, att barnen i småskolan har mindre behov av ett mera differentierat bokmaterial. De har endast i ringa utsträckning användning för något slags facklitteratur, åtminstone av mera omfattande och dyrare slag. Under första skolåret är deras möjligheter att på egen hand läsa böcker till en början begränsade. Dessa åldersstadier har emellertid i allmänhet varit missgynnade även där man förut haft bibliotek. Böcker för 7- och 8-åringar har ibland helt och hållet saknats. Behovet av böcker för dessa åldersstadier torde därför på många håll vara allra störst. Härtill kommer att dessa böcker är dyra i inköp och har en förhållandevis kort livslängd. Vidare torde en differentiering av det per barn utgående beloppet göra

statsbidragsbestämmelserna onödigt komplicerade. Vi anser därför, att bidraget för bokinköp — 5: — kronor per barn — bör utgå till samtliga elever i folk- och småskolor. Däremot anser vi det som nämnt icke nödvändigt, att tilläggsbelopp utgår till småskolavdelningar i lägre skolformer.

I detta sammanhang kan påpekas, att statsbidraget liksom hittills enligt vårt förslag skall utgå till skoldistriktet. De lokala myndigheterna skall under kontroll av statens inspektörer tillse, att samtliga barn inom distriktet får såvitt möjligt lika god tillgång till böcker. I undantagsfall kan man därvid inom ett distrikt, där man förut har en skola med bibliotek och en annan som är utan, tillsvidare använda en större del av anslaget för den skola, som förut saknat bibliotek.

Vi har även övervägt en maximering av statsbidraget för distrikt med över 5 000 elever. En sådan maximering skulle drabba Stockholm, Göteborg, Malmö, Norrköping och Hälsingborg. Mera rationellt än begränsning genom ett maximibelopp vore dock, att de allra största distrikten erhöll bidrag efter en fallande skala. Vi anser dock, att en begränsning av statsbidraget genom maximering av beloppet eller genom att det skulle utgå efter en fallande skala ej bör ifrågakomma. Härigenom uppnås samstämmighet med bidragsbestämmelserna för läroböcker och undervisningsmateriel.

Vi har även övervägt, om ett särskilt anslag borde utgå för de i inköp dyra böckerna till lärarnas referensbibliotek. Detta skulle emellertid göra statsbidragsbestämmelserna mera komplicerade. Den litteratur, som inköpes med särskild tanke på lärarna, bör även i stor utsträckning kunna utnyttjas av eleverna. Lärarnas referensböcker bör inköpas för det gemensamma biblioteksanslaget, liksom hittills oftast skett.

Särskilda tilläggsanslag för biblioteksverksamheten vid skolhem har även ifrågasatts. De av oss föreslagna bidragen möjliggör emellertid för distrikten att förse även skolhemmen med erforderlig litteratur.

2. *Skolbibliotekariens arvode*

Folkskolebibliotekskommitterade gjorde år 1941 en undersökning av arvodena. Det visade sig därvid, att dessa i ett stort antal fall ej kunde betecknas ens såsom något så när rimliga. Vid över hälften av de i undersökningen deltagande landsbygdsbiblioteken utgick ingen som helst ersättning. De siffror, som kommitterade fick fram, är nu i viss utsträckning föråldrade, men kommitterades kommentarer i samband med siffrorna äger ännu sin giltighet.

Kommitterade konstaterade, att ett mycket stort antal skolbibliotekarier fick arbeta utan någon som helst ersättning, att de arvoden, som utgick i vanliga fall, var alldeles för små, samt betonade, att det är statsmakternas

oavvisliga plikt att i görligaste mån förbättra bibliotekariernas villkor. Vidare hävdade kommitterade, att det icke går att i exakt antal veckotimmar bestämma skolbibliotekariens arbete, då förhållandena i olika skoldistrikt är alltför skiftande, men att arvodet måste stå i viss relation till det totala inkomstbeloppets storlek.

Vid en av Sveriges folkskollärareförbund nyligen företagen undersökning av skolbibliotekariernas arvoden framgick att dessa alltjämt var mycket växlande och beräknade efter de mest skilda principer. Dels utgick kontant arvode, dels kompenserades bibliotekarien i ett mindre antal fall genom nedsättning av sin lärartjänstgöring. Medeltalet för ett stort antal landsbygdsdistrikt i skilda delar av landet blev ett arvode av omkring 50 öre per barn.

Den ovan beräknade kostnaden av 5 kronor per barn avser huvudsakligen böcker. Även kostnaderna för skolbibliotekaries arvode bör täckas av statsmedel. I regel arvoderas arbetsuppgifter, som ålägges en lärare utöver dem, som är förenade med hans tjänst, efter i författningar preciserade grunder. Det saknas anledning till att det krävande och omfattande biblioteksarbetet härvidlag skulle utgöra undantag. Att biblioteksförfattningen saknat bestämmelser om särskild ersättning till lärare, som fungerar som skolbibliotekarie, har säkerligen i hög grad bidragit till att bromsa upp utvecklingen.

För att få en utgångspunkt för bedömandet av det statsbidrag, som bör utgå till skolbibliotekaries arvode, föreställer vi oss ett typfall:

Kommunen har 2 500—3 000 invånare, en centralskola organiserad som enhetsskola och tre B-skolor. Barnantalet i distriktets skolor beräknas till 300. I detta distrikt anställes en skolbibliotekarie, någon vid centralskolan tjänstgörande lärare. Denne bibliotekarie skall i första hand sköta utlåningen till eleverna i den skola, där han själv tjänstgör. Barnantalet i denna kan beräknas till omkring 200. Även om en del av utlåningen ombesörjes av klasslärarna — så bör ske i klass 1 och 2 och även i viss utsträckning i högre klasser — har bibliotekarien ett så stort antal elever att ombesörja utlåningen åt, att han bör ha 1½ utlåningstimma per vecka, i varje fall under tiden 1 sept.—1 maj. Lågt räknat blir antalet utlåningstimmar per år 60. Utom utlåningen på bestämda tider skall bibliotekarien sköta det inre arbetet i biblioteket. Hans uppgifter därvidlag beröres i annat sammanhang. Ifråga om folkbiblioteken har vi framhållit, att det inre arbetet beräknas ta samma tid som tiden för bibliotekets öppethållande. Efter samma beräkning för skolbibliotek skulle skolbibliotekarien i vårt exempel behöva sammanlagt 120 timmar per år räknat för utlåning och annat biblioteksarbete. Om vi vidare räknar med ett skäligt timarvode av 5 kronor (samma arvode som det föreslagna genomsnittliga arvodet åt slöjdlärare), blir årsarvodet 600 kronor. Då skolan hade 300 elever, blir beloppet 2 kronor per elev.

Med hänvisning till ovanstående exempel anser vi, att ett belopp av 2 kronor per barn utgör en skälig ersättning för skolbibliotekariens ar-

bete. Vi föreslår därför, att statsbidrag till skolbibliotekariens arvode utgår med 2 kronor per barn för år räknat.

Vid behandling av samarbetsfrågor kap. 4, s. 124—125, har vi föreslagit bestämmelser om möjlighet för vederbörande skolmyndighet att efter hörande av lärarkåren träffa överenskommelse med det kommunala biblioteket på orten, att detta utför vissa arbetsuppgifter för skolbiblioteksverksamheten i den utsträckning, som i varje särskilt fall kan anses önskvärt. Då så blir fallet, bör det kommunala biblioteket ersättas för detta arbete och skolbibliotekariens arvode anpassas härefter.

Vårt förslag innebär alltså, att statsbidrag till skolbiblioteksverksamhet utgår med 7 kronor per barn och år. Av detta belopp avses 2 kronor som arvode till skolbibliotekarie med möjlighet för skolstyrelse att fastställa högre eller lägre arvodesbelopp. Utöver statsbidraget med 7 kronor per barn föreslår vi särskilda tilläggsbelopp att utgå till B- och D-skolor med 25 kronor till B1-avdelning, med 50 kronor till B2-avdelning och med 75 kronor till B3- eller D-avdelning. Till småskoleavdelning i B1- och B2-skolor utgår icke särskilt tilläggsbelopp. Till skola, anordnad som variant av huvudform, och till skola av undantagsform bör tilläggsbelopp utgå efter samma grunder som till skola av den huvudform, med vilken den enligt statens folkskolinspektör är närmast jämförbar.

2. Bibliotek vid andra statsunderstödda skolor

Enligt nu gällande författning utgår statsunderstöd till vissa andra skolor som representerar helt skilda typer.

1. *Högre folkskolor m. fl.*

Vad högre folkskolor, kommunala mellanskolor och kommunala flickskolor beträffar, kommer dessa enligt skolkommissionens förslag att så småningom helt eller delvis inbyggas i den nioåriga enhetsskolan, för vilken de av oss föreslagna statsbidragsbestämmelserna avses gälla. I avvaktan härpå bör statsbidrag efter för folkskolor föreslagna grunder i tillämpliga delar även utgå till högre folkskolor, kommunala mellanskolor, praktiska mellanskolor och kommunala flickskolor. Detsamma bör gälla även för kommunala gymnasier.

2. *Anstalter för yrkesundervisning*

Av yrkesskolor i vidsträckt betydelse finns många olika typer. Den nuvarande biblioteksförfattningen nämner lärlingsskola, verkstads-

skola, yrkesskola, ettårig handelsskola och hushållsskola. Samtliga dessa och andra kan sammanfattas under beteckningen kommunala eller enskilda anstalter för yrkesundervisning. Särskilda grupper utgör de av landstingen inrättade centrala verkstadsskolorna samt de kommunala handelsgymnasierna. Under inseende av överstyrelsen för yrkesutbildning finns därjämte några särskilda anstalter för yrkesundervisning som bergsskolan i Filipstad, textilinstitutet i Borås, Lennings textiltekniska institut i Norrköping samt grafiska institutet i Stockholm. Samtliga dessa yrkesutbildningsanstalter behöver skolbibliotek, väl försedda med speciell facklitteratur.

Vi föreslår därför, att årligt statsbidrag, beräknat efter 7 kronor per elev i enlighet med vad vi föreslagit för andra skolor, utgår till upprättande och underhåll av skolbibliotek vid följande skolor och anstalter:

central verkstadsskola, kommunal anstalt för yrkesundervisning samt sådan enskild, under skolöverstyrelsens eller överstyrelsens för yrkesutbildning inseende ställd läroanstalt, vars bildningsmål enligt vederbörande tillsynsmyndighets beprövande är jämförligt med ovannämnda anstalters, särskild anstalt för yrkesundervisning under inseende av överstyrelsen för yrkesutbildning och statsunderstött handelsgymnasium.

Som elev får endast räknas den, som deltar i regelbunden heldagsundervisning i minst 3 månader.

3. *Skolor tillhörande barna- och ungdomsvården*

Enligt gällande författning utgår statsunderstöd till bibliotek i under statens kontroll stående skyddshem. Dessa institutioner, som numera kallas skolor tillhörande barna- och ungdomsvården, sorterar under socialstyrelsen. De är för närvarande ett femtontal, vartill kommer lika många statliga. De icke statliga tillhör stiftelser eller är kommunala men ställda under statlig tillsyn. Barnantalet i skolorna varierar från 25 till 100. I samband med att staten övertager allt fler av de forna "stiftelseskolorna", söker man normera barnantalet till 60 och 40 för respektive pojkar och flickor. Elevernas ålder växlar mellan 9 och 21 år.

För de 15 statliga skolorna utgår för närvarande ett gemensamt årligt anslag av 30 000 kronor för "undervisning, lek och idrott". Detta anslag skall även täcka kostnaderna för skolbibliotek. Enligt uppgift från socialstyrelsen räcker medlen sällan till inköp av nya böcker till skolbiblioteken. Skolbibliotek, väl försedda med såväl fack- som skönlitteratur, är särskilt motiverade i internatskolor av den typ det här är fråga om och med det klientel dessa skolor har. Vi föreslår därför, att ett sär-

skilt årligt anslag beräknat efter 7 kronor per elev utgår för samtliga skolor, statliga såväl som statsunderstödda.

Behovet av medel för inköp av böcker torde i viss mån vara olika stort för olika skolor oavsett elevantalet. Detta hänger bl. a. samman med att eleverna fördelas efter begåvning. Så är t. ex. den icke statliga skolan Margretelund avsedd för imbecilla. Bokbehovet differentieras även av att elevernas ålder är högst olika. Till en av skolorna, Brättegården, sammanför man mera begåvade flickor i 18—21 årsåldern och söker där driva undervisningen på samma sätt som vid en folkhögskola. Där torde behovet av ett rikhaltigt bibliotek vara särskilt stort. Under sådana förhållanden torde det vara lämpligt, att statsbidraget för samtliga skolor fördelas av statens biblioteksbyrå efter förslag av socialstyrelsen. Fördelningen bör i huvudsak ske efter antalet elever men hänsyn tagas till här berörda förhållanden.

Som förut nämnts, har många av skolorna varit eller är ännu "stiftelseskolor". Bokurvalet för dessa har ibland påverkats av dessas allmänna inriktning och icke tillräckligt betingats av hänsyn till det psykologiskt lämpliga för skolornas klientel. Detta framgår av den undersökning av ungdomens läsning, som vi förut hänvisat till. Till ledning för bokvalet bör därför allmänna riktlinjer uppdragas av statens biblioteksbyrå i samarbete med socialstyrelsens skolbyrå.

4. *Folkhögskolor*

Folkhögskolorna hör även till de undervisningsanstalter, som enligt nu gällande författning åtnjuter statsunderstöd med lägst 15 och högst 300 kronor. En del av dessa skolor har även relativt goda anslag från landsting och andra håll. Andra åter, framför allt de s. k. "rörelse-" eller "stiftelseskolorna", har blygsamma anslag från icke statligt håll. Enligt vår mening bör statsbidraget för folkhögskolorna vara så passrikligt tilltaget, att det möjliggör för alla skolor att skaffa sig den litteratur, som oundgängligen behövs för undervisningen. Man bör därvid hålla i minnet, att eleverna vid folkhögskolorna är äldre än eleverna vid förut berörda skolformer och därför behöver ett bokmaterial, som ställer sig dyrare i inköp.

I samband därmed har vi övervägt, om ej ett högre anslag per elev borde utgå till skolor med vuxna lärjungar. De äldre eleverna har emellertid större möjligheter att skaffa sig litteratur från annat håll än det egna skolbiblioteket — möjligheter som ännu mer ökas, om våra övriga förslag till folkbiblioteksväsendets utbyggnad blir realiserade. Vid den undersökning över skolungdomens läsning, som vi förut hänvisat till, visade det sig, att äldre elever i högre skolformer fick det mesta av sin

fritidsläsning från andra bibliotek än den egna skolans — ett förhållande, som vi ur flera synpunkter finner lyckligt.

I skolor med äldre elever skall skolans eget bibliotek i första hand tillgodose kravet på litteratur av det slag, som behövs för undervisningen. Vid folkhögskolorna är behovet av detta slags litteratur särskilt stort. Där arbetas efter studiemetoder, som förutsätter rik tillgång till såväl fack- som skönlitteratur. Vid dessa skolor måste biblioteket dessutom i större utsträckning än bibliotek vid andra skolor med vuxna lärjungar svara för elevernas fritidsläsning. Bestämmes statsbidraget efter samma grunder som vi föreslagit för andra skolformer, kommer detta att för det stora flertalet av folkhögskolorna innebära väsentligt ökade bidrag av statsmedel. Så blir emellertid ej fallet med skolor med mindre än 43 elever. Med hänsyn till dessa anser vi, att ett minimibelopp per skola bör bestämmas. Vi föreslår ett årligt statsbidrag med 7 kronor per elev, dock minst 300 kronor.

Som elev räknas den, som deltagit i kurs på minst 3 månader (90 dagar). I intet fall får elev, som under samma läsår deltagit i mer än en kurs, räknas mer än en gång.

5. *Lantmannaskolor, lantbruksskolor, lanthushållsskolor och trädgårdsskolor*

För lantmannaskolorna gäller liksom för folkhögskolorna att en del tillhör landstingen, andra föreningar och stiftelser, varför bibliotekens ekonomiska resurser är växlande. Lantbruksskolorna, som utbildar förmän inom jordbruket, är för närvarande åtta. Av dessa är tre statliga. Av de övriga äges en av hushållningssällskap, en av stiftelse, medan tre är privatägda. Även för lanthushållsskolorna gäller, att en del äges av landsting, andra av föreningar och stiftelser och att det ekonomiska underlaget för deras bibliotek är skiftande. Av trädgårdsskolorna är två statliga och två enskilda.

Samtliga dessa skolor har vuxna elever. Behovet för dessa av speciell facklitteratur torde vara stort. Medeltalet elever är ringa, högst i lantmannaskolorna med omkring 45, lägst i trädgårdsskolorna med 25. Vi anser, att statsbidraget för dessa skolor bör beräknas efter samma grunder som vi föreslagit för folkhögskolorna eller efter 7 kronor per elev, dock minst 300 kronor. För beräkningen av antalet elever bör gälla detsamma som för folkhögskolorna.

6. *Mejeriskolor och jordbrukets yrkesskolor*

För närvarande finns endast tre särskilda mejeriskolor med teoretisk utbildning. För dessa föreslås ett årligt statsbidrag av 7 kronor per elev.

Jordbrukets yrkesskolor, till antalet fyra, är närmast motsvarigheter till andra typer av yrkesskolor, och elevernas medelålder är 15—16 år. I likhet med vad vi föreslagit för jämförbara skolor, bör statsbidrag utgå till jordbrukets yrkesskolor med 7 kronor per elev och år.

Vi anser vidare, att statsbidragsbestämmelserna bör formuleras så, att de ger kungl. maj:t möjlighet att ge statsbidrag till bibliotek i även andra skolor än här uppräknade. Sålunda bör statsbidrag kunna utgå till upprättande och underhåll av bibliotek vid militära skolor.

3. Utbildning, lokaler m. m.

1. *Skolbibliotekariens pedagogiska uppgifter*

Skolbibliotekariens pedagogiska uppgifter är många och betydelsefulla. Sällan har emellertid bibliotekarien möjlighet att i högre grad ägna sig åt dem. Den viktigaste yttre förutsättningen är att han får sin tjänstgöring i klass reducerad för att under lästiden tjänstgöra i biblioteket. Detta förekommer nu endast i ett fåtal fall. Med största sannolikhet kommer emellertid undervisning i bokkunskap att för flera olika klasstadier återfinnas på den nya skolans kursplan. En del av de moment, som ingår i denna undervisning, kan ej lämpligen meddelas av klassläraren utan bör omhänderhavas av skolbibliotekarien. Då klassen härvid i vanliga fall måste delas i två grupper, kan ej heller byte av avdelning ske mellan bibliotekarien och klassläraren. Det torde därför i många fall visa sig nödvändigt att bibliotekarien, åtminstone för att sköta undervisningen i bokkunskap, i viss utsträckning frigöres från sin klassundervisning. Vi är väl medvetna om de stora svårigheter, som kommer att visa sig för en sådan anordnings realiserande. I första hand saknar ännu flertalet skolor en särskild biblioteksslokal, tillräckligt stor för undervisning med hel eller delad klass. Schematekniska svårigheter lägger i många fall hinder i vägen, och man saknar kanske ofta lärarkrafter, som kan rycka in i skolbibliotekariens klass och ersätta honom. Kostnaderna om annan lärare på så sätt får tjänstgöringstimmar utöver de föreskrivna blir stora. Vi anser emellertid saken vara av så stor betydelse, att den, där förhållandena så medgiver, bör ordnas. Här ankommer det närmast på den lokala skolmyndigheten att göra framställning till statens inspektör eller skolöverstyrelsen om nedsättning i skolbibliotekariens tjänstgöringsskyldighet som klasslärare.

Denna nedsättning bör givetvis bli olika omfattande för skolor av olika storlek. Att här försöka ställa upp generella regler är svårt, då möjligheterna för realiserandet av en anordning som den föreslagna är

så helt beroende av lokala förhållanden. En formlig bestämmelse härom är emellertid enligt vår mening nödvändig. Det minsta, som kan ifrågakomma, är en veckotimme för de minsta skolorna med egen bibliotekarie — väl i allmänhet enkla men fullständiga A-skolor. För skolor med lägst 15 avdelningar föreslår vi två veckotimmar, för skolor med lägst 30 avdelningar tre och för skolor med lägst 45 avdelningar fyra veckotimmar. I särskilda fall bör en ytterligare nedsättning kunna beviljas.

Även om en sådan anordning som den här föreslagna kan genomföras, skulle den vad de största skolorna beträffar endast vara ett steg på vägen mot målet. I dessa bör skolbibliotekarien med hänsyn till hans mycket omfattande biblioteksteknisk a, administrativa och pedagogiska uppgifter bli en särskild funktionär, som endast har att fullgöra en mindre del av sin tjänstgöringsskyldighet som undervisare i klass. Skolbibliotekariens uppgift i större skolor kommer, i likhet med vad som förekommer i de bäst organiserade amerikanska skolorna, i framtiden att betraktas som ett yrke, ej som en bisyssla. I dessa amerikanska skolor öppnas biblioteket på morgonen en halvtimme innan skolans läsdag börjar och är sedan öppet intill en timme efter läsdagens slut under tillsyn av en till bibliotekarie utbildad lärare. I sin 1947 utgivna bok "Amerikansk kateder och svensk" skildrar prof. Gösta Franzén ett sådant bibliotek:

"En av de viktigaste institutionerna i en amerikansk skola är biblioteket, vilket inte som i de flesta svenska skolor är en lånedepå, öppen vissa timmar i veckan under en lärares överinseende, utan en studie- och rekreationsplats under hela den tid, skolan är igång. Det är oftast synnerligen tilltalande inrett med vackra möbler och konstverk och försett inte endast med böcker utan även med tidskrifter och tidningar. — Få praktiska detaljer inom den amerikanska skolan är mera lämpade för export än denna" (s. 67).

Genomförandet av liknande anordningar vid svenska skolor hör väl ännu framtiden till bl. a. med tanke på bristen på lärare. Redan nu torde det emellertid vara motiverat att i de största distrikten en av lärarna huvudsakligen får ägna sig åt uppgiften att vara ledare för distriktets skolbiblioteksväsen. Många av bibliotekariernas uppgifter skulle då kunna ombesörjas av en gemensam central expedition. Det är uteslutande ekonomiska skäl, som hållit tillbaka en utveckling som denna, då ju kommunerna själva fått bära kostnaderna för en sådan åtgärd. Vi föreslår, att de största kommunerna efter skolöverstyrelsens prövning och bestämmande får möjlighet att för ovan angivna uppgifter anställa en lärare, till vilkens avlöning statsbidrag utgår i vanlig ordning.

2. *Utbildning av skolbibliotekarier*

Stadgan för folkskoleseminarierna föreskriver särskild biblioteksutbildning för alla elever. Den tid, som ägnas däråt, 1/2 veckotimme under ett läsår, är emellertid alldeles för kort. Vidare omfattar utbildningen nästan uteslutande biblioteksteknisk moment och tillgodoser i alltför ringa grad den pedagogiska sidan av saken.

Den biblioteksutbildning, som ges vid seminarierna, bör dels vara *pedagogisk*, dels *biblioteksteknisk*. För den blivande läraren kommer väl den pedagogiska delen att väga tyngst. Denna bör omfatta undervisning i bokkunskap, bruket av handböcker, hur biblioteket utnyttjas i undervisningens tjänst, biblioteket och fritiden, biblioteket och vidareutbildningen. Vidare bör den ge en orientering över barn- och ungdomslitteraturen, såväl förströelse- och skönlitteratur som facklitteratur till skolans olika ämnen och barns olika intressen. En del av denna orientering kan samordnas med undervisningen i psykologi och modersmål. Utöver barnlitteraturen bör även ges en orientering över för lärarbiblioteken lämplig litteratur. Slutligen bör i utbildningen ingå undervisningsövningar i bokkunskap.

För att detta skall medhinnas, behöver tiden för seminariernas undervisning i bibliotekskunskap ökas. Den omfattning, utbildningen för närvarande har, kan beräknas till cirka 15 timmar. 1946 års skolkommission har i sitt förslag till provisorisk omläggning av utbildningen vid folkskoleseminarierna föreslagit, att undervisning i biblioteksskötsel skall meddelas i form av en obligatorisk specialkurs omfattande 12 timmar. Då klassen beräknas vara delad på två hälfter, blir det motsvarande antalet lärartimmar 24. Enligt vår mening är den föreslagna tiden avgjort för kort, ett förhållande som blir ännu mera påtagligt, när man konstaterar, att den obligatoriska kursen rörande t. ex. klassrummets inredning beräknas omfatta 12 timmar förutom enskild handledning. Den minsta tid, som kan ifrågakomma, är 30 timmar för varje elevgrupp. Förslaget att sammanföra undervisningen till en specialkurs synes oss däremot erbjuda betydande fördelar, inte minst därigenom att den skulle göra det möjligt att för undervisningen tillkalla experter utifrån, i första hand den skolbibliotekskonsulent, som vi i annat sammanhang föreslår skall tillsättas. I anslutning till kursen bör eleverna beredas tillfälle att under någon tid tjänstgöra å övningsskolans eller annat lämpligt bibliotek. Vi förutsätter, att bestämmelserna i seminariestadgan ändras i enlighet härmed.

Förutom vid seminarierna meddelas utbildning i skolbibliotekets skötsel vid av skolöverstyrelsen anordnade kortare bibliotekskurser på sex dagar. Dessa kurser, som varit avsedda uteslutande för skolbiblio-

tekarier, har utan tvekan gett goda impulser både i fråga om det biblioteksteknisk arbetet och i fråga om bibliotekets utnyttjande i undervisningen. Vid sidan av dessa kurser har under de senaste åren anordnats två-tredagarskurser i samarbete mellan statens vederbörande folkskolinspektör och länets centralbibliotek. Dessa kurser har även riktat sig till lärare i allmänhet, vilket synes oss så mycket viktigare, som den centrala plats, som undervisningsplanen och den metodiska och pedagogiska utvecklingen under senare tid givit skolbiblioteket, kräver alla lärares medverkan för ett gott resultat. Enligt vår mening bör även i fortsättningen medel ställas till förfogande för anordnande av här nämnda kurstyper. Vi räknar vidare med att bibliotekens korrespondensinstitut (sid. 128) skall kunna göra en insats också för utbildningen av skolbibliotekarier.

3. *Skolbibliotekens lokaler*

En ovillkorlig förutsättning för att skolbiblioteket skall kunna utnyttjas på bästa sätt är, att det är uppställt i en särskild, lämplig lokal. Biblioteksslokalen skall vara centralt belägen inom skolan. Som ingen annan skollokal användes den av samtliga barn och lärare och bör stå till förfogande under hela läsdagen. Dessutom bör skolbiblioteket vara tillgängligt på kvällen, dels för utlåning och dels för studier. Biblioteksslokalen bör därför vara belägen på nedre botten och lätt tillgänglig även när skolan i övrigt är stängd.

I kungl. maj:ts kungörelse angående statsbidrag till byggnadsarbeten för folkskoleväsendet (SFS 882/1945) upptages bland lokaler till vilka statsbidrag erhålles även "biblioteksrum". Skolöverstyrelsen har vidare utfärdat särskilda anvisningar angående byggnader för folkskoleväsendet. Enligt dessa bestämmelser må ett särskilt biblioteksrum anordnas vid varje A-skola. Planstorleken för detta angives till 45—60 m². I B1- och B2-skolor anordnas ett s. k. biblioteks- och grupprum med en planstorlek av respektive 30 och 20 m². I B3-skolor skall skolmåltidslokalen tjänstgöra som biblioteksrum. Det kan ifrågasättas om ej kombinationen klassrum-bibliotek är mera lämplig än matsal-bibliotek.

1946 års skolkommission använder icke termen biblioteksrum utan talar om biblioteksavdelning och skriver:

"Den bör omfatta bokmagasin med utlåningsavdelning, läsesal och åtminstone ett biutrymme för grupparbete. I en mindre centralskola bör bokförråd och lånedisk kunna få plats i läsesalen. Biblioteket bör vara så dimensionerat, att undervisning i bokkunskap med en hel klass bör kunna äga rum. Viktigt är att biblioteket ligger så centralt, att det är lätt tillgängligt från klassrummen." (SOU 1948: 27, s. 469.)

Skolkommissionen kräver alltså som minimum en biblioteksslokal så stor, att undervisning i bokkunskap med hel klass kan äga rum. För detta ändamål behövs en lokal betydligt större än ett klassrum. I biblioteket har man hyllor och andra möbler, som kräver avsevärt mera utrymme än klassrummets pulpeter. Eleverna får ej heller ha för trångt och störa varandra. Vidare skall lokalen tjänstgöra som utlåningslokal. Låntagarna bör ha fritt svängrum och kunna snoka omkring framför hyllorna utan att komma alltför mycket i vägen för varandra. Man får därvid komma ihåg, att skolbibliotekets låntagare vanligen kommer i stort antal på en gång, då läsdagen slutar, i motsats till förhållandena i andra bibliotek. De mått, som enligt nuvarande bestämmelser ges åt biblioteksslokal i A-skola, är för små.

I olika sammanhang framhåller skolkommissionen, att intill biblioteket behövs ett mindre studierum eller grupprum för enstaka elever eller grupper av barn, som där kan fullgöra särskilda arbetsuppgifter. En sådan lokal blir av stor betydelse för de friare arbetsformer, som kommissionen förordar, och den kan utom skoltid användas av studiecirklar. Här kan erinras om att såväl 1944 års folkbildningsutredning som ungdomsvårdskommittén framfört krav om studiecirkelrum i varje skola och att skolans biblioteksslokaler bör vara tillgängliga som läsrum för ungdom efter läsdagens slut. Utöver detta studie- eller grupprum erfordras ett mindre arbetsrum för bibliotekarien, vilket även kan ge plats för förvaring av klassbiblioteken, då dessa samlas in för inventering etc.

I anslutning till vad som anförts föreslår vi, att biblioteksslokalen i A-skola ges en planstorlek av 75—100 m² samt att intill biblioteksslokalen inredes dels ett eller flera grupprum, dels ett arbetsrum för bibliotekarien. För samtliga dessa lokaler bör byggnadsbidrag utgå. I fråga om B1 och B2-skolor föreslås inga ändringar i nu gällande bestämmelser och anvisningar.

I författningen angående statsbidrag till byggnadsarbeten för folkskoleväsendet finns även följande bestämmelse:

"Till statsbidragsberättigade kostnader må, därest så prövas skäligt, hänföras även utgifter för den första uppsättningen inventarier till klassrum, dock högst till ett belopp av ettusen kronor för varje klassrum, samt till gymnastiksalar, slöjdsalar och skolkök." (SFS 882/1945, § 3.)

Om de här föreslagna principerna för statsbidrag till skolbibliotek kommer att tillämpas, finns ej längre skäl för att biblioteksslokalerna med deras utrustning skulle utgöra undantag. Kostnaderna för biblioteksslokal i A-skola kan beräknas till 3 500 kronor. Vi föreslår därför, att

bestämmelserna får gälla även för inventarier till biblioteksrum och grupprum.

Det bör framhållas, att allt icke är väl beställt med att nya skolor förses med biblioteksslokaler. Ett mycket stort antal äldre skolbyggnader saknar särskilda biblioteksutrymmen och vi understryker, att de lokala myndigheterna bör stimuleras till att även i dessa inrätta särskilda biblioteksslokaler.

4. *Seminariebiblioteken*

Som framgår av det föregående kommer alltjämt den grundläggande utbildningen av skolbibliotekarierna att vara förlagd till seminarierna. Det blir då av särskild vikt, att seminariernas övningsskolor förses med välutrustade bibliotek, lämpliga att tjäna som mönster för andra skolbibliotek i pedagogiskt, administrativt och tekniskt avseende. De nuvarande biblioteken motsvarar endast undantagsvis de här uppställda kraven. Detta sammanhänger delvis med de förhållandevis låga anslag, som står till seminariernas förfogande för biblioteksändamål och som skall bestrida omkostnaderna även för seminariernas allmänna, för seminarielever och seminarielärare avsedda bibliotek. Med hänsyn härtill bör övningsskolornas bibliotek erhålla statsbidrag enligt de grunder, som vi föreslår skola gälla för folk- och småskolor i allmänhet. Till bibliotekarie bör utses lämplig person bland skolans lärarepersonal. Han bör avlönas efter samma grunder som bibliotekarie vid annan folkskola och beredas möjlighet att i erforderlig utsträckning meddela bokundervisning åt övningsskolans lärjungar.

Även om seminariernas biblioteksanslag icke längre kommer att belastas med kostnaderna för övningsskolans bibliotek, kräves en ökning av anslaget vad såväl bokinköpsposten som arvodesposten angår. Vi har icke anledning att här närmare ingå på bokinköpsposten. Vi erinrar emellertid om att skolkommissionen berört frågan och understrukit, att de nuvarande seminarierna är mycket ojämnt utrustade med pedagogisk litteratur. Kommissionen yttrar:

"Undervisningen vid lärarhögskolan förutsätter, att lärare och elever har tillgång till ett rikhaltigt pedagogiskt bibliotek. De nuvarande seminarierna och provårsläroverken är i detta avseende mycket ojämnt utrustade, och den moderna utländska speciallitteraturen torde endast i obetydlig utsträckning vara representerad. Det synes därför vara angeläget, att lärarhögskolorna får möjlighet att lägga upp en rik samling av modern svensk och utländsk litteratur om allmän och de enskilda ämnenas metodik. Inom kommissionen pågår en inventering av den moderna pedagogiska litteraturen, och härvid har bland annat speciell uppmärksamhet ägnats åt sådan litteratur, som ansetts särskilt lämplig att utgöra stommen i lärarhögskolans pedagogiska referensbibliotek.

Under nuvarande förhållanden synes det mest rationellt att föranstalta ett centralt engångsinköp av den utländska litteratur, som anses erforderlig för en upprustning av de pedagogiska biblioteken. Enligt kommissionens mening är det av synnerligen stor vikt, att den litteratur, som det här är fråga om, så snart som möjligt anskaffas, så att den redan från början kan ställas till lärarhögskolornas tjänst och berika undervisningen. Kommissionen föreslår därför, att för läsåret 1949/50 beräknas ett reservationsanslag på sammanlagt 100 000 kronor för ett sådant engångsinköp. Genom fortsatta årliga anslag skulle biblioteken sedan erhålla erforderlig accession"

Vad arvodesposten angår, har den mera direkt samband med frågan om seminariernas betydelse för utbildningen av skolbibliotekarier. Även om kursen i bibliotekskunskap kan handhavas av utifrån tillkallade experter, måste det framstå som ett önskemål, att vederbörande seminarium självt förfogar över lämplig lärarkraft i ämnet. För närvarande är flertalet seminariebibliotekarier lärare vid seminariet eller övningsskolan. De innehar bibliotekariebefattningarna som bisyssla och uppbär härför ett av skolöverstyrelsen fastställt arvode. Som regel har de ringa eller ingen biblioteksutbildning. En möjlighet vore att ge dessa bibliotekarier en särskild utbildning. Mot ett sådant förslag kan invändas, att en specialutbildning skulle draga förhållandevis stora kostnader samtidigt som man inte kan hindra, att t. ex. en lektor, som genomgått en bibliotekskurs det ena året, nästa år söker transport till ett annat seminarium, där han inte får användning för sin biblioteksutbildning. Man kan i detta sammanhang inte heller bortse från att bibliotekets centrala betydelse för seminariearbetet med dess fria arbetsformer ställer mycket stora krav på bibliotekarien, inte minst om han skall kunna meddela seminarieeleverna den individuella handledning i bibliotekets utnyttjande, som måste betraktas som önskvärd. Arbetsuppgifterna är i själva verket av den omfattning, att ett bibehållande av bibliotekariebefattningen som bisyssla knappast är motiverad, åtminstone vad de större seminarierna angår. Det bästa vore, om seminarierna kunde beredas möjlighet att heltidsanställa bibliotekarie, som då lämpligen borde handhava skötseln av det allmänna biblioteket samt undervisningen i bibliotekskunskap, möjligen även övningsskolans bibliotek. Vi anser oss emellertid icke i nuvarande läge böra framlägga något förslag härom, men utgår från att frågan beaktas vid organiserandet av de föreslagna lärarhögskolorna. Vid de större seminarierna synes man däremot redan nu kunna ombilda bibliotekarietjänsterna till halvtidsbefattningar. För dessa befattningar skulle man söka förvärva personer förtrogna med såväl ett biblioteks skötsel som den pedagogiska litteraturen. Både lärare och yrkesbibliotekarier skulle därvid kunna komma i fråga. En förutsättning för att en halvtidsbefattning skall få en lämplig innehavare är givetvis, att vederbörande kan kombinera be-

fattningen med någon annan halvtidstjänst. En sådan kombination är tänkbar i de fall, då två seminarier är förlagda till samma stad. Även en kombination med befattning vid det kommunala folkbiblioteket förefaller möjlig. Huruvida en halvtidsanställd bibliotekarie även kan handhava undervisningen i bibliotekskunskap samt skötseln av övningsskolans bibliotek, blir givetvis beroende på omfattningen av hans övriga arbetsuppgifter samt hans kompetens för de specialuppgifter det här är fråga om.

För att möjliggöra de föreslagna halvtidsbefattningarna synes en justering av nu utgående arvodesbelopp böra ske. För närvarande uppgår det sammanlagda arvodesbeloppet till 28 400 kronor vid folkskoleseminarier och 11 600 kronor vid småskoleseminarier. Skolöverstyrelsen har för nästkommande år räknat med en höjning till resp. 30 000 kronor och 12 000 kronor. För folkskoleseminarierna föreslår vi en ytterligare ökning till 40 000 kronor.

Vid de seminarier, där någon halvtidsbefattning icke kan komma till stånd av ekonomiska eller praktiska skäl, synes bibliotekariebefattningen som hittills böra anförtros åt lämplig lärare vid seminariet, eventuellt övningsskolans bibliotekarie.

5. *Skolbibliotekens centrala ledning*

Ett krav, som vid upprepade tillfällen framställts från lärarhåll, är, att en av skolöverstyrelsens bibliotekskonsulenter borde vara lärare — med betonande av att skolbiblioteket för sin utveckling vore bäst betjänt av en med skolans arbetsformer och förhållanden väl förtrogen ledning. Folkskolbibliotekskommitterade yttrade i saken bl. a.:

"Skolbiblioteket har genom här ovan antydda uppgifter en annan karaktär än det allmänna biblioteket. Det är skolans mest betydelsefulla instrument för undervisning och uppfostran. Det kräver för sin rätta skötsel ej endast biblioteksteknikskt kunnande, utan pedagogiskt handlag, erfarenheter av skolarbete och insikter i barn- och ungdomspsykologi. Från denna utgångspunkt torde det bli ett självklart krav, att den högsta ledningen av skolbiblioteken anförtros åt en kvalificerad skolman med erfarenhet av skolans arbetssätt och organisation och med ingående kännedom om litteraturen för barn och ungdom. En av skolöverstyrelsens bibliotekskonsulenter bör uppfylla dessa krav."

Med den betydande förstärkning av skolbiblioteksväsendet, som vi föreslagit, och den vikt, som detta har, anser vi det nödvändigt, att en konsulent tillsättes, som får till uppgift att uteslutande ägna sig åt skolbiblioteken. Skolbiblioteken står inför en utveckling, som fordrar en ledning med tid och särskilda kvalifikationer för uppgiften. Dessa kva-

lifikationer anser vi väl angivna i folkskolbibliotekskommitterades här ovan citerade yttrande.

Som framgår av vårt här framförda förslag om inrättande av en befattning som skolbibliotekskonsulent, har vi velat understryka skolbiblioteksväsendets särart. Detta framgår också därav, att bestämmelserna för skolbiblioteksverksamheten sammanförts i en särskild kungörelse och att, när det gäller biblioteken vid under skolöverstyrelsen stående läroanstalter, skolöverstyrelsen bibehållits som beslutande myndighet i alla avseenden. Det står därför klart, att skolbibliotekskonsulenten i sitt arbete måste stå i intim kontakt med berörda skolmyndigheter, inför vilka han instruktionsmässigt skall förbereda och föredraga ärenden rörande skolbibliotek.

Man kunde därför överväga, huruvida det icke vore lämpligast, att skolbibliotekskonsulenten placerades i skolöverstyrelsen. Å andra sidan talar åtskilliga skäl för att skolbibliotekskonsulenten får sin placering i statens biblioteksbyrå. Icke minst värdefullt torde det vara för honom att i sin verksamhet stå i kontinuerlig kontakt med övriga grenar av biblioteksväsendet. Härtill kommer, att de skolbibliotek, över vilka han skall öva tillsyn, sorterar under flera olika ämbetsverk. Vi har därför funnit övervägande skäl tala för att skolbibliotekskonsulenten placeras i statens biblioteksbyrå.

6. *Samarbetsfrågor*

Folkbibliotek och skolbibliotek ingår båda som viktiga beståndsdelar i det nationella biblioteksystemet. Det bör som vi tidigare framhållit gå en obruten linje från skolbiblioteket över folkbiblioteket fram till det vetenskapliga biblioteket. En samordning av de gemensamma resurserna framstår därvid som en önskvärd förutsättning för att biblioteken skall kunna lämna allmänheten den bästa möjliga service.

Man har ofta framhållit fördelarna, ekonomiska och andra, av ett samarbete mellan folk- och skolbibliotek. Ett sådant samarbete är i många avseenden naturligt och skulle utan tvivel vara av värde både för skola och bibliotek. Vi har även övervägt, hur ett sådant samarbete skulle kunna realiseras. I annat sammanhang har vi framhållit, att ett samarbete, när det gäller det biblioteksteknikska arbetet, bör kunna komma till stånd. Vi har med utgångspunkt härifrån gett en sådan formulering av statsbidragsbestämmelserna, att vederbörande skolmyndighet efter hörande av lärarkåren har möjlighet att träffa överenskommelse med det kommunala biblioteket om ett mer eller mindre långt gående samarbete och i samband därmed överenskomma om den ersättning, som kan komma att utgå till det kommunala biblioteket. Detta innebär

intet avsteg från vårt tidigare förslag att skolbibliotekarien skall vara lärare och bokvalet till skolbiblioteket bestämmas av skolans biblioteksnämnd.

Vi förordar vidare, att skolbiblioteken, om de upprustas på det sätt, vi föreslagit, även blir tillgängliga för annan ungdom än skolans egna elever. På de lokala skolstyrelserna må det ankomma att besluta om att skolbibliotek skall hållas öppet även på kvällstid. Skolbiblioteket, särskilt dess referensavdelning, bör även få utnyttjas av studiecirklar och andra, som sammanträder i skolans lokaler. Den undervisning i bokkunskap, som vi föreslår bli obligatorisk i alla skolor, bör avslutas genom besök på ortens folkbibliotek. På så sätt skapas garantier för att den läslust, som skolan genom sitt bibliotek väckt hos de unga, får möjlighet att utvecklas och tillgodoses, också sedan dessa unga människor lämnat skolan.

Kap. 5. Gemensamma frågor

I. *Åtgärder för rationalisering av det biblioteksteknikska arbetet*

De centrala arbetsuppgifterna av gemensam karaktär för olika bibliotek kom från början att åvila skolöverstyrelsens bibliotekskonsulenter, som bl. a. alltsedan 1915 utgivit den s. k. grundkatalogen (en standardkatalog över böcker för folk- och skolbibliotek). Även Sveriges allmänna biblioteksförening, som bildades 1915, har kommit att tjänstgöra som ett samlande organ för olika kooperativa åtgärder biblioteken emellan. Föreningen har sålunda utgivit olika handböcker för det biblioteksteknikska arbetet samt broschyrer med upplysning om olika sidor av bibliotekens arbete. År 1933 påbörjade biblioteksföreningen utsändande av tryckta katalogkort över nyutkomna böcker, varigenom åsyftades att rationalisera en viktig del av det biblioteksteknikska arbetet. Ett annat kooperativt företag, som likaledes började sin verksamhet 1933, var folkbibliotekens utländska vandringsbibliotek (FUV), som omfattade utsändande av engelsk, fransk och tysk samt från och med 1938 också dansk och norsk originallitteratur. Dessa vandringsbibliotek cirkulerade först mellan ett antal stadsbibliotek, till antalet lika många som antalet i gruppen cirkulerande vandringsbibliotek. När vandringsbiblioteken passerat samtliga bibliotek, fick dessa behålla var sitt vandringsbibliotek. Härigenom blev bibliotek med mindre stark ekonomi i tillfälle att väsentligt utöka sina bestånd av utländsk originallitteratur. Av särskild betydelse bland de olika kooperativa företag, som genomförts av folkbiblioteken, är Bibliotekens försäljningscentral, som började sin verksamhet sommaren 1936. Försäljningscentralen, som är förlagd till Örebro, har till uppgift att tillhandahålla biblioteksmaterial av olika slag och har under den tid den varit verksam fått en allt större omsättning. Under det första arbetsåret utgjorde denna 4 165 kronor och under det senaste 81 400 kronor. Genom försäljningscentralens försorg publiceras sedan 1940 tryckta katalogkort över viktigare tidskriftsuppsatser. Manuskripten till dessa katalogkort utarbetas vid olika centralbibliotek, medan den slutliga redigeringen sker vid försäljningscentralen.

Som framgått av den tidigare redogörelsen för det nuvarande läget

(sid. 82—83) bedrives biblioteksarbetet i dess nuvarande form icke så rationellt, som önskligt vore. Personal med mångårig biblioteksutbildning fullgör sålunda i alltför hög grad rena rutinsysslor. Denna fråga har tidigare berörts i samband med frågan om personalens arbetsuppgifter. På det enskilda biblioteket utföres vidare alltjämt mycket arbete, som med fördel kunde utföras centralt för hela landets biblioteksväsen. En rationalisering på detta område, nödvändig redan av ekonomiska skäl, kan i första hand ta sikte på kooperativa åtgärder biblioteken emellan. Detta gäller om sådana arbetsuppgifter, som är gemensamma för de flesta bibliotek, bl. a. katalogisering och vissa åtgärder för upplysning och reklam.

De hittills vidtagna åtgärderna har inte varit tillräckliga. Mycket av det biblioteksteknikska arbetet skulle kunna rationaliseras ytterligare, om man hade erforderliga centrala resurser. En jämförelse med vad man i Danmark åstadkommit på detta område är här av stort intresse.

Folkebibliotekernes bibliografiske kontor upprättades år 1939 för att övertaga vissa bibliografiska uppgifter, som tidigare hade omhänderhafts dels av Danmarks biblioteksforening, dels av Statens bibliotekstilsyn. Kontoret har en särskild styrelse, bestående av biblioteksdirektören, biblioteksinspektören, en ledamot utsedd av undervisningsministeriet samt tre ledamöter utsedda av styrelsen för Danmarks biblioteksforening. Kontoret ombesörjer en central katalogisering av den nyutkomna litteraturen, tryckning och distribution av katalogkort, utger handböcker i biblioteksteknik, standardkataloger, läsplaner samt tidskriften Biblioteks-Nyt, som avser att orientera bibliotekens låntagare i den nyare litteraturen. Kontorets verksamhet finansieras dels genom anslag ur den s. k. Ministeriets rådighedssum — det belopp om 2½ % av det samlade statsbidraget till biblioteken, som innehålles och användes för åtgärder av gemensamt intresse för danskt biblioteksväsen — dels genom driftsinkomster.

Det är synnerligen angeläget att också i Sverige få ett centralt organ för utförande av olika biblioteksteknikska arbetsuppgifter. Dess uppgift skulle vara att framställa och distribuera tryckta katalogkort, sammanställa och trycka samkataloger och andra bibliografiska arbeten, publicera handböcker och småskrifter till tjänst för såväl biblioteksperso-nalen som bibliotekens låntagare. Man kan nämligen inte räkna med att den statliga tillsynsmyndigheten i fortsättningen kan åtaga sig uppgiften som det centrala organet på detta område. Ej heller kan man utgå ifrån att Sveriges allmänna biblioteksförening kan lösa alla de uppgifter, som föreligger. Vi har under sådana omständigheter ansett oss böra föreslå, att efter danskt mönster ett särskilt organ för ändamålet kommer till stånd.

Vad beträffar organisationen av den föreslagna nya institutionen har

vi övervägt, om denna skall vara en statlig organisation eller om den hellre bör ges formen av en fristående stiftelse med statsbidrag för sin verksamhet. Vi har funnit övervägande skäl tala för det sistnämnda alternativet. Då stiftelsen bör ha en så fast förankring som möjligt i biblioteken, skulle ett samarbete med Sveriges allmänna biblioteksförening vara värdefullt. I spetsen för stiftelsen bör stå en styrelse, bestående av fem ledamöter med biblioteksdirektören (se nedan) som självskriven ordförande. Två ledamöter utses av kungl. maj:t samt två ledamöter av Sveriges allmänna biblioteksförening. För de icke självskrivna ledamöterna bör mandattiden vara två år.

Vi har inte funnit anledning att närmare gå in på organisationen. Det bör ankomma på stiftelsens styrelse att besluta om formerna för verksamheten. Med ledning av de danska erfarenheterna kan man utgå ifrån att verksamheten till icke ringa del kommer att finansiera sig själv. Ett visst statsbidrag kommer dock att bli behövligt. Vi har övervägt, om detta bidrag bör utgå som ett särskilt anslag under folkbiblioteksanslaget, men stannat vid att föreslå en metod till finansiering av verksamheten i likhet med den som tillämpas i Danmark. Detta förslag innebär, att endast 98 % av det samlade statsbidraget till de kommunala folkbiblioteken utbetalas till biblioteken och att återstående 2 % ställes till statens biblioteksbyrås förfogande för finansiering av gemensamma åtgärder till gagn för de svenska folkbiblioteken. Av dessa medel skulle bl. a. utgå understöd till den föreslagna institutionen liksom till andra företag på det bibliotekskooperativa området. Sakligt sett torde inga invändningar kunna göras från bibliotekens sida mot att statsbidraget på detta sätt reduceras med ett mindre belopp för att möjliggöra centrala åtgärder, som underlättar deras arbete. Avdragsprocentens storlek synes framdeles vid behov kunna omprövas.

Det föreslagna centrala organet, förslagsvis benämnt "Bibliotekstjänst", skulle som ovan framhållits övertaga vissa uppgifter, som tidigare åvilat Sveriges allmänna biblioteksförening. Som framgår av vårt förslag till styrelsens sammansättning, räknar vi med ett nära samarbete mellan de båda institutionerna. Även den verksamhet, som bedrives av Bibliotekens försäljningscentral, torde lämpligen organisatoriskt böra övertagas av den nya organisationen.

Vi föreslår vidare, att med medel ur 2 %-avdraget ett bibliotekens korrespondensinstitut upprättas till tjänst för bibliotekarieutbildningen.

II. *Organisationen av den statliga tillsynsmyndigheten*

Den statliga tillsynen över folk- och skolbiblioteksväsendet utövas genom bibliotekskonsulenterna i skolöverstyrelsen. Bibliotekskonsulent-

institutionen tillkom i samband med biblioteksreformen år 1912 och var till en början knuten direkt till ecklesiastikdepartementet. Då folkskolöverstyrelsen inrättades år 1914, överfördes bibliotekskonsulenterna dit. Sedan folkskolöverstyrelsen år 1920 sammanförts med läroverksöverstyrelsen till skolöverstyrelsen, handlägges numera biblioteksärendena inom denna av en särskild rotel med förste bibliotekskonsulenten som chef.

Till skolöverstyrelsens biblioteksrotel är utom förste bibliotekskonsulenten knutna en ordinarie och en extra ordinarie bibliotekskonsulent jämte amanuens- och kanslipersonal. Enligt gällande arbetsordning föredrager förste bibliotekskonsulenten ärenden rörande folk- och skolbiblioteksväsendet samt avgör själv sådana ärenden rörande folkbiblioteksväsendet, som icke är av beskaffenhet att skola avgöras av generaldirektören eller av skolöverstyrelsen in pleno. De uppgifter, som åvilar biblioteksroteln, är i huvudsak följande:

1. Fördelning av statsunderstöd till folk- och skolbibliotek samt kontroll över biblioteksväsendet utövad dels genom granskning av ingivna redogörelser, dels genom inspektion. Till denna grupp av ärenden hör bl. a. förhandlingar med kommunala myndigheter i biblioteksfrågor samt förordnanden av bibliotekarier vid läroverk och seminarier.

2. Bibliotekarieutbildningen, som sker genom kurser av olika omfattning och karaktär.

3. Rådgivande verksamhet, bl. a. utövad genom utgivande av urvalskataloger för folk- och skolbibliotek. Till den rådgivande verksamheten hör även att främja folk- och skolbiblioteksväsendet genom lämpliga åtgärder.

Den nuvarande organisationen av den statliga tillsynsmyndigheten för folkbiblioteksväsendet har både fördelar och nackdelar. Fördelarna av att institutionen är förlagd till skolöverstyrelsen är påtagliga. Överstyrelsen kan tillföra verksamheten administrativ sakkunskap, vilket varit av den största betydelse, inte minst under de år, då folkbiblioteksväsendet växte fram. Om man bortser från skolbiblioteken, representerar skolöverstyrelsen emellertid inte någon facklig sakkunskap på biblioteksområdet; dess enskilda ledamöter saknar möjlighet att på grundval av någon förstahandskännedom bedöma de föreliggande frågorna. Härtill kommer de formella svårigheter, som ligger i att sammanhanget mellan skolöverstyrelsen och folkbiblioteksväsendet icke alltid står klart för den allmänhet och de olika lokala myndigheter, som har att syssla med hithörande frågor. För en friare ställning åt den statliga tillsynsmyndigheten talar även den snabba utveckling, som folkbiblioteksväsendet genomgått och som vid ett genomförande av våra i detta betänkande framlagda förslag kan väntas fortsätta i ökad takt.

Det har från bibliotekshåll gjorts gällande, att folkbiblioteksväsendet nu nått den omfattning, att det även utåt bör framträda som en självständig faktor.

Under sådana omständigheter har vi övervägt två olika alternativ för organisationen av den statliga tillsynsmyndigheten. Det ena alternativet innebär upprättandet av en fristående byrå, benämnd statens biblioteksbyrå, med en till denna knuten nämnd, statens biblioteksnämnd, avsedd att utgöra ett kontaktorgan mellan folkbiblioteken och övriga bibliotekstyper. Det andra alternativet innebär, att skolöverstyrelsens biblioteksrotel ombildas till en fristående biblioteksavdelning inom överstyrelsen, direkt underställd generaldirektören, i huvudsaklig överensstämmelse med det förslag, som på sin tid framlades av de sakkunniga, som tillkallats för översyn av skolöverstyrelsens organisation (SOU 1938: 14). Även i detta fall skulle en statens biblioteksnämnd tillsättas.

Alternativet med en fristående biblioteksbyrå anknyter till motsvarande danska institution, Statens bibliotekstilsyn. Chefen för byrån skulle enligt alternativet erhålla byråchefs löne- och tjänsteställning men liksom motsvarande befattningshavare i Danmark och Finland ha titeln biblioteksdirektör. Skäl kan anföras för en högre löneställning, men vi har i nuvarande läge icke ansett oss böra frångå den lönegradsplacering, som på sin tid föreslogs för förste bibliotekskonsulenten av de sakkunniga angående skolöverstyrelsens omorganisation. För samarbete med skolöverstyrelsen skulle bl. a. sörjas genom att den av oss tidigare föreslagne skolbibliotekskonsulenten instruktionsmässigt ålades att såsom föredragande i skolbiblioteksfrågor biträda skolöverstyrelsen liksom även överstyrelsen för yrkesutbildning.

Även enligt alternativet med en biblioteksavdelning inom skolöverstyrelsen skulle chefen erhålla byråchefs löne- och tjänsteställning. Som tjänstetitel hade de sakkunniga angående skolöverstyrelsens omorganisation föreslagit biblioteksråd i analogi med undervisningsråd. Även i detta fall vore emellertid enligt vår mening titeln biblioteksdirektör att föredraga. Vad biblioteksavdelningens benämning angår, synes något hinder icke möta mot att institutionen även i detta fall erhåller benämningen statens biblioteksbyrå. Vi erinrar om att på liknande sätt statens upplysningsbyrå ingår som en byrå inom statens priskontrollnämnd. Detta skulle innebära, att skolöverstyrelsen vid handläggningen av biblioteksfrågor uppträdde i egenskap av statens biblioteksbyrå. Huvudparten av ärendena skulle avgöras av biblioteksdirektören, men viktigare frågor föredragas inför skolöverstyrelsens chef.

Vid en jämförelse mellan alternativen, som vid företagna beräkningar visat endast obetydlig skiljaktighet i kostnadshänseende (sid. 142), har vi ansett oss böra förorda det alternativ, som innebär upprättandet av

en självständig byrå. Vi har därvid inte minst tagit hänsyn till att skolöverstyrelsen redan nu är ett förhållandevis mycket stort ämbetsverk, varför en avlastning av biblioteksärendena skulle från ämbetsverkets sida innebära fördelar. Vi har också tagit hänsyn till de krav, som folkbiblioteken kan framställa på att betraktas som institutioner med en utpräglad särart; trots naturliga beröringspunkter är de till arbetssätt och utformning klart avgränsade mot undervisningsväsendet.

Med den utbyggnad av folk- och skolbiblioteksväsendet, som vi i det föregående föreslagit, kommer nya krav att ställas på den statliga ledningen. Till en början betyder tillkomsten av nya grupper statsbidragsberättigade bibliotek ett ökat behov av kontroll och inspektion. Redan nu är bibliotekskonsulenternas inspektionsverksamhet inskränkt till ett minimum. Enligt gällande biblioteksförfattning inspekteras bibliotek med mindre än 6 000 kronor i statsunderstöd av vederbörande lands- eller centralbibliotekarie, medan de större biblioteken inspekteras av bibliotekskonsulenterna. Erfarenheten har visat, att bibliotekskonsulenterna som regel kunnat besöka dessa större bibliotek endast vart fjärde eller femte år.

Den ökade utbildningsverksamheten kräver vidare en förstärkning av bibliotekskonsulenternas arbetskraft. Som vi tidigare framhållit, är det med en utökad utbildningsverksamhet nödvändigt, att en särskild tjänsteman anställes med uppgift att uteslutande ägna sig åt biblioteksutbildningen som ledare av biblioteksskolan liksom av de övriga utbildningskurser, som vi i det föregående har föreslagit. Vi föreslår, att en sådan befattning med titeln studierektor inrättas. Det synes oss därvid av vikt, att en så väl kvalificerad person som möjligt erhålles för denna uppgift; vi föreslår, att befattningen i avlöningshänseende skall jämställas med lektorsbefattning vid de högre allmänna läroverken.

Som i avsnittet om skolbiblioteken framhålles, finner vi det också angeläget, att en särskild konsulent för skolbiblioteken anställes med uppgift att på olika sätt bistå skolbiblioteken i dessas betydelsefulla verksamhet. Det synes nödvändigt, att han har lärarutbildning och erfarenhet från lärarverksamhet antingen inom de allmänna läroverken eller folkskolan. I lönehänseende bör han jämställas med de nuvarande konsulenterna.

Vi har tidigare understrukit betydelsen av biblioteksverksamheten vid de militära förbanden. För sistnämnda bibliotek finnes redan en bibliotekariebefattning inrättad, knuten till försvarsstabens personalvårdsavdelning. Även om principiella skäl skulle kunna tala för att denna befattning överfördes till bibliotekskonsulentinstitutionen, har vi med hänsyn till de särskilda krav, som den militära organisationen ställer, inte velat föreslå ett sådant överflyttande. Starka skäl kan anföras

för att även sjukvårds- och fångvårdsbiblioteken erhåller tillgång till en specialutbildad arbetskraft, som kunde främja dessa biblioteks utveckling och vård. Vi föreslår, att för de här nämnda ändamålen inrättas ännu en bibliotekskonsulentbefattning.

I detta sammanhang har vi observerat frågan om lönesättningen för bibliotekskonsulenterna. För närvarande utgår lön till dessa enligt lönegrad Ca 26, resp. Ce 26. Med hänsyn till den allmänna förbättring, som löneläget för cheferna för landets centralbibliotek genomgått, liksom till önskvärdheten att ur rekryteringssynpunkt hålla bibliotekskonsulenternas löner i paritet med dessas föreslår vi, att bibliotekskonsulenterna placeras i lönegrad Ca 28. Som jämförelse kan nämnas, att cheferna för de större centralbiblioteken avlönas enligt lönegrad Ca 32 (Malmö), Ca 29 (Borås, Göteborg, Örebro, Eskilstuna, Uppsala), Ca 28 (Jönköping).

Utöver den här berörda utökningen av arbetskraften kräves även en viss ökning av kanslipersonalen. Den närmare omfattningen av denna ökning framgår av kostnadsberäkningarna nedan.

Statens biblioteksnämnd är, som redan nämnts, avsedd att vara ett kontaktorgan mellan folkbiblioteken och övriga bibliotek. Bibliotekssakkunniga påpekade på sin tid (SOU 1924: 7), att det icke fanns någon enhetlig ledning för landets biblioteksväsen och förde fram tanken på en gemensam biblioteksöverstyrelse. Något förslag därom gjordes emellertid ej. Däremot föreslogs en överstyrelse för landsbiblioteken. Förslaget upptogs likväl icke av kungl maj:t, när det första landsbiblioteket upprättades år 1926. 1940 års sakkunniga för den högre tekniska undervisningen förslog sedermera (SOU 1944: 17) inrättandet av ett statens tekniska biblioteksråd som ett samarbetsorgan för den tekniska litteraturtjänstens rationella bedrivande. De sakkunnigas ordförande hade dock hållit före, att frågan om ett biblioteksråd borde lösas i ett sammanhang för biblioteksväsendet i dess helhet, och samma uppfattning kom vid remissbehandlingen till synes i åtskilliga yttranden. Förslaget upptogs emellertid icke av kungl. maj:t; departementschefen förordade under hänvisning till de föreliggande meningsskiljaktigheterna, att frågan ställdes på framtiden.

I Danmark finnes sedan år 1920 ett biblioteksråd med biblioteksdirektören som ordförande och i övrigt bestående av 12 medlemmar.

I rådet ingår en representant för undervisningsministeriet, en för de två statsbiblioteken i Köpenhamn och en för statsbiblioteket i Århus. Dessa tre representanter utses av undervisningsministern. Övriga representanter, som företräder stadskommunerna, landsbygdskommunerna, amtskommunerna, Köpenhamns kommun, landsbygdsbiblioteken och stadsbiblioteken väljes av vederbörande organisationer och institutioner. Biblioteksdirektörens för-

slag till budget för folkbiblioteken föredrages i rådet, som skall höras av undervisningsministern i frågor av principiell betydelse för biblioteksväsendet.

Då vi nu återupptager frågan, är huvudsyftet att skapa möjligheter för en fastare samverkan mellan folkbiblioteksväsendet och annan biblioteksverksamhet i landet. Nämndens funktioner skulle uteslutande vara rådgivande. Den skulle alltså icke tjänstgöra som någon överstyrelse av den typ, som biblioteksakkunniga diskuterat. Den skulle fungera som remissorgan och i övrigt kunna göra framställningar i biblioteksfrågor till vederbörande myndigheter. Någon föreskrift om det antal sammanträden, som årligen bör hållas, torde icke behöva lämnas. Vi förutsätter, att den sammanträder minst en gång årligen. Erfarenheten får sedan utvisa, huruvida antalet regelbundet återkommande sammanträden bör utökas.

Skall nämnden bli funktionsduglig, är det nödvändigt, att antalet medlemmar begränsas. Även om det vore önskligt, att cheferna för de stora vetenskapliga biblioteken samtliga vore medlemmar av nämnden, är detta enligt vår mening icke praktiskt genomförbart. Som självskrivna medlemmar föreslår vi biblioteksdirektören och riksbibliotekarien. Därutöver bör nämnden bestå av en representant för vardera av följande bibliotekskategorier: universitetsbiblioteken, däri inräknat Göteborgs stadsbibliotek, de tekniska högskolornas bibliotek, övriga vetenskapliga specialbibliotek, central- och landsbiblioteken, övriga kommunala bibliotek samt läroverksbiblioteken och folkskolebiblioteken. De icke självskrivna medlemmarna jämte suppleanter för dessa bör utses av kungl. maj:t för två år i sänder.

III. *Samarbetsfrågor*

1. Samarbete mellan folkbibliotek och vetenskapliga bibliotek

Frågan om ett närmare samarbete mellan vetenskapliga bibliotek och folkbibliotek har i Sverige länge stått på dagordningen. Ett intimt samarbete mellan de båda bibliotekstyperna torde numera vara ofrånkomligt. Man behöver endast erinra om att den interurbana lånerörelsen under senare år har vuxit till en sådan omfattning, att även sedan former skapats för en lånecentralverksamhet fastare normer för samarbetet mellan långivande och låntagande bibliotek måste vinnas. Vi har ansett det ligga närmast till hands att därvid föreslå inrättande av ett allmänt biblioteksråd med rådgivande funktioner, som borde knytas till statens biblioteksbyrå. För detta förslag har närmare redogjorts i föregående avsnitt (s. 130, 132).

2. Samarbete mellan folkbibliotek och folkbildningsarbetets övriga verksamhetsgrenar

Biblioteket intager — eller borde göra det — en naturlig centralplats i bildningsarbetet. Denna ställning kommer att starkare understrykas efter genomförandet av den omorganisation och utbyggnad av folkbiblioteksväsendet, som föreslagits. Därför är frågan om samarbete mellan biblioteket och bildningsarbetets övriga verksamhetsgrenar av vital natur och måste ägnas stor uppmärksamhet, om bibliotekets möjligheter till insats i bildningsarbetet skall tillfullo tillvaratagas.

Vad först gäller ett önskvärt *centralt* samarbete mellan biblioteket och bildningsarbetets övriga verksamhetsgrenar, kan ett dylikt realiseras inom ramen för statens folkbildningsnämnd. Denna nämnd, som organisatoriskt är knuten till folkbildningsroteln inom skolöverstyrelsen, är avsedd närmast såsom ett sammanhållande och rådgivande organ. Den är sammansatt på sådant sätt, att den i sig rymmer representanter för bildningsarbetets olika verksamhetsgrenar. Även Sveriges allmänna biblioteksförening är representerad där och bör genom föreningens allmänna karaktär väl kunna företräda biblioteksslinjen i bildningsarbetet. Vi har därför icke ansett det nödvändigt eller önskvärt att skapa ett nytt centralt samarbetsorgan.

När det gäller det *lokala* samarbetet, måste man konstatera, att de bestämmelser härom, som finns i den nuvarande biblioteksförfattningen, icke alltid fått avsedd verkan utan i många fall kommit att bli bestämmelser på papperet. I första hand har dessa bestämmelser syftat till ett samarbete mellan biblioteken inom en och samma kommun. Med vårt förslag om studiecirkelbibliotekens avveckling kommer frågan i ett helt nytt läge. Samarbetet kommer hädanefter att avse icke biblioteken inom en kommun, utan det kommunala biblioteket och representanterna för de bildningssträvanden, som finnes på orten. Det gäller därvid bl. a. för studiefolket att få sina berättigade krav ifråga om bokförsörjningen tillgodosedda. Vi har redan tidigare vid behandlingen av studiecirkelbibliotekens avveckling framlagt förslag till åtgärder för att vinna ett sådant syfte. Som förut nämnts är bildningsorganisationerna redan nu i flertalet fall representerade i styrelserna för de kommunala biblioteken och har där möjlighet att tillvarata sina organisationers intressen. Även biblioteket bör i eget intresse sträva efter att få en så intim kontakt som möjligt med det övriga bildningsarbetet för att på bästa tänkbara sätt erbjuda detta sina tjänster dels ifråga om bokförsörjningen, dels också ifråga om möjligheten att utnyttja bibliotekspersonalens sakkunniga hjälp vid val av studielitteratur etc.

Även andra biblioteksfrågor än frågan om bokförsörjningens ratio-

nella ordnande bör vara av intresse för bildningsarbetet i dess helhet, t. ex. planläggningen av bibliotekssystemet inom en kommun. Vi har emellertid ansett det tillräckligt att rekommendera kontakter i sådant syfte utan att föreslå föreskrifter härom.

Frågan om ett lokalt samarbetsorgan för bildningsarbetet i dess helhet har diskuterats av folkbildningsutredningen, som i sitt betänkande påvisat förekomsten av olika uppgifter för ett sådant samarbetsorgan. Man nämner exkursioner och studieresor m. m. Vidare säges ett lokalt samarbetsorgan med fördel kunna fungera som kommunal remissinstans och som kollektiv part vid framställningar om kommunalt stöd åt bildningsarbetet. Folkbildningsutredningen diskuterade, om ett lokalt samarbetsorgan skulle utgöras av en nämnd, utsedd av de kommunala myndigheterna, eller om det hellre skulle knytas till ortens folkskolstyrelse. Utredningen menade emellertid, att ett obligatoriskt organ för närvarande icke borde komma till stånd utan ansåg, att behovet borde få växa fram av sig självt. Vi kan i allt väsentligt ansluta oss till denna uppfattning men vill understryka, att biblioteket genom sin centrala och neutrala ställning i bildningsarbetet borde ha förutsättningar att fungera som samlande organ för olika bildningssträvanden.

Det är enligt vår mening av stor vikt, att biblioteket i största möjliga utsträckning söker kontakt med bildningsarbetet i dess helhet. Vi förutsätter, att denna fråga ägnas tillräcklig uppmärksamhet av biblioteken, som kan uppdraga åt en befattningshavare, som är särskilt lämpad för dessa ändamål, att helt eller delvis ägna sin tid däråt. Biblioteket har stora möjligheter att utforma ett fruktbringande och livgivande samarbete och bör tillvarataga dessa möjligheter.

IV. *Biblioteksreformens genomförande*

Utbyggnaden av folkbiblioteksväsendet kan inte genomföras i ett sammanhang utan måste ske i etapper. Den kommunala biblioteksorganisation, som vi förordat, förutsätter, att kommunindelningsreformen genomförts. De nya statsbidragsbestämmelserna kan således, vad dessa bibliotek angår, lämpligen träda i kraft tidigast den 1 januari 1952. Med den starka anknytning, som sjukhusbiblioteken enligt vårt förslag fått till de kommunala biblioteken, bör detsamma gälla i fråga om dessa bibliotek. En självklar konsekvens blir vidare, att avvecklingen av studiecirkelbiblioteken inte kan påbörjas före nämnda datum.

Vissa andra åtgärder torde däremot omedelbart böra genomföras. Som vi framhållit i särskild skrivelse, gäller detta framför allt om inrättandet av landsbiblioteken i Västerås och Växjö. Även de föreslagna nya centralbiblioteken bör snarast komma till stånd. Till det angelägna

hör vidare att fångvårdsanstalternas bibliotek beredes möjlighet till statsbidrag. Likaledes är det önskvärt, att de ändrade grunderna för bidrag till truppförbandsbibliotek och till biblioteksverksamhet bland svenskar i utlandet utan dröjsmål genomföres. Till det mest angelägna hör vidare den intensifiering av bibliotekarieutbildningen, som vi föreslagit. Hela biblioteksreformen är avhängig av möjligheten att erhålla personal till utbyggnaden. I nära samband med utbildningsfrågan står den omorganisation av den statliga tillsynsmyndigheten, som vi förordat. Även denna bör utan uppskov komma till stånd.

Särskild uppmärksamhet förtjänar frågan om upprättande av ett centralt bibliografiskt organ. Vårt förslag innebär på denna punkt, att det föreslagna organet, Bibliotekstjänst, skall finansieras med bidrag från det 2 %-avdrag, som vi föreslår att statsbidragen till folkbiblioteken skall få vidkännas. För att möjliggöra, att organet redan från början kommer till stånd, är det önskvärt, att motsvarande avdrag göres redan å nu utgående statsunderstöd till folkbiblioteksväsendet.

De föreslagna åtgärderna för förbättrade skolbibliotek, särskilt folkskolornas, behöver snarast realiseras. Enligt vår mening förutsätter ett principbeslut om skolkommissionens förslag att frågan om skolbiblioteken samtidigt avgöres.

Kap. 6. Kostnadsberäkningar

I. *Folkbibliotek*

1. Kommunala folkbibliotek

Enligt vårt förslag skall statsbidrag utgå med samma belopp som bidragsunderlaget minskat med ett belopp motsvarande 8 öre per skattekrona. Då bidragsunderlaget är maximerat till 3:50 kronor per invånare, låter det maximala statsbidraget beräkna sig enligt formeln 3:50 *i* — 0:08 *s*, där *i* betecknar invånarantalet och *s* antalet skattekronor. För landet i dess helhet skulle det maximala statsunderstödet med nuvarande invånarantal och antal skattekronor uppgå till (6 842 046 × 3:50 =) 23 947 161 — (145 087 690 × 0:08 =) 11 607 015 = 12 340 146 kronor.

Ett belopp av denna storleksordning kommer emellertid att utgå först efter en relativt lång övergångsperiod. En alltför snabb expansion kommer att hindras av bristen på lokaler och bristen på utbildad personal. Lokalbristens återhållande verkan är svår att angiva i siffror. För ett bedömande av personalbristens inverkan torde följande siffror kunna nämnas. För närvarande finnes omkring 350 befattningar med heltidstjänstgöring, fördelade på 88 kommuner. Enligt det preliminära kommunindelningsförslaget kommer antalet kommuner att uppgå till 1.028, av vilka 458 beräknas erhålla över 4.000 invånare. Om man räknar med att varje kommun med över 4.000 invånare vid full utbyggnad skall kunna anställa utbildad bibliotekarie och sådan redan finnes i 88 kommuner, skulle alltså ett behov uppstå av ytterligare minst (458 — 88 =) 370 utbildade bibliotekarier. Man kan dessutom räkna med en ökning av antalet bibliotekariebefattningar vid de bibliotek, som för närvarande har heltidsanställd personal och där redan nu ett starkt behov av ytterligare arbetskraft gör sig gällande. Nya befattningar kan vidare beräknas tillkomma vid de nya centralbiblioteken liksom vid de centrala biblioteksinstitutionerna (statens biblioteksbyrå, bibliotekstjänst, bibliotekens korrespondensinstitut). Däremot torde man icke ännu behöva räkna med någon mera betydande avgång inom bibliotekariekåren på grund av åldersskäl. Om man bortser från Stockholms stadsbibliotek, som genom sina egna utbildningskurser kan beräknas sörja för det inom biblioteket uppkommande behovet av ny arbetskraft, kan det samman-

lagda antalet nya tjänster uppskattas till omkring 450. Men en biblioteksskola, som utbildar 30 elever per år, skulle man alltså först efter en 15-årsperiod beräknas kunna täcka det häremot svarande utbildningsbehovet. Genom viss dubblering av utbildningskurserna torde behovet kunna fyllas något tidigare.

De återhållande faktorerna blir mest märkbara i fråga om de större biblioteken. Vid full utbyggnad skulle dessa i statsbidrag erhålla uppskattningsvis närmare 9 miljoner kronor mot för närvarande omkring en miljon. De ovan anförda svårigheterna att utnyttja de nya bidragsmöjligheterna kommer emellertid med all sannolikhet att bli så stora, att det för många av biblioteken blir förmånligare att med begagnande av övergångsbestämmelsen ansöka om 9.000 kronor i statsbidrag. Under det första året efter det de nya bestämmelserna trätt i kraft kan under sådana omständigheter kostnadsökningen för statsverket, vad dessa bibliotek angår, rimligen icke uppskattas till högre belopp än en miljon kronor.

Vid de mindre biblioteken kommer expansionen sannolikt att försiggå i en snabbare takt. De 570 kommuner, som efter kommunindelningsförslagets genomförande skulle ha mindre än 4.000 invånare, kan vid full utbyggnad beräknas erhålla 3,5 miljoner kronor i statsbidrag. Till biblioteken i motsvarande kommuner utgår för närvarande omkring 0,5 miljoner kronor i statsunderstöd. För dessa biblioteks vidkommande kan ökningen under det första året uppskattas till likaledes en miljon kronor.

Sammanlagt skulle alltså statsbidragen till de kommunala biblioteken under det första året kunna beräknas till 3,5 miljoner kronor. Under den därpå följande nioårsperioden kommer kostnaderna att stiga med uppskattningsvis en miljon kronor om året för att först under det tionde året nå det ovan angivna maximala beloppet, 12,4 miljoner kronor.

2. Studiecirkelbibliotek

Den föreslagna avvecklingen av studiecirkelbiblioteken innebär, att under det första avvecklingsåret ett belopp om 450.000 kronor anvisas till studieförbundens biblioteksverksamhet. Anslaget minskas årligen med ett belopp, som är så avpassat, att avvecklingen är genomförd senast efter tio år.

3. Handbokssamlingar vid studiehem och studielokaler m. m.

Den årliga kostnaden för detta ändamål har vi beräknat till 50.000 kronor.

4. Centralbibliotek

Anslagsposten för detta ändamål är för närvarande uppförd med 500 000 kronor, motsvarande understöd till 20 centralbibliotek med 25.000 kronor till vartdera biblioteket. Med tillkomsten av sju nya centralbibliotek uppgår anslagsbehovet till (500 000 + 7 × 25 000 =) 675 000 kronor. För att möjliggöra högre anslag till bibliotek med särskilt betungande arbetsuppgifter har vi föreslagit att anslagspostens slutsumma uppräknas med 50 000 kronor. Det totala anslagsbehovet uppgår alltså till (675 000 + 50 000 =) 725 000 kronor.

5. Vandringsbiblioteksverksamhet m. m. vid landsbiblioteken

Posten är för närvarande uppförd med 20.000 kronor. Med hänsyn till vårt i särskild skrivelse gjorda förslag om upprättande av nya landsbibliotek i Västerås och Växjö bör posten uppföras med 40.000 kronor.

6. Resekostnads- och traktamentsersättningar vid biblioteksinspektion från lands- och centralbibliotek

Enligt kungl. maj:ts förslag till 1949 års riksdag beräknas kostnaderna för budgetåret 1949/50 till 15.800 kronor eller i runt tal 720 kronor per bibliotek. Efter tillkomsten av två landsbibliotek och sju centralbibliotek blir kostnaderna (31 × 720 =) i runt tal 22.300 kronor.

7. Sjukhusbibliotek

Vid samtliga statliga, kommunala och enskilda anstalter för kropps- och sinnessjukvård uppgick antalet vårdplatser 1946 till i runt tal 85 000. Då vissa av dessa platser är avsedda för patienter, som icke kan tänkas utnyttja ett bibliotek, synes ett något lägre antal, förslagsvis 75.000, kunna läggas till grund för beräkningen av det maximala anslagsbehovet. Detta skulle under sådana omständigheter uppgå till (75.000 × 12 =) 900.000 kronor. Under första året kan kostnaden beräknas till 500.000 kronor.

8. Bibliotek vid fångvårdsanstalter

Antalet platser vid fångvårdsanstalterna utgör i runt tal 3.000. Kostnaden för biblioteksverksamheten kan alltså beräknas till (3.000×10 =) 30.000 kronor.

9. Truppförbandsbibliotek

Kostnaden uppgår enligt vårt förslag till 200.000 kronor.

10. Biblioteksverksamhet bland svenskar i utlandet

Posten är för närvarande uppförd med förslagsvis 13.000 kronor. Vårt förslag att kravet på ortsbidrag skall bortfalla som villkor för bidrag till svensk församling i utlandet och svensk skola i utlandet och att anslagsmaximum i samband därmed skall höjas till det dubbla medför ett ökat anslagsbehov, som kan uppskattas till 9.000 kronor. Den sammanlagda kostnaden kommer alltså att uppgå till (13.000 + 9.000 =) 22.000 kronor.

11. Biblioteksskolan

Kostnaden för den av skolöverstyrelsen under budgetåret 1948/49 anordnade biblioteksskolan har av överstyrelsen beräknats till 12.600 kronor. Av kostnaderna är ett belopp om 8.000 kronor avsett av täckas av elevavgifter, medan återstoden täckes av medel från det särskilda anslaget till bibliotekskurser. Vårt förslag innebär, dels att elevavgifterna slopas, dels att tiden för skolan utsträckes från fem till nio månader. Om kostnaderna var direkt proportionella mot undervisningstidens längd, skulle de härigenom komma att uppgå till 22 680 kronor. I själva verket torde man ha rätt att räkna med ett något lägre belopp. Genom att en särskild studierektor anställes bör vidare utomstående lärarkrafter kunna anlitas i förhållandevis något mindre omfattning än vad som för närvarande sker. Å andra sidan är en reglering av arvodena till utomstående lärare nödvändig. Med nuvarande låga belopp (40 kronor för föreläsningstimme, 25 kronor för övningstimme) har det visat sig svårt att som lärare erhålla de önskvärda krafterna. De sammanlagda kostnaderna för biblioteksskolan kan under sådana omständigheter beräknas till 20.000 kronor.

Vid kostnadsberäkningen har hänsyn inte tagits till skolans lokalbehov. För den senast anordnade biblioteksskolan har Stockholms högskola upplåtit vissa lokaler mot en mindre avgift för värme, lyse och städning. Om skolan blir årligen återkommande och undervisningen pågår nio månader av året, är en sådan lösning av lokalfrågan icke tänkbar. Vi utgår emellertid ifrån att det skall vara möjligt att i anslutning till biblioteksbyråns lokaler anskaffa lokaler jämväl för biblioteksskolan. Det torde böra ankomma på byggnadsstyrelsen att företaga erforderlig utredning i frågan.

12. Bibliotekskurser

Vid kurserna för bibliotekarier med biblioteksarbetet som bisyssla torde liksom nu resekostnadsersättning och dagtraktamente böra utgå.

Resekostnadsersättning utgår för närvarande med halva resekostnaden för resa i tredje klass, medan traktamentsersättningen är fastställd till sju kronor per dygn. I sina petita till 1949 års riksdag hemställde skolöverstyrelsen, att resekostnadsersättning skulle utgå med hela resekostnaden och traktamentsersättningen höjes till 10 kronor per dygn. Departementschefen ansåg emellertid, att en allmän översyn över hithörande bestämmelser borde verkställas av överstyrelsen innan förslag avgavs av kungl. maj:t till riksdagen. Vid tillämpning av de av överstyrelsen föreslagna bestämmelserna kommer kostnaden för en treveckors kurs att uppgå till 9.000 kronor. Då två sådana kurser årligen skulle anordnas, blir kostnaden 18.000 kronor.

Någon särskild kostnad för av biblioteksbyrån anordnade specialkurser torde icke böra upptagas här, då sådana kurser icke kan väntas bli årligen återkommande. Kostnaderna torde därjämte i flertalet fall kunna bestridas med anlitande av de särskilda medlen för centrala åtgärder (2 %-avdraget).

13. Statens biblioteksbyrå

1. *Avlöningar*

Personalorganisationen föreslås få följande omfattning.

a) Tjänstemän å ordinarie stat:

1 biblioteksdirektör	Ca 33
1 studierektor	Ca 30
4 bibliotekskonsulenter	Ca 28
1 kontorsskrivare	Ca 19
1 kansliskrivare (registrator)	Ca 15
1 kanslibiträde	Ca 11
1 expeditionsvakt	Ca 9
1 kontorsbiträde	Ca 8

b) Extra ordinarie tjänstemän:

2 amanuenser	lön enl. befordringsgången
1 kanslibiträde	Ce 11
2 kontorsbiträden	Ce 8

I jämförelse med personalorganisationen inom skolöverstyrelsens nuvarande biblioteksrotel innebär förslaget följande ändringar. Den nuvarande befattningen som förste bibliotekskonsulent har utbytts mot en befattning som biblioteksdirektör. Befattningen som studierektor,

två konsulentbefattningar, en kansliskrivarebefattning och en kontorsbiträdesbefattning har tillkommit. Motiveringen för de första fyra tjänsterna framgår av det föregående. Innehavaren av kansliskrivarebefattningen skall i huvudsak bestrida registratorsgöromålen. Den nytillkomna kontorsbiträdesbefattningen är oundgänglig med hänsyn till den utökade utbildningsverksamheten. Förslaget innebär vidare ordinariesättning av en konsulentbefattning, kontorsskrivarebefattningen, en kanslibiträdesbefattning samt expeditionsvakttjänsten.

Till de utanför biblioteksbyråns personal stående medlemmarna av biblioteksnämnden bör utgå dagarvode enligt kommittékungörelsen. Kostnaden kan beräknas till 150 kronor.

Vid bifall till vårt förslag skulle avlöningsstaten för biblioteksbyrån få följande utseende.

1.	Avlöningar till ordinarie tjänstemän, *förslagsvis*	115.000 kr.
2.	Arvoden och särskilda ersättningar bestämda av Kungl. Maj:t *förslagsvis*	150 »
3.	Avlöningar till icke ordinarie personal	48.200 »
4.	Rörligt tillägg, *förslagsvis*	17.150 »
	Summa	180.500 kr.

Vid beräkningen har i förekommande fall hänsyn tagits till löneklassplaceringen för biblioteksrotelns nuvarande personal.

Om biblioteksbyrån ingår som en särskild byrå i skolöverstyrelsen, skulle personalorganisationen kunna minskas med den föreslagna kansliskrivarebefattningen.

2. *Omkostnader*

Omkostnaderna för biblioteksbyrån har i det följande beräknats med utgångspunkt från de nuvarande kostnaderna för skolöverstyrelsens biblioteksrotel med den ökning, som föranledes av den utökade personalorganisationen. Posten reseersättningar har beräknats med hänsyn till att ledamöterna i biblioteksnämnden bör åtnjuta resekostnads- och traktamentsersättning för deltagande i sammanträden med nämnden. I posten publikationstryck ingår den för närvarande under anslaget till understöd åt folkbiblioteksväsendet uppförda posten för tillägg till grundkatalog. I posten ingår vidare kostnaderna för tryckning av cirkulär angående statsbidrag till folkbibliotek.

Från dessa utgångspunkter erhåller omkostnadsstaten följande utseende.

1.	Sjukvård m. m., *förslagsvis*	500 kr.
2.	Reseersättningar, *förslagsvis*	10 000 »
3.	Bränsle, lyse, vatten, *förslagsvis*	2 000 »
4.	Övriga expenser, *förslagsvis*	14 000 »
5.	Publikationstryck, *förslagsvis*	6 500 »
	Summa	33 000 kr.

Skolöverstyrelsens biblioteksrotel, som tidigare haft sina tjänsterum förlagda till överstyrelsens lokaler i ämbetshuset vid Hantverkargatan, disponerar sedan hösten 1947 lokaler i fastigheten Sveavägen 61. Med den utökning av personalen, som vi föreslagit, blir emellertid de nuvarande lokalerna otillräckliga för sitt ändamål. Som vi ovan framhållit i kostnadsberäkningarna för biblioteksskolan, synes det böra ankomma på byggnadsstyrelsen att företaga erforderlig utredning. Det torde emellertid bli nödvändigt, att ett engångsanslag anvisas till anskaffande av inventarier och annan kontorsutrustning till de nya tjänsterum, som blir erforderliga, liksom till de för biblioteksskolan avsedda lokalerna.

14. Övriga kostnader

För närvarande utgår ett särskilt anslag om 4.500 kronor till Sveriges allmänna biblioteksförening för fortsatt utgivande av tidskriften Biblioteksbladet. Beloppet synes allt fortfarande böra utgå. För att möjliggöra för föreningen att öka sin propagandaverksamhet torde ytterligare medel böra ställas till föreningens förfogande. Dessa bör emellertid rimligen kunna utgå ur de särskilda medlen för centrala åtgärder (2 %-avdraget). Samma medel bör kunna tagas i anspråk för resestipendier. Det nuvarande bidraget till Sigtunastiftelsens bibliotek bör fortfarande utgå.

15. Sammanfattning av kostnadsberäkningar för folkbibliotek

Vårt förslag innebär, att biblioteksreformen för folkbibliotekens vidkommande genomföres i etapper. För den första etappen, som omfattar utbyggnad av centralbiblioteksorganisationen, bidrag till fångvårdsanstalternas bibliotek, förbättrade understödsvillkor för truppförbandsbiblioteken och biblioteksverksamheten bland svenskar i utlandet, årligen återkommande biblioteksskola av nio månaders längd samt upprättande av statens biblioteksbyrå blir kostnaderna följande.

	Ungefärliga kostnader för närvarande	Kostnader enligt förslag
1. Kommunala folkbibliotek	1 500 000	1 500 000
2. Studiecirkelbibliotek	500 000	500 000
3. Centralbibliotek	500 000	725 000
4. Vandringsbiblioteksverksamhet m. m. vid landsbiblioteken	20 000	40 000
5. Resekostnads- och traktamentsersättning vid biblioteksinspektion från lands- och centralbibliotek	15 800	22 300
6. Sjukhusbibliotek	50 000	50 000
7. Bibliotek vid fångvårdsanstalter	—	30 000
8. Truppförbandsbibliotek	82 000	200 000
9. Svenska sjömansbiblioteket	25 000	25 000
10. Biblioteksverksamhet bland svenskar i utlandet	13 000	22 000
11. Biblioteksskolan	4 600	20 000
12. Bibliotekskurser	3 700	18 000
13. Tillägg till grundkatalog	5 000	—
14. Sigtunastiftelsens bibliotek	5 000	5 000
15. Biblioteksbladet	4 500	4 500
16. Statens biblioteksbyrå	—	213 500
Summa kronor	2 728 600	3 375 300

Kostnadsökningen uppgår icke till hela det belopp, som tabellen utvisar. Denna upptar icke de nuvarande kostnaderna för biblioteksverksamheten vid fångvårdsanstalter och statliga sjukhus, ej heller de ur lägerkassorna utgående bidragen till truppförbandsbibliotek. Från ökningen bör vidare dragas de nuvarande kostnaderna för skolöverstyrelsens biblioteksrotel, vilka är svåra att exakt beräkna. Å andra sidan har i kostnadsberäkningarna icke medtagits ökningen av landsbibliotekens avlönings- och omkostnadsanslag.

Den andra etappen skulle enligt vårt förslag genomföras med början under budgetåret 1952/53. En sammanställning av kostnaderna för detta år ger följande resultat:

	Ungefärliga kostnader för närvarande	Kostnader enligt förslag
1. Kommunala folkbibliotek	1 500 000	3 500 000
2. Studiecirkelbibliotek	500 000	450 000
3. Handbokssamlingar vid studiehem	—	50 000
4. Centralbibliotek	500 000	725 000
5. Vandringsbiblioteksverksamhet m. m. vid landsbiblioteken	20 000	40 000
6. Resekostnads- och traktamentersättning vid biblioteksinspektion från lands- och centralbibliotek	15 800	22 300
7. Sjukhusbibliotek	50 000	500 000
8. Bibliotek vid fångvårdsanstalter	—	30 000
9. Truppförbandsbibliotek	82 000	200 000
10. Svenska sjömansbiblioteket	25 000	—
11. Biblioteksverksamhet bland svenskar i utlandet	13 000	22 000
12. Biblioteksskolan	4 600	20 000
13. Bibliotekskurser	3 700	18 000
14. Tillägg till grundkatalog	5 000	—
15. Sigtunastiftelsens bibliotek	5 000	5 000
16. Biblioteksbladet	4 500	4 500
17. Statens biblioteksbyrå	—	213 500
Summa kronor	2 728 600	5 800 300

II. *Skolbibliotek*

1. Bibliotek vid folkskolor

1. *Statsbidrag beräknat efter antalet elever*

Då antalet elever i folkskolan avsevärt ökas för varje läsår torde en beräkning av kostnaderna, baserad på nuvarande barnantal, ej längre vara aktuell vid tiden för ett realiserande av våra förslag. Vi har därför valt att söka beräkna kostnaderna för läsåret 1950/51.

Enligt de beräkningar, som publicerats i 1946 års skolkommissions betänkande (SOU 1948: 27 s. 512—13) kommer antalet barn i folkskolans klass 1—7 att läsåret 1950/51 vara 629 200. Dessutom kommer ett antal barn att tillhöra folkskolans klass 8. Enligt senaste officiella siffror är barnantalet i denna klass 3 200, en siffra som kan beräknas ha ökat något läsåret 1950/51. Medräknas klass 8, skall man alltså för detta läsår komma till en siffra, som med cirka 4 000 överstiger siffran 629 200.

Emellertid är i denna senare siffra även inräknade de barn i åldern 7—13 år, som tillhör skolor för barna- och ungdomsvården, vilka skolor vi uppfört under särskild kostnadsrubrik. Vi anser oss därför för det första anslagsåret böra räkna med omkring 632 000 barn. Kostnaden för dessa, efter 7 kronor per barn, skulle bli 4 424 000 kronor.

2. *Tilläggsbelopp för avdelningar av lägre typ*

Enligt senaste officiella siffror finns 4 707 avdelningar av B1-typ, 2 800 av B2-typ och 1 901 av B3-, D eller undantagstyp. Tilläggsbeloppen för dessa skulle bli (4 707 × 25 kronor =) 117 675 kronor + (2 800 × 50 kronor =) 140.000 kronor + (1 901 × 75 kronor =) 142 575 kronor eller tillsammans 400 250 kronor. Då antalet avdelningar, särskilt av D- eller undantagstyp, årligen minskas, torde det vara försvarligt att för läsåret 1950/51 räkna med ett något lägre belopp, eller 375 000 kronor.

3. *Beräknad kostnad för läsåren 1951/52—1957/58*

Beräknat antal elever, resp. statsbidrag läsåren 1951/52—1957/58

	1951—52	1952—53	1953—54	1954—55	1955—56	1956—57	1957—58
Klasserna 1-7	669 500	700 800	740 300	769 400	800 900	813 100	813 100
Statsbidrag räknat efter 7 kr. per elev	4 686 500	4 905 600	5 182 100	5 385 800	5 606 300	5 691 700	5 691 700

Ovanstående tabell visar antalet elever i klasserna 1—7 för läsåren 1951/52—1957/58 enligt skolkommissionens beräkningar. För beräkning av kostnaderna för ett genomförande av våra förslag behöver hänsyn däremot icke tagas till de nya obligatoriska klasserna 8 och 9. Skolkommissionen räknar själv med att förverkligandet av dess planer beträffande en utbyggnad med dessa klasser först kan taga sin början med läsåret 1958/59, då barnantalet i den nuvarande obligatoriska skolan åter börjar gå tillbaka. Härom säges i skolkommissionens betänkande (SOU 1948:27):

"Det synes å ena sidan vara klart, att den redan pågående och fram till senare hälften av 1950-talet fortsättande starka ökningen av barnantalet i de nu skolpliktiga åldrarna kommer att ställa sådana anspråk på såväl lararkrafterna som undervisningslokaler, att de, sedan dessa anspråk först tillgodosetts, knappast därutöver kan bli något mera betydande 'realutrymme' för ett genomförande under denna tid av den planerade skolreformen" (s. 527).

De anförda siffrorna torde emellertid med hänsyn till att en del distrikt har obligatorisk 8 klass och med hänsyn till att en viss försöksverksamhet kommer att sättas i gång böra höjas något.

Till ovan angivna kostnader kommer tilläggsbelopp för avdelningar av lägre typ, som för läsåret 1950/51 beräknades till 375 000 kr. Denna summa kommer emellertid med sannolikhet att minskas då antal avdelningar av lägre typ kommer att reduceras. Från och med läsåret 1958/59 kommer genomförandet av skolkommissionens förslag om en nioårig enhetsskola att ske i större omfattning men samtidigt minskas snabbt barn i klasserna 1—7, varför ytterligare stegring av kostnaderna i väsentlig grad motverkas.

2. Bibliotek vid andra statsunderstödda skolor

För övriga skolor blir ökningen av antalet elever under de närmaste åren endast av obetydlig omfattning, varför vi — med en del justeringar — lagt det nuvarande elevantalet till grund för våra kostnadsberäkningar för läsåret 1950/51.

1. *Högre folkskolor, kommunala mellanskolor, praktiska mellanskolor, kommunala flickskolor och kommunala gymnasier*

Elevantalet i kommunala flickskolor beräknas stiga något men detta kan uppvägas av en motsvarande minskning i de kommunala mellanskolorna. Med nuvarande elevantal 31 920 och full utbyggnad blir den årliga kostnaden 223 400 kronor. Full utbyggnad beräknas ske under första anslagsåret.

2. *Skolor tillhörande barna- och ungdomsvården, sorterande under socialstyrelsen*

Full utbyggnad beräknas ske under första anslagsåret. Med ett elevantal av 1 213 blir kostnaderna c:a 8 500 kronor.

3. *Anstalter för yrkesundervisning, sorterande under överstyrelsen för yrkesutbildning*

Elevantalet i dessa skolor torde endast stiga obetydligt under de närmaste åren. Med nuvarande antal elever — 13 140 — och full utbyggnad blir kostnaderna 92 000 kronor. Ett stort antal av skolorna saknar för närvarande bibliotek, och man kan räkna med relativt lång tid för full utbyggnad. Uppskattningsvis torde för läsåret 1950/51 behövas 50 000 kronor.

4. *Folkhögskolor*

Full utbyggnad beräknas ske första anslagsåret. Med nuvarande antal elever — 7 346 — och med hänsyn till föreslaget minimibelopp av 300 kronor per skola och år beräknas kostnaderna till 51 800 kronor.

5. *Under lantbruksstyrelsen sorterande skolor: lantmannaskolor, lantbruksskolor, lanthushållsskolor, trädgårdsskolor, mejeriskolor och jordbrukets yrkesskolor*

Omorganisation av dessa skolor har beslutats av 1949 års riksdag. Enligt lantbruksstyrelsens bedömande kan man räkna med ungefär samma elevantal som för närvarande — 4 092 st. Kostnaderna vid full utbyggnad och med hänsyn till föreslaget minimibelopp av 300 kronor per skola och år skulle bli 36 200 kronor. Full utbyggnad beräknas ske snabbt. För första anslagsåret beräknas kostnaderna till 30 000 kronor.

3. Utbildning, lokaler m. m.

1. *Kostnader för undervisning i bokkunskap*

Enligt vårt förslag skulle bibliotekarie i större skolor få fullgöra del av sin tjänstgöringsskyldighet genom att undervisa i bokkunskap i biblioteket. I vanliga fall torde detta, liksom hittills förekommit i ett ganska stort antal distrikt, kunna ske utan särskilda kostnader för statsverket. I den mån kostnader uppstår kommer de att belasta förslagsanslaget till avlöningar åt lärare vid folkskolorna.

2. *Utbildning av skolbibliotekarier*

Jämte en förbättrad utbildning av seminarieeleverna, föreslår vi, att två enveckorskurser årligen anordnas för utbildning av skolbibliotekarier. Kostnaderna för dessa kan i enlighet med de grunder, vilka vi tidigare föreslagit för folkbiblioteken, beräknas till 18 000 kronor. Till länsvis anordnade kurser utgår för närvarande 2 000 kronor. Detta belopp bör höjas till 4 000 kronor. Sammanlagda kostnaderna för utbildning av skolbibliotekarier blir alltså (18 000 kronor + 4 000 kronor =) 22 000 kronor.

3. *Seminariernas bibliotekarier*

För närvarande uppgår det sammanlagda arvodesbeloppet till folkskoleseminariernas bibliotekarier till 28 600 kronor. Skolöverstyrelsen

har för nästa år räknat med en höjning av ordinarie anslag till 30 000 kronor. Vi föreslår, att denna summa höjes till 40 000 kronor för att möjliggöra viss halvtidsanställning av bibliotekarier.

4. Sammanfattning av kostnadsberäkningar för skolbibliotek

	Ungefärliga kostnader för närvarande	Kostnader enligt förslag
1. Folkskolor: statsbidrag beräknat efter antalet elever	420 000	4 424 000
2. Folkskolor: tilläggsbelopp för avdelningar av lägre typ	—	375 000
3. Högre folkskolor, kommunala mellanskolor, praktiska mellanskolor, kommunala flickskolor och kommunala gymnasier	35 000	223 400
4. Skolor tillhörande barna- och ungdomsvården	150	8 500
5. Anstalter för yrkesundervisning	16 000	50 000
6. Folkhögskolor	18 000	51 800
7. Lantmannaskolor, lantbruksskolor, lanthushållsskolor, trädgårdsskolor, mejeriskolor och jordbrukets yrkesskolor	12 000	30 000
8. Utbildning av skolbibliotekarier	5 700	22 000
9. Arvoden åt seminariernas bibliotekarier	28 600	40 000
Summa kronor	535 450	5 224 700

Kap. 7. Sammanfattning av de sakkunnigas förslag

1. *Kommunala folkbibliotek*

Statsbidragsbestämmelserna avser att ge folkbiblioteksväsendet möjlighet att nå alla landets medborgare och erhålla sådana ekonomiska resurser, att en nödvändig effektivitet kan uppnås.

Kommunen bör alltjämt bibehållas som huvudman för biblioteksverksamheten. Kommunerna *ålägges* icke att upprätta folkbibliotek men *stimuleras* därtill genom statsbidragsbestämmelsernas utformning.

Kommunens bidrag till kostnaderna för biblioteksverksamheten fastställes till ett i förhållande till kommunens ekonomiska bärkraft fixerat *minimibelopp*. Beloppet föreslås till 8 öre per skattekrona, vilket innebär, att kommun med normalt skatteunderlag bidrager med halva kostnaderna för fullt utbyggd verksamhet. Om kommunen erlägger minimibeloppet, skall statsbidraget utgå med återstoden av skäliga kostnader för en effektiv biblioteksverksamhet. Statens andel i kostnaderna för denna skall garantera en tillfredsställande standard.

För varje bibliotek fastställes ett bidragsunderlag. Statsbidraget föreslås utgå med samma belopp som bidragsunderlaget minskat med kommunens andel. I bidragsunderlaget får medräknas kostnaderna för bokinköp och bokbindning, personal jämte ytterligare ett belopp intill 20 % av dessa utgifter, avsett att täcka viss del av övriga kostnader. I bidragsunderlaget får endast inräknas sådana kostnader, som är att anse som skäliga i förhållande till biblioteksverksamhetens omfattning och karaktär. I personalkostnader ingående assistent- och bibliotekarielöner får endast medräknas intill belopp motsvarande för bibliotekarie en lön enligt lönegrad Ca 24, för assistentbibliotekarie en lön enligt lönegrad Ca 21 i statens allmänna avlöningsreglemente. Bidragsunderlaget bestämmes på grundval av bibliotekets beräknade utgifter för kalenderår och maximeras till ett belopp motsvarande kr. 3:50 per invånare.

Som övergångsbestämmelse föreslås gälla under en period av högst tio år, att till kommun, som icke erlägger minimibeloppet, statsbidraget skall utgå med 50 % av bidragsunderlaget. Detta statsbidrag maximeras till 9 000 kronor.

Som villkor för erhållande av statsbidrag bör liksom nu gälla vissa bestämmelser angående styrelse, personal, lokal, handbokssamling, läsrum, öppethållande, försäkring, bokbeståndets sammansättning, inspektion m. m.

Bibliotek i kommun med minst 6 000 invånare skall vara tillgängligt också för personer boende utanför kommunen inom ett närmare fastställt område.

Bibliotek i kommun med minst 100 000 invånare skall tjänstgöra som lånecentral för biblioteken inom ett större område eller fullgöra liknande uppgifter.

Gällande bestämmelser om bidrag av statsmedel till anordnande av allmänna samlingslokaler föreslås tillämpliga också på lokaler, avsedda för enbart biblioteksverksamhet.

2. *Studiecirkelbibliotek*

Anslagen till studiecirkelbiblioteken föreslås successivt minskade för att helt försvinna efter en 10-årsperiod eller vid den tidigare tidpunkt, då den kommunala folkbiblioteksverksamheten kan beräknas vara i stort sett färdigbyggd och i stånd att övertaga studiecirkelbibliotekens uppgifter.

Skyldighet att förse studiehem och andra studielokaler med erforderliga handbokssamlingar bör i första hand åvila de kommunala folkbiblioteken. För att tillgodose behovet av handbokssamlingar i de fall, då de kommunala folkbiblioteken icke kan svara för uppgiften, föreslås ett årligt statsbidrag om sammanlagt 50 000 kronor utgå till studieförbunden.

Folkbildningsorganisationernas medinflytande över de kommunala folkbibliotekens bokinköp garanteras genom en bestämmelse om ovillkorlig skyldighet för biblioteksstyrelserna att upptaga till behandling av bildningsorganisationerna framställda förslag till bokinköp.

3. *Central- och landsbibliotek*

I särskild skrivelse har föreslagits, att den nuvarande centralbiblioteksorganisationen färdigbygges genom inrättande av landsbibliotek i Växjö och Västerås. För att motverka de brister, som nu vidlåder organisationen, föreslås denna vidare utbyggd genom inrättande av i första hand sju nya centralbibliotek. De nya centralbibliotekens verksamhetsområden bildas genom uppdelning av vissa län i två centralbiblioteksområden. Nya centralbibliotek föreslås upprättade i första hand i Stockholms, Östergötlands, Kalmar, Malmöhus, Älvsborgs, Skaraborgs och Västernorrlands län.

Statsbidraget till centralbiblioteksverksamheten föreslås alljämt utgå med 25 000 kronor per centralbibliotek och år. För att utjämna skiljaktigheterna i centralbibliotekens förutsättningar för sin verksamhet, som icke helt kan överbryggas genom uppdelningen av vissa centralbiblioteksområden, föreslås det totala årliga anslaget till centralbiblioteken utökat med 50 000 kronor till fördelning mellan de centralbibliotek, som kan komma i fråga.

Landsbibliotekens anslag för bokinköp förutsättes bli omprövade.

4. *Den interurbana låneverksamhetens organisation*

För att de vetenskapliga biblioteken i största möjliga utsträckning skall kunna frigöras från utlåningen till folkbiblioteken föreslås upprättande av s. k. lånecentraler. Folkbiblioteken i kommuner med minst 100 000 invånare ålägges enligt förslaget som tidigare nämnts uppgiften att fungera som lånecentraler för den interurbana låneverksamheten eller motsvarande uppgifter. Stadsbiblioteken i Stockholm och Malmö skall därvid efter räjongindelning svara för var sin del av landet, under det att Dicksonska folkbiblioteket i Göteborg skall svara för biblioteksverksamheten bland sjömän. Stockholms stadsbibliotek, som fungerar som lånecentral för större delen av landet, föreslås erhålla det leveransexemplar av det svenska trycket, som av justitieministern tidigare överlämnats till Göteborgs stadsbibliotek, men som nu inte erfordras för detta ändamål, sedan Göteborgs stadsbibliotek enligt tryckfrihetsförordningens bestämmelser tillgodoses på annat sätt.

5. *Bibliotek vid sjukvårdsanstalter*

Biblioteksverksamheten vid icke statliga sjukvårdsanstalter föreslås organiseras så, att sjukhusbiblioteken i normala fall får karaktär av filialer till de kommunala folkbiblioteken.

Statsbidrag med 12 kronor per vårdplats och år skall därvid utgå till den kommun, där sjukvårdsanstalten är belägen, eller till centralbiblioteket i området i de fall, då det kommunala folkbiblioteket saknar resurser att handha sjukhusbiblioteksverksamheten. Skulle verksamheten lämpligen icke kunna handhavas av det kommunala folkbiblioteket eller centralbiblioteket, föreslås statsbidraget utgå till vederbörande sjukvårdsanstalt.

Biblioteksverksamheten vid statliga sjukvårdsanstalter bör organiseras på enahanda sätt.

Den nuvarande skyldigheten för sjukhusens huvudmän att lämna s. k. ortsbidrag föreslås bortfalla. Sjukvårdsanstalterna skall bidraga till kostnaderna genom att ställa lokaler, försedda med erforderliga inventarier, till förfogande.

På utredningens initiativ har ett centralbibliotek för biblioteksverksamheten vid tuberkulossjukvårdsanstalter upprättats genom Svenska nationalföreningens mot tuberkulos försorg.

6. *Bibliotek vid fångvårdsanstalter*

Biblioteksverksamheten vid fångvårdsanstalter föreslås organiseras så, att anstaltsbiblioteken i normala fall får karaktär av filialer till de kommunala folkbiblioteken.

Statsbidrag, med 10 kronor per anstaltsplats och år från åttonde huvudtitelns biblioteksanslag, skall därvid utgå till den kommun, där fångvårdsanstalten är belägen eller till centralbiblioteket i området i de fall, då det kommunala folkbiblioteket saknar resurser att handha biblioteksverksamheten vid anstalten. Skulle verksamheten lämpligen inte kunna handhavas av det kommunala biblioteket eller centralbiblioteket, föreslås statsbidraget utgå till vederbörande fångvårdsanstalt.

Fångvårdsanstalterna skall bidraga till kostnaderna genom att ställa lokaler, försedda med erforderliga inventarier, till förfogande.

7. *Truppförbandsbibliotek*

Kostnaderna för biblioteksverksamheten vid truppförband föreslås bestridas helt av medel från åttonde huvudtitelns biblioteksanslag. Den nuvarande skyldigheten för truppförbanden att lämna s. k. ortsbidrag i form av lägerkassemedel skulle alltså bortfalla. Statsbidraget föreslås maximerat till 5 000 kronor för truppförband och år och utgår första året med sammanlagt 200 000 kronor.

Fördelningen av statsbidraget bör verkställas av statens biblioteksbyrå efter förslag av chefen för försvarsstaben och med hänsynstagande såväl till förbandens storlek som till de lokala förutsättningarna för truppförbandsbibliotekens verksamhet.

8. *Biblioteksverksamhet bland sjömän*

Dicksonska folkbiblioteket i Göteborg föreslås organisatoriskt överta svenska sjömansbibliotekets verksamhet. Förmedlingsstationer i utländska hamnar föreslås upprättade i större omfattning än hittills.

9. *Tornedalens bibliotek*

Kostnaderna för verksamheten bör liksom hittills bestridas av medel från anslaget till folkundervisningens befrämjande i rikets nordligaste gränsorter m. m.

10. *Biblioteksverksamhet bland svenskar i utlandet*

Kostnaderna bör helt bestridas av statsmedel. Den nuvarande skyldigheten för bibliotekens huvudmän att lämna s. k. ortsbidrag skulle alltså bortfalla.

Statsbidrag föreslås årligen utgå till svensk församling i utlandet för folkbiblioteksverksamhet med högst 2 000 kronor, till svensk skola i utlandet för skolbiblioteksverksamhet med högst 600 kronor samt till organisation, som bedriver läsrumsverksamhet för svenska sjömän i utlandet, med 300 kronor per läsrum.

11. *Biblioteksspersonalen*

En fortgående uppdelning av arbetsuppgifterna vid biblioteken på egentlig biblioteksspersonal och kontorspersonal förordas.

För den egentliga biblioteksspersonalen uppställes som kompetenskrav genomgång av statens biblioteksskola eller annan därmed jämställd utbildning. Basen för rekryteringen till bibliotekarieyrket bör breddas. Biblioteksskolan skall vara öppen för personer såväl med som utan akademiska examina. Av den sistnämnda kategorien skall enligt förslaget förutom vissa specificerade kunskapsmått krävas tre års elevutbildning vid större folkbibliotek. Av aspiranter med akademiska examina bör krävas ett års elevutbildning. Statens biblioteksskola, som föreslås gemensam för båda kategorierna biblioteksaspiranter, bör omfatta ett läsår och bli årligen återkommande. Fortbildningskurser bör anordnas.

Utbildningen av den icke heltidsanställda biblioteksspersonalen skall förbättras genom utökad kursverksamhet.

12. *Skolbibliotek*

1. Bibliotek vid folkskolor

Skolbiblioteket utgör en nödvändig förutsättning för skolans arbete och bör därför finnas vid alla skolor. Obligatoriska bibliotek bör upprättas vid alla folkskolor.

Kostnaderna bör helt bestridas av statsmedel. Den nuvarande skyldigheten för kommunerna att lämna s. k. ortsbidrag skulle alltså bortfalla. Statsbidrag föreslås utgå med ett för hela landets folkskolväsende enhetligt belopp, beräknat efter antalet i skolan inskrivna barn. Särskilda tilläggsbelopp föreslås utgå till skolor av lägre form för täckande

av de relativt större kostnaderna för biblioteksverksamheten i distrikt med mindre skolor.

Statsbidrag för biblioteksverksamhet i folk- och småskolor föreslås utgå med 7 kronor per barn och redovisningsår. Av detta belopp beräknas viss del, 2 kronor, i vanliga fall utgå till avlöning av skolbibliotekarie.

Tilläggsbeloppen bör utgå med 25 kronor för varje läraravdelning av B1-typ, 50 kronor för varje läraravdelning av B2-typ samt 75 kronor för varje läraravdelning av B3- eller D-typ.

2. Bibliotek vid andra statsunderstödda skolor

Statsbidrag efter i huvudsak samma grunder som till bibliotek vid folkskolor föreslås utgå även till följande statsunderstödda skolor:

1. högre folkskolor, kommunala mellanskolor, praktiska mellanskolor, kommunala flickskolor och kommunala gymnasier;
2. centrala verkstadsskolor, kommunala och enskilda anstalter för yrkesutbildning och kommunala handelsgymnasier;
3. skolor tillhörande barna- och ungdomsvården;
4. folkhögskolor, lantmannaskolor, lantbruksskolor, lanthushållsskolor, trädgårdsskolor, mejeriskolor och jordbrukets yrkesskolor.

3. Skolbibliotekets organisation m. m.

Skolbiblioteksverksamheten bör organiseras med en skolbibliotekarie vid varje skola. I varje distrikt med flera skolbibliotekarier bör en av dessa utses att som distriktsbibliotekarie leda skolbiblioteksverksamheten inom distriktet. Distriktsbibliotekarie skall äga närvara vid skolstyrelses behandling av biblioteksärenden, även om han ej är ledamot av skolstyrelsen. I de största skoldistrikten bör nedsättning av undervisningsskyldigheten kunna medgivas distriktsbibliotekarie.

Utbildningen av skolbibliotekarier bör förbättras dels genom att undervisningen i bok- och bibliotekskunskap får större plats på seminarierna utbildningsplan, dels genom anordnande av flera kurser för skolbibliotekarier.

Arbetsförhållandena för bibliotekarierna vid seminarier bör förbättras. En höjning av nu utgående arvodesbelopp föreslås för att möjliggöra halvtidsanställning av bibliotekarie vid de större seminarierna.

Regelbunden undervisning i bokkunskap bör meddelas i folkskolor och andra skolor. Härvid bör skolbibliotekarie kunna medgivas viss nedsättning av sin tjänstgöringsskyldighet som lärare för att kunna ägna sig åt denna undervisning.

Biblioteksslokalerna i större skolor bör utökas till att omfatta utlåningsrum, ett eller flera grupprum jämte ett arbetsrum för bibliotekarien. Statsbidrag föreslås utgå till den första uppsättningen biblioteksinventarier.

Särskild skolbibliotekskonsulent föreslås med uppgift att utöva den centrala ledningen av och tillsynen över skolbiblioteksverksamheten.

Skolbiblioteken bör i viss utsträckning hållas tillgängliga även för andra än skolans egna elever efter skoltidens slut.

Skolstyrelse föreslås få möjlighet att träffa överenskommelse med det kommunala folkbiblioteket på orten om visst samarbete.

13. *Rationalisering av det bibliotekstekniska arbetet*

En central instution, kallad "Bibliotekstjänst", föreslås upprättas för fullgörande av vissa bibliotekstekniska arbetsuppgifter. I styrelsen för densamma bör ingå representanter för kungl. maj:t, den statliga tillsynsmyndigheten samt Sveriges allmänna biblioteksförening. Verksamheten skall finansieras dels genom driftsinkomster, dels genom anslag ur ett belopp om 2 % av det samlade statsbidraget till folkbiblioteksväsendet, som föreslås innehållas för att användas till gemensamma åtgärder.

Ett bibliotekens korrespondensinstitut bör inrättas till hjälp vid bibliotekarieutbildningen.

14. *Organisation av statlig tillsynsmyndighet*

Den nuvarande biblioteksroteln inom skolöverstyrelsen föreslås ombildas till statens biblioteksbyrå, varvid chefens hittillsvarande titel "förste bibliotekskonsulent" utbytes mot titeln "biblioteksdirektör". Till byrån knytes utöver redan befintliga konsulenter en studierektor, konsulenten för skolbiblioteksverksamheten och en konsulent för biblioteksverksamheten inom sjukvård och fångvård.

Till statens biblioteksbyrå bör anslutas ett rådgivande organ, Statens biblioteksnämnd, bestående av representanter för olika biblioteksformer.

15. *Biblioteksreformens genomförande*

Biblioteksreformen föreslås genomförd i etapper.

Bil. 1.

Förslag till Kungl. Maj:ts kungörelse angående bidrag till folkbiblioteksväsendet

Kap. I.

Kommunala folkbibliotek

§ 1.

Till borgerlig kommun eller sammanslutning av borgerliga kommuner utgår statsbidrag för upprättande och underhåll av folkbibliotek eller system av folkbibliotek (huvudbibliotek med filialer) enligt nedan närmare angivna grunder.

Bidrag utgår ej till kommun, där landsbibliotek finnes upprättat.

§ 2.

Till grund för statsbidragets beräkning lägges ett bidragsunderlag, som i intet fall må beräknas till högre belopp än tre kronor 50 öre för varje i kommunen vid senaste årsskifte kyrkobokförd invånare. Bidragsunderlaget utgöres av bibliotekets utgifter såsom kommunalt folkbibliotek enligt fastställd utgiftsstat för det år, för vilket bidrag sökes (bidragsåret); dock må utgifter för andra ändamål än bokinköp, bokbindning och personal icke inräknas i underlaget till högre belopp än som motsvarar två tiondelar av utgiftssumman för bokinköp, bokbindning och personal. Som bidragsunderlag må icke godtagas utgifter, som äro uppenbart oskäliga i förhållande till omfattningen av bibliotekets verksamhet, ej heller personalutgifter, som överstiga för bibliotekarie den lön som skulle ha utgått till vederbörande befattningshavare, därest befattningen varit uppförd i lönegraden Ca 24 i statens allmänna avlöningsreglemente, för assistentbibliotekarie den lön som skulle ha utgått, därest befattningen varit uppförd i lönegraden Ca 21 i samma reglemente.

§ 3.

1. Statsbidraget utgår med samma belopp som bidragsunderlaget minskat med ett belopp motsvarande åtta öre för varje i kommunens inkomststat för bidragsåret upptagen skattekrona.

2. Till bibliotek, som jämlikt § 4 g tjänstgör som lånecentral för biblioteken inom ett större område eller åtagit sig liknande uppgifter av motsvarande omfattning, utgår statsbidraget med minst 75 000 kronor.

§ 4.

För utgående av det i § 3 omnämnda bidraget skola följande villkor gälla:

a) För biblioteket skall finnas en styrelse samt en av denna utsedd bib-

liotekarie, vilken närmast under styrelsen svarar för bibliotekets skötsel. Bibliotekarie, som ej är ledamot av bibliotekets styrelse, äger dock att vara närvarande vid styrelsens sammanträden och deltaga i överläggningarna men ej i besluten, med rätt för honom, där han så önskar, att få sin uttalade mening antecknad i styrelsens protokoll.

b) Bibliotekets personal skall besitta för sina befattningar erforderlig kompetens.

c) Biblioteket skall vara uppställt i lämplig lokal. Vid inredning av nya uteslutande för biblioteket avsedda lokaler, för vilka hyra uppgår till eller beräknas till minst 400 kronor, skall plan över biblioteket på förhand underställas statens biblioteksbyrå för granskning.

d) Bibliotek i kommun med minst 4 000 invånare skall, om ej statens biblioteksbyrå på särskild framställning medgiver undantag, hava ett läsrum, som under sakkunnig ledning hålles öppet minst två eftermiddagstimmar minst tre vardagar i veckan.

e) Biblioteket skall hållas tillgängligt för läsning på stället och hemlån å regelbundna tider minst tre gånger i veckan. Statens biblioteksbyrå äger dock medgiva inskränkning av öppethållandet.

f) Biblioteket skall vara kostnadsfritt tillgängligt för läsning på stället, och ingen avgift må tagas för boklån av låntagare, boende inom biblioteks-kommunen eller det större område, som i vederbörlig ordning fastställts som bibliotekets verksamhetsområde. Samma rätt till avgiftsfria boklån skall tillkomma sjöman, som tillfälligtvis vistas inom kommunen.

g) Bibliotek i kommun med minst 6 000 invånare skall hållas kostnadsfritt tillgängligt för utlåning även till personer boende utanför kommunen inom ett av statens biblioteksbyrå bestämt område och enligt de närmare bestämmelser, som biblioteksbyrån äger meddela. Bibliotek i kommun med minst 100 000 invånare skall enligt biblioteksbyråns närmare bestämmande tjänstgöra som lånecentral för biblioteken inom ett större område eller vara skyldigt att åtaga sig liknande uppgifter av motsvarande omfattning.

h) Biblioteket skall hållas försäkrat mot eldskada.

i) Biblioteket skall vara försett med handbokssamling, vars omfattning och sammansättning godkänts av chefen för statens biblioteksbyrå.

j) Bibliotekets bokbestånd skall i övrigt vara allsidigt valt under tillgodoseende, så långt ske kan, av de intressen, som på orten förefinnas, samt med lämplig fördelning mellan facklitteratur och skönlitteratur. Särskilt bör biblioteket beflita sig om att i möjligaste mån befrämja inom kommunen bedrivet folkbildningsarbete genom anskaffande av litteratur i anslutning till förekommande föreläsnings-, studiecirkel- och kursverksamhet liksom annan verksamhet av liknande slag. Av styrelse för på orten företrädd folkbildningsorganisation till biblioteksstyrelsen ingivna förslag om bokinköp skola av denna ovillkorligen upptagas till behandling. Kunna de framställda önskemålen icke tillgodoses, må förslagsställaren kunna insända förslaget till central- eller landsbiblioteket i området, som har att vidtaga erforderliga åtgärder för ett rimligt tillgodoseende av önskemålen.

k) Åt bibliotek, vars bokbestånd statens biblioteksbyrå icke finner i stort sett vara av tillfredsställande beskaffenhet ur moralisk eller konstnärlig synpunkt, må anslag beviljas allenast under förbehåll, att biblioteket ställer sig till efterrättelse de anvisningar i fråga om bokbeståndet, som lämnas av biblioteksbyrån.

1) Bibliotekets styrelse skall tillse, att litteratur, som är av beskaffenhet att kunna inverka skadligt, om den sättes i händerna på unga och omogna läsare, icke genom utlåning eller på annat sätt hålles tillgänglig för personer, som ej kunna anses besitta erforderlig mognad.

m) Biblioteket skall vara underkastat inspektion på det sätt nedan eller eljest särskilt föreskrives.

n) Bibliotekets böcker få ej i annan mån avhändas biblioteket än att utslitna eller föråldrade böcker må därifrån utgallras, så vida icke för särskilt fall chefen för statens biblioteksbyrå eller den, som enligt § 23 förrättar inspektion, lämnar sitt medgivande till att sådant även eljest må ske.

o) Biblioteket skall vara skyldigt att underkasta sig den kontroll och de villkor, som i övrigt av statens biblioteksbyrå prövas nödiga och lämpliga.

Kap. II.

Centralbibliotek

§ 5.

Kommunalt folkbibliotek, som prövas därtill lämpligt, må av Kungl. Maj:t kunna godkännas som centralbibliotek.

§ 6.

Centralbibliotek har att inom ett av Kungl. Maj:t bestämt område supplera de lokala bibliotekens arbete genom direkt och kostnadsfri utlåning av böcker, som behövas i studiesyfte, genom utsändande av vandringsbibliotek och genom bibliotekstekniskt vägledning enligt de närmare föreskrifter, som statens biblioteksbyrå utfärdar.

§ 7.

Till centralbibliotek utgår utöver det statsbidrag, som må tillkomma detsamma enligt bestämmelserna angående statsbidrag till kommunala folkbibliotek, ett särskilt centralbiblioteksanslag om 25 000 kronor för år räknat.

§ 8.

För att ett kommunalt folkbibliotek skall kunna godkännas såsom centralbibliotek och erhålla centralbiblioteksanslag fordras, att det har personal i erforderlig omfattning; att dess föreståndare, nedan kallad centralbibliotekarie, besitter den särskilda kompetens, som avses i § 9; att såväl utlåningsavdelning som läsrum hållas öppna på för allmänheten lämplig tid alla vardagar både för- och eftermiddagen samt att bokbeståndet är tillfredsställande till omfattning och sammansättning.

§ 9.

Vid tillsättande av ledig centralbibliotekarietjänst skall iakttagas, att kungörelse om ledigheten skall utfärdas samt att de inkomna ansökningshandlingarna skola av bibliotekets styrelse insändas till statens biblioteksbyrå, som efter prövning av de sökandes meriter har att till biblioteksstyrelsen avgiva yttrande, vari skall angivas, vilka av de sökande biblioteksbyrån an-

ser med hänsyn till ådagalagda insikter och praktisk bibliotekserfarenhet äga erforderlig kompetens till den sökta tjänsten. Därest så anses lämpligt, må biblioteksbyrån därvid uppföra de sökande i viss ordning med hänsyn till graden av deras skicklighet. Bibliotekets styrelse skall till befattningens innehavare utse en av dem, vilka av biblioteksbyrån förklarats äga erforderlig kompetens.

§ 10.

Till Konungen ställd ansökning från kommunalt folkbibliotek, att biblioteket må godkännas som centralbibliotek, skall senast den 1 oktober året före det, för vilket biblioteket önskar komma i åtnjutande av centralbiblioteksanslag, ingivas till statens biblioteksbyrå, som har att med eget yttrande överlämna ansökningen till Kungl. Maj:t.

§ 11.

Om folkbibliotek, som godkänts såsom centralbibliotek, ej längre fyller de villkor, som stadgas i § 8, eller bibliotekets styrelse förklarar sig ej längre önska, att biblioteket fungerar som centralbibliotek, skola de böcker och den materiel, som inköpts för medel anslagna för centralbiblioteksverksamheten, efter statens biblioteksbyrås beprövande antingen överlämnas till annat bibliotek med samma eller likartad uppgift eller eljest på lämpligt sätt användas.

§ 12.

Centralbibliotek skall vara skyldigt att underkasta sig den kontroll och de villkor, som i övrigt av statens biblioteksbyrå prövas nödiga och lämpliga.

Kap. III.

Bibliotek vid sjukvårdsanstalter

§ 13.

Till kommun, som enligt överenskommelse mellan vederbörande omhänderhar biblioteksverksamhet vid sjukvårdsanstalt, vilken står under medicinalstyrelsens inseende, utgår ett särskilt statsbidrag med 12 kronor för sängplats för år räknat.

§ 14.

Om vederbörande kommun icke kan åtaga sig att omhänderhava verksamheten, utgår i § 13 omnämnt statsbidrag till central(lands)biblioteket i området eller, därest icke heller detta kan åtaga sig uppgiften, till sjukvårdsanstalten.

§ 15.

För utgående av det i § 13 omnämnda bidraget skola följande villkor gälla:

a) Bidraget skall helt användas för sjukvårdsanstaltens bibliotek.

b) I de fall, då bidraget utgår till sjukvårdsanstalten, skall för biblioteket finnas en styrelse, bestående antingen av anstaltens styrelse eller av sär-

skilda av denna därtill utsedda personer. Vid styrelsens sammanträden äger en av statens biblioteksbyrå för tre år utsedd representant för det folkliga biblioteksväsendet att närvara och deltaga i överläggningarna men ej i besluten med rätt för honom att få sin mening antecknad i styrelsens protokoll.

c) Sjukvårdsanstalten skall kostnadsfritt tillhandahålla för verksamheten behövliga lokaler, försedda med erforderlig inredning.

d) Biblioteket skall varje vecka å regelbundna tider kostnadsfritt hållas tillgängligt för patienter och, där så är lämpligt, även för sjukhuspersonal; dock må i fråga om epidemisjukhus samt sådana sjukhusavdelningar, där eljest smittofara kan tänkas föreligga, böckerna tillhandahållas endast enligt av sjukhusets läkare bestämda regler.

e) Biblioteket skall i övrigt i tillämpliga delar vara underkastat vad i avseende på personal, bibliotekaries rätt att närvara vid biblioteksstyrelses sammanträden, försäkring, bokbestånd, inspektion samt böckers avhändande från biblioteket är stadgat i § 4.

f) Biblioteket skall vara skyldigt att underkasta sig den kontroll och de villkor, som i övrigt av statens biblioteksbyrå prövas nödiga och lämpliga.

§ 16.

Om biblioteket icke längre underhålles av ägaren, skola bibliotekets böcker efter statens biblioteksbyrås beprövande antingen överlämnas till annat bibliotek med samma eller likartad uppgift eller eljest på lämpligt sätt användas.

Kap. IV.

Bibliotek vid fångvårdsanstalter

§ 17.

Till kommun, som enligt överenskommelse mellan vederbörande omhänderhar biblioteksverksamhet vid fångvårdsanstalt, utgår ett särskilt statsbidrag med 10 kronor för varje plats å fångvårdsanstalten för år räknat.

§ 18.

Om vederbörande kommun icke kan åtaga sig att omhänderhava verksamheten, utgår i § 17 omnämnt statsbidrag till central(lands)biblioteket i området eller, därest icke heller detta kan åtaga sig uppgiften, till fångvårdsanstalten.

§ 19.

För utgående av det i § 17 omnämnda bidraget skola följande villkor gälla:

a) Bidraget skall helt användas för fångvårdsanstaltens bibliotek.

b) I de fall, då bidraget utgår till fångvårdsanstalten, skall för biblioteket finnas en styrelse, bestående av anstaltens direktör (föreståndare, styresman) såsom självskriven ordförande och en av denne utsedd representant för anstaltspersonalen samt en tredje ledamot utsedd av vederbörande anstaltsnämnd. De båda valda ledamöterna utses för ett år i sänder. Vid sty-

relsens sammanträden äger en av statens biblioteksbyrå för tre år utsedd representant för det folkliga biblioteksväsendet att närvara och deltaga i överläggningarna men ej i besluten med rätt för honom att få sin mening antecknad i styrelsens protokoll.

c) Fångvårdsanstalten skall kostnadsfritt tillhandahålla för verksamheten behövliga lokaler, försedda med erforderlig inredning.

d) Biblioteket skall varje vecka å regelbundna tider kostnadsfritt hållas tillgängligt för å anstalten intagna personer och, där så är lämpligt, även för anstaltens personal.

e) Biblioteket skall i övrigt i tillämpliga delar vara underkastat vad i avseende på personal, bibliotekaries rätt att närvara vid biblioteksstyrelses sammanträden, försäkring, bokbestånd, inspektion samt böckers avhändande från biblioteket är stadgat i § 4.

f) Biblioteket skall vara skyldigt att underkasta sig den kontroll och de villkor, som i övrigt av statens biblioteksbyrå prövas nödiga och lämpliga.

Kap. V.

Bibliotek vid truppförband

§ 20.

Till truppförband utgår statsbidrag för upprättande och underhåll av bibliotek vid förbandet. Bidraget utgår med högst 5 000 kronor för år räknat och fastställes inom ramen för tillgängliga medel under hänsynstagande till förbandens storlek och andra omständigheter av vikt för anslagsfrågans bedömande.

§ 21.

Om biblioteksverksamheten vid truppförband enligt överenskommelse mellan vederbörande omhänderhaves av det kommunala folkbiblioteket eller central(lands)biblioteket i området, skall i § 20 omnämnt statsbidrag utgå till kommunen eller central(lands)biblioteket, under villkor att statsbidraget helt användes för truppförbandets bibliotek.

§ 22.

För utgående av det i § 20 omnämnda bidraget skola följande villkor gälla:

a) I de fall, då biblioteksverksamheten ej enligt § 21 omhänderhaves av vederbörande folkbibliotek eller central(lands)biblioteket i området, skall truppförbandets bildningsråd utgöra truppförbandsbibliotekets styrelse. Vid styrelsens sammanträden äger en av statens biblioteksbyrå för tre år utsedd representant för det folkliga biblioteksväsendet att närvara och deltaga i överläggningarna men ej i besluten med rätt för honom att få sin mening antecknad i styrelsens protokoll.

b) Truppförbandet skall kostnadsfritt tillhandahålla för verksamheten behövliga lokaler, försedda med erforderlig inredning.

c) Biblioteket skall minst tre gånger i veckan å regelbundna tider kostnadsfritt hållas tillgängligt för truppförbandets personal. Statens biblioteksbyrå äger dock medgiva inskränkning av öppethållandet. Läsrum b r om möjligt hållas tillgängligt dagligen under personalens fritid.

d) Biblioteket skall i övrigt i tillämpliga delar vara underkastat vad i avseende på personal, bibliotekaries rätt att närvara vid biblioteksstyrelses sammanträden, försäkring, bokbestånd, inspektion samt böckers avhändande från biblioteket är stadgat i § 4.

f) Biblioteket skall vara skyldigt att underkasta sig den kontroll och de villkor, som i övrigt av statens biblioteksbyrå prövas nödiga och lämpliga.

Kap. VI.

Biblioteksinspektion

§ 23.

1. Inspektion av bibliotek, som åtnjuta statsbidrag enligt denna kungörelse, verkställes av chefen för statens biblioteksbyrå eller vid byrån anställda bibliotekskonsulenter.

2. Inom område för central- eller landsbibliotek verkställes inspektion i fråga om bibliotek i kommuner med mindre än 10 000 invånare jämväl av central(lands)bibliotekarien eller, därest statens biblioteksbyrå sådant medgiver, annan därtill lämplig person bland central(lands)bibliotekets personal.

Kap. VII.

Gemensamma bestämmelser

§ 24.

1. Ansökning om statsbidrag enligt §§ 3, 7, 13 och 17 skall ingivas till statens biblioteksbyrå före den 15 februari det arbetsår, för vilket bidrag sökes.

2. Ansökning om statsbidrag enligt § 20 skall före den 1 augusti det arbetsår, för vilket bidrag sökes, ingives till chefen för försvarsstaben, som har att med eget yttrande översända ansökningen till statens biblioteksbyrå.

3. Ansökning skall vara avfattad i huvudsaklig överensstämmelse med av statens biblioteksbyrå fastställda formulär samt vara åtföljt av de handlingar, som biblioteksbyrån föreskriver.

§ 25.

Statsbidrag, som enligt bestämmelserna i denna kungörelse skulle ha slutat å öretal, fastställes till närmast lägre hela krontal.

§ 26.

Det åligger statens biblioteksbyrå att meddela beslut rörande i § 24 omförmälda ansökningar, vad angår bidrag åt bibliotek vid sjukvårdsanstalt samt fångvårdsanstalt först efter samråd med medicinalstyrelsen, respektive fångvårdsstyrelsen. Biblioteksbyrån äger därvid till prövning upptaga ansökning utan hinder därav att någon avvikelse i fråga om den föreskrivna tiden för dess ingivande ägt rum. Underrättelse om biblioteksbyråns i denna paragraf avsedda beslut skall ofördröjligen meddelas statskontoret, riksräkenskapsverket och sökanden samt i fråga om bibliotek vid sjukvårds-

anstalt medicinalstyrelsen, i fråga om bibliotek vid fångvårdsanstalt fångvårdsstyrelsen ävensom i fråga om bibliotek vid truppförband chefen för försvarsstaben.

§ 27.

Det åligger statskontoret att till vederbörande bidragsberättigade utbetala enligt denna kungörelse beviljade statsbidrag så snart ske kan efter det att statskontoret erhållit del av statens biblioteksbyrås beslut rörande bidraget. Statskontoret skall härvid iakttaga i beslutet angivna villkor och bestämmelser samt efterföljande särskilda föreskrift.

Av statsbidrag enligt § 3 utbetalas till sökanden 98 hundradelar, avrundade till närmast lägre hela krontal. Återstoden disponeras av statens biblioteksbyrå, som äger använda beloppet för gemensamma biblioteksändamål enligt därom meddelade särskilda bestämmelser.

Övergångsbestämmelse

Intill utgången av år 19.. må efter därom av vederbörande kommun gjord ansökning i § 1 avsett statsbidrag i stället för att utgå enligt § 3 kunna utgå med högst hälften av bidragsunderlaget. Bidraget må dock i intet fall överstiga 9 000 kronor.

Bil. 2.

Förslag till ändrad lydelse av Kungl. Maj:ts kungörelse om bidrag och lån av statsmedel för anordnande av allmänna samlingslokaler (SFS 913/1942; jmf. 354/1945).

Allmänna bestämmelser

§ 1.

Med *allmänna samlingslokaler* — — — — — för tillsyningsman.

Lokaler för kommunala folkbibliotek, som avses i kungörelsen den .... (nr ....) angående bidrag till folkbiblioteksväsendet, jämställas i denna kungörelse i tillämpliga delar med allmänna samlingslokaler.

Bil. 3.

Förslag till Kungl. Maj:ts kungörelse angående bidrag till skolbiblioteksväsendet

§ 1.

För upprättande och underhåll av skolbibliotek vid folk- eller småskola utgår till skoldistrikt för redovisningsår statsbidrag med 7 kronor för varje lärjunge, som vid slutet av närmast föregående läsår var inskriven och åt-

njöt undervisning vid folk- eller småskola, inbegripet vid till folk- eller småskoleseminarium knuten övningsskola. Därjämte utgår tilläggsbelopp för varje läraravdelning av B1-typ med 25 kronor, av B2-typ med 50 kronor och av B3 eller D-typ med 75 kronor.

§ 2.

För upprättande och underhåll av skolbibliotek vid folk- eller småskola, inrättat vid barnhem, som enligt beslut av Kungl. Maj:t åtnjuter statsbidrag till avlöning åt lärare, må statsbidrag utgå till huvudmannen enligt de i 1 § stadgade grunderna.

§ 3.

För upprättande och underhåll av skolbibliotek må statsbidrag för redovisningsår utgå till

a) högre folkskola, kommunal mellanskola, praktisk mellanskola, kommunal flickskola och kommunalt gymnasium
b) central verkstadsskola, kommunal anstalt för yrkesundervisning samt sådan enskild, under skolöverstyrelsens eller överstyrelsens för yrkesutbildning inseende ställd läroanstalt, vars bildningsmål enligt vederbörande tillsynsmyndighet är jämförligt med ovannämnda anstalters; särskild anstalt för yrkesundervisning under inseende av överstyrelsen för yrkesutbildning, statsunderstött handelsgymnasium, mejeriskola och jordbrukets yrkesskolor
c) statsunderstödd folkhögskola, lantmannaskola, lantbruksskola, lanthushållsskola och trädgårdsskola samt
d) annan läroanstalt efter Kungl. Maj:ts prövning i varje särskilt fall.

För under a) nämnda skolor utgår statsbidrag med 7 kronor för varje lärjunge, som vid slutet av föregående läsår var inskriven och åtnjöt undervisning vid skolan; för under b) nämnda anstalter utgår statsbidraget med 7 kronor för varje elev, som under sist förflutna läsår under minst 3 månader (90 dagar) varit inskriven och åtnjutit regelbunden heldagsundervisning vid anstalten; för under c) nämnda skolor utgår statsbidrag efter samma grunder som för b), dock med lägst 300 kronor.

§ 4.

För upprättande och underhåll av skolbibliotek vid skolor tillhörande barna- och ungdomsvården utgår statsbidrag för redovisningsår med 7 kronor för varje lärjunge, som vid slutet av föregående läsår var inskriven och åtnjöt undervisning vid skolorna. På förslag av socialstyrelsen fördelar statens biblioteksbyrå beloppet mellan de olika skolorna.

§ 5.

Av statsbidraget skall 2 kronor för år och elev utgå till skolbibliotekaries arvode, därest ej jämkning i arvodet anses skälig på grund av överenskommet samarbete enligt § 7.

§ 6.

1. Skolöverstyrelsen må, efter framställning av skolstyrelse eller statens folkskolinspektör, fastställa, att lärare, som tillika är skolbibliote-

karie, skall kunna fullgöra del av sin undervisningsskyldighet genom att undervisa i bokkunskap och i övrigt handleda elever i bibliotekets utnyttjande. I skola med 6—15 läraravdelningar må härför användas 1 veckotimme, i skola med 16—30 avdelningar 2 veckotimmar, i skola med 31—45 avdelningar 3 veckotimmar och i skola med över 45 avdelningar 4 veckotimmar.

Vad i första stycket sägs skall äga motsvarande tillämpning då undervisning i bokkunskap ingår i undervisningsplanen för annan skola än folkskola.

2. I särskilda fall må skolöverstyrelsen, efter framställning av skolstyrelse eller statens folkskolinspektör, fastställa nedsättning av undervisningsskyldigheten för skolbibliotekarie, som förestår skolbiblioteksverksamheten inom större skoldistrikt.

§ 7.

Skolstyrelse eller styrelse för under 3 § nämnda skolor må, efter lärarkårens hörande, överenskomma med ortens folkbibliotek om samarbete.

§ 8.

Som villkor för erhållande av statsbidrag skall gälla:

a) I varje skola för vilken statsbidrag erhålles, upprättas genom vederbörande myndighets försorg ett efter skolans storlek, undervisningens krav och andra förhållanden väl lämpat bibliotek, uppställt i lämplig lokal.

b) Bokurvalet till biblioteket skall dels tillgodose undervisningens behov av för olika ålders- och klasstadier lämpad facklitteratur i olika ämnen, dels lärjungarnas behov av lämplig skönlitteratur och förströelseläsning. Litteratur, som kan skadligt påverka unga och omogna läsare, må ej införlivas med biblioteket.

Biblioteket skall vara försett med en handbokssamling, som i största möjliga utsträckning sammansättes så att den kan användas av både lärare och elever.

En mindre del av anslaget må användas till inköp av böcker, som kunna vara läraren till hjälp vid undervisningen. Vid urval av dessa böcker bör iakttagas vad som ovan sagts om handbokssamling.

c) Biblioteket skall hållas tillgängligt under lästerminerna minst 2 gånger i veckan på regelbundna tider samt under ferierna i den utsträckning skolöverstyrelsen kan komma att bestämma.

d) Skolstyrelse skall årligen till skolöverstyrelsen inlämna redogörelse för skolbiblioteksverksamheten inom distriktet.

e) I varje skoldistrikt skall finnas en bibliotekarie, distriktsbibliotekarie, i vanliga fall en inom distriktet tjänstgörande lärare, som leder skolbiblioteksverksamheten vid distriktets folk- och småskolor och förestår en gemensam skolbibliotekscentral. I varje större skola må därjämte finnas en särskild bibliotekarie, som svarar för bibliotekets skötsel.

f) I varje skoldistrikt tillsättes en rådgivande biblioteksnämnd, bestående av distriktets skolledare, skolbibliotekarier eller representanter för dessa samt representanter för de lärarkategorier som ej företrädas av skolbibliotekarierna. Dessa representanter utses av skolbibliotekarierna, respektive lärarkåren. Biblioteksnämnd må även tillsättas för varje större folkskola eller annan skola.

g) Skolbibliotekarie eller, i distrikt med flera bibliotekarier, distriktsbibliotekarie, som ej är ledamot av skolstyrelsen äger att vara närvarande vid skolstyrelsens sammanträden och deltaga i överläggningarna om biblioteksärenden, men ej i besluten.

h) Biblioteket skall vara skyldigt att underkasta sig den kontroll och de villkor, som i övrigt av skolöverstyrelsen prövas nödiga och lämpliga.

§ 9.

1. Rekvisition av statsbidrag till bibliotek vid folk- eller småskola skall avse redovisningsår och av skolstyrelsen, respektive huvudman för barnhem i två exemplar enligt i vederbörlig ordning fastställt formulär ingivas till statens folkskolinspektör efter juli månads ingång men före augusti månads utgång det redovisningsår för vilket bidrag sökes.

Rekvisitionen skall grunda sig på de uppgifter om antalet lärjungar vid vårterminens slut, som lämnas i de i § 66, mom. 1, folkskolestadgan, föreskrivna statistiska uppgifterna samt i förekommande fall innehålla uppgift om det antal avdelningar av B- och D-typ som finnas inom distriktet vid början av det redovisningsår rekvisitionen avser.

Efter granskning av rekvisitionen skall folkskolinspektören med eget yttrande översända det ena exemplaret till länsstyrelsen (statskontoret) som efter egen granskning har att skyndsamt utanordna statsbidraget.

2. Styrelse för sådan läroanstalt som avses i 3 § skall efter juli månads ingång men före augusti månads utgång det redovisningsår, för vilket bidrag avses, till länsstyrelsen (statskontoret) ingiva rekvisition om statsbidrag åtföljt av ett yttrande av vederbörande rektor eller skolföreståndare. Efter granskning av rekvisitionen skall länsstyrelsen (statskontoret) skyndsam utanordna statsbidraget.

3. För de skolor som avses i 4 § skall socialstyrelsen efter juli månads ingång men före augusti månads utgång det redovisningsår, för vilket bidrag sökes, till statens biblioteksbyrå ingiva rekvisition om statsbidrag för samtliga skolor tillhörande barna- och ungdomsvården med förslag om fördelning av beloppet mellan de olika skolorna. Efter granskning av rekvisitionen beslutar statens biblioteksbyrå om de belopp, som skola utgå till varje skola, och inviger rekvisitionen till statskontoret, som efter egen granskning har att skyndsamt utanordna statsbidraget.

Därest § 8, mom. g, påkallar ändring i lagen om församlingsstyrelse förutsätter vi, att åtgärd för sådan ändring vidtages.

Bil. 4.

Förslag till ändring av folkskolestadgan (SFS 604/1921).

§ 11 ges följande lydelse:

Skolstyrelse skall i var och en av distriktets folk- och småskolor inrätta ett efter skolans storlek, undervisningens krav och andra förhållanden väl lämpat skolbibliotek uppställt i lämplig lokal samt i övrigt iakttaga gällande bestämmelser om skolbibliotek.

Bil. 5.

Förslag till ändring av Kungl. Maj:ts kungörelse angående statsbidrag till byggnadsarbeten för folkskoleväsendet (SFS 882/1945).

§ 3, mom. 2, ges följande lydelse:

Statsbidrag må utgå till — — — — — expeditionsrum, biblioteksavdelning, läkarrum — — — — — kontroll. Till statsbidragsberättigade kostnader må — — — — — till gymnastiksalar, biblioteksavdelning, slöjdsalar och skolkök.

Sakregister

Anstalter för yrkesundervisning 97, 112—113
Bibliotekarie, se Biblioteksspersonal
Bibliotekens försäljningscentral 126, 128
Biblioteksbyggnader, Bidrag till uppförande 57—59
Biblioteksdirektör 130, 141, 156
Biblioteksinspektion 17, 21, 139
Bibliotekskonsulenter 10, 126, 128—129, 131—132, 141—142, 156
Biblioteksspersonal
  Kompetens 34—35, 39, 83—86, 92—93
  Löne- och anställningsförhållanden 39, 92, 93
  Utbildning 36—39, 40, 86—92, 93, 140—141, 154 (Stockholms stadsbibliotek 37—38, 91—92)
Biblioteksråd: Danmark 132—133
Biblioteksskolan 35, 36—37, 89—90, 140—141, 154
Biblioteksstyrelse 17, 30, 31, 33, 77, 79
Biblioteksteknisk vägledning 23—24
Bibliotekstjänst 127—128, 136
Bidragsunderlag 48—53
Bokbil 65
Bokkunskap 116—117
Bygdekursbibliotek 32
Centralbibliotek 11, 12, 13, 22—24, 60, 61, 63—67, 139, 151—152
Distriktsbibliotekarie se Skolbibliotekarie
Elevutbildning 36, 86—89
  Danmark 88
Elevutbildningsbibliotek 36, 87
Filialbibliotek 32, 46, 59—60, 62, 79
Folkbibliotekens utländska vandringsbibliotek (FUV) 126
Folkebibliotekernes bibliografiske kontor 127
Folkhögskolor 97, 114—115
Folkskolebibliotekskommitterade 98, 110—111, 123
Folkskolor 95—96, 101—112, 154—155
Fortbildningskurser 37, 38, 90
Fristående studiecirkel 19, 20, 22
Fångvårdsanstalter 28, 76—77, 139, 153
Föreningsbibliotek, se Studiecirkelbibliotek
Försvarsstabens fältbibliotek 13, 28, 29
Grenbibliotek 32, 81
Grundkatalog 126
Grundunderstöd 17

Handbokssamling 17, 56, 138, 151
Högre folkskolor 97, 112, 155
Interurban låneverksamhet 25, 67—72, 152
Jordbrukets yrkesskolor 115—116, 155
Klassbibliotek 99, 104
Kommunala flickskolor 97, 112, 155
Kommunala folkbibliotek 15—18, 41—59, 137—138, 150—151
Kommunala mellanskolor 97, 112, 155
Korrespondensinstitut 89, 93, 128, 156
Kostnadsberäkningar 137—149
Landsbibliotek 11, 22, 23, 24, 63—64, 67
Lantbruksskolor 97, 115, 155
Lanthushållsskolor 97, 115, 155
Lantmannaskolor 97, 115, 155
Lånecentral 68—72
Läsrum 17, 56
Läsrumsverksamhet för svenska sjömän i utlandet 34, 82, 154
Mejeriskolor 115—116, 155
Obligatoriska skolbibliotek 98—101, 102—103
Ortsbidrag
  Folkbibliotek 17
  Sjukhusbibliotek 27
  Sjömansbibliotek 32
  Svensk skola i utlandet 34
  Svenskar i utlandet 33
  Truppförbandsbibliotek 30, 78
Rationalisering av det biblioteksteknikska arbetet 34, 82—83, 126—128, 156
Referensbokssamling, se Handbokssamling
Resestipendier 90—91
Samarbete
  med folkbildningsarbetet 134—135
    skolbibliotek 112, 124—125
    vetenskapliga bibliotek 132—133
Seminariebibliotek 121—123
Seminariebibliotekarie 122—123
Sjukhusbibliotek 25—28, 72—76, 139, 152—153
Sjömansbibliotek 30—32, 80—81, 153
Skolbibliotek 95—125, 145—149, 154—156
  Lokaler 119—121
  Rådgivande biblioteksnämnd 105
Skolbibliotekarie 104—105
  Arvode 110—112
  Pedagogiska uppgifter 116—117
  Utbildning 118—119
Skolbibliotekets organisation 103—105, 155—156
Skolbibliotekskonsulent 123—124
Skolbiblioteksklokaler, Statsbidrag till inredning 120—121
Skolor tillhörande barna- och ungdomsvården 97, 113—114, 155
Statens biblioteksbyrå 130—132, 141—143, 156
Statens biblioteksnämnd 132—133, 156

Statens folkbildningsnämnd 134
Statsbidrag
Biblioteksbyggnader 57—59
Centralbibliotek 67
Fångvårdsanstalter 77
Handbokssamlingar vid studiehem 62
Kommunala folkbibliotek 43—57
Sjukhusbibliotek 72—75
Skolbibliotek 105—116, 145—149
Svenska sjömansbiblioteket 32, 81
Svenskar i utlandet 82
Truppförbandsbibliotek 78—79
Statsunderstöd
Centralbibliotek 24
Kommunala folkbibliotek 16—18
Maximering 18
Sjukhusbibliotek 26, 27
Skolbibliotek 96, 97, 98
Studiecirkelbibliotek 19, 20, 21—22
Svenska sjömansbiblioteket 32
Svenskar i utlandet 33—34
Truppförbandsbibliotek 29, 30
Stiftsbibliotek, se Landsbibliotek
Studiecirkelbibliotek 10, 11, 19—22, 59—63, 139, 151
Kommunalisering 20—21, 59—61
Lokala utgifter 21
Studierektor 131, 141, 156
Svenska folkbibliotekarieföreningen 39
Svenska nationalföreningen mot tuberkulos 76
Svenska sjömansbiblioteket 12, 13, 30—32, 80—81
Svenskar i utlandet 33—34, 82, 140, 153
Sveriges allmänna biblioteksförening 98, 126—127, 128, 156
Sveriges allmänna folkskollärareförening 98
Tilläggsunderstöd 18, 46
Tornedalens bibliotek 32—33, 81—82, 153
Truppförbandsbibliotek 13, 29—30, 78—80, 139, 153
Truppförbandsbibliotekarie: Utbildning 30, 79
Trädgårdsskolor 97, 115, 155
Tuberkulossjukvårdsanstalter: Centralbibliotek 75—76
Vandringsbibliotek 23, 32, 60, 63, 65, 126
2 %-avdraget 89, 128, 136, 141 156

Innehållsförteckning

Sid.

Skrivelse till Statsrådet och Chefen för Ecklesiastikdepartementet 3
Kap. 1. Inledning 5
I. Utredningsuppdraget 5
II. Utredningsarbetets bedrivande 8
Kap. 2. Kortfattad historisk översikt över det svenska folk- och skolbiblioteksväsendet 9
Tiden fram till 1905 9
Tiden 1905—1930 10
Folkbildningssakkunnigas betänkande 11
Tiden efter 1930 12
Kap. 3. Folkbibliotek 15
I. Det nuvarande läget 15
1. Kommunala och med dem likställda folkbibliotek 15
2. Studiecirkelbibliotek 19
3. Central- och landsbibliotek 22
4. Den interurbana låneverksamhetens organisation 25
5. Sjukhusbibliotek 25
6. Bibliotek vid fångvårdsanstalter 28
7. Truppförbandsbibliotek 29
8. Biblioteksverksamhet bland sjömän 30
9. Tornedalens bibliotek 32
10. Biblioteksverksamhet bland svenskar i utlandet 33
11. Den heltidsanställda biblioteksspersonalen 34
1. Arbetsuppgifternas uppdelning s. 34. — 2. Kompetens s. 34. — 3. Utbildning s. 36. — 4. Löne- och anställningsförhållanden s. 39.
12. Den icke heltidsanställda biblioteksspersonalen 39
1. Rekrytering och kompetens s. 39. — 2. Utbildning s. 40. — 3. Löne- och anställningsförhållanden s. 40.
II. Principiella synpunkter på folkbibliotekens uppgifter och organisation 41
III. Förslag till åtgärder 43
1. Kommunala folkbibliotek 43
1. Inledning s. 43. — 2. Biblioteksverksamhet i varje kommun s. 44. — 3. Garantier för biblioteksverksamhetens effektivitet s. 45. — 4. Statsbidragssystemets huvudprinciper s. 48. — 5. Bidragsunderlaget s. 48. — 6. Bidragsunderlagets maximering s. 52. — 7. Kommunandelens storlek s. 53. — 8. Statsbidragets storlek s. 54. — 9. Övergångsbestämmelse

s. 55. — 10. Särskilda villkor för statsbidrag s. 56. — 11. Bidrag för uppförande av biblioteksbyggnader s. 57.
2. Studiecirkelbibliotek 59
3. Central- och landsbibliotek 63
4. Den interurbana låneverksamhetens organisation 67
5. Sjukhusbibliotek 72
6. Bibliotek vid fångvårdsanstalter 76
7. Truppförbandsbibliotek 78
8. Biblioteksverksamhet bland sjömän 80
9. Tornedalens bibliotek 81
10. Biblioteksverksamhet bland svenskar i utlandet 82
11. Biblioteksspersonalen 82
1. Arbetsuppgifterna 82
2. Den egentliga biblioteksspersonalen. Personal med heltidsanställning 83
1. Kompetenskrav s. 83. — 2. Utbildning (a) Elevutbildning; (b) Biblioteksskolan; (c) Fortbildningskurser s. 86. — 3. Utbildning vid Stockholms stadsbibliotek s. 91. — 4. Löne- och anställningsförhållanden s. 92.
3. Den icke heltidsanställda biblioteksspersonalen 92
1. Kompetenskrav s. 92. — 2. Utbildning s. 93. — 3. Löne- och anställningsförhållanden s. 93.
Kap. 4. Skolbibliotek 95
I. Det nuvarande läget 95
1. Bibliotek vid folkskolor 95
2. Bibliotek vid andra statsunderstödda skolor 97
II. Principiella synpunkter på skolbibliotekets uppgifter och organisation 98
III. Förslag till åtgärder 101
1. Bibliotek vid folkskolor 101
1. Brister i den nuvarande skolbiblioteksverksamheten 101
2. Obligatoriska skolbibliotek 102
3. Skolbibliotekets organisation 103
4. Principer för statsbidragets beräkning 105
1. Anslag till bokinköp m. m. s. 106. — 2. Skolbibliotekariens arvode s. 110.
2. Bibliotek vid andra statsunderstödda skolor 112
1. Högre folkskolor m. fl. 112
2. Anstalter för yrkesundervisning 112
3. Skolor tillhörande barna- och ungdomsvården 113
4. Folkhögskolor 114
5. Lantmannaskolor, lantbruksskolor, lanthushållsskolor och trädgårdsskolor 115
6. Mejeriskolor och jordbrukets yrkesskolor 115
3. Utbildning, lokaler m. m. 116
1. Skolbibliotekariens pedagogiska uppgifter 116
2. Utbildning av skolbibliotekarier 118
3. Skolbibliotekets lokaler 119
4. Seminariebiblioteken 121

5. Skolbibliotekens centrala ledning 123
6. Samarbetsfrågor 124
Kap. 5. Gemensamma frågor 126
I. Åtgärder för rationalisering av det biblioteksteknisk a arbetet .. 126
II. Organisationen av den statliga tillsynsmyndigheten 128
III. Samarbetsfrågor 133
1. Samarbete mellan folkbibliotek och vetenskapliga bibliotek 133
2. Samarbete mellan folkbibliotek och folkbildningsarbetets övriga verksamhetsgrenar 134
IV. Tidpunkten för biblioteksreformens genomförande 135
Kap. 6. Kostnadsberäkningar 137
I. Folkbibliotek 137
1. Kommunala folkbibliotek 137
2. Studiecirkelbibliotek 138
3. Handbokssamlingar vid studiehem och studielokaler m. m. 138
4. Centralbibliotek 139
5. Vandringsbiblioteksverksamhet m. m. vid landsbiblioteken 139
6. Resekostnads- och traktamentsersättningar vid biblioteksinspektion från lands- och centralbibliotek 139
7. Sjukhusbibliotek 139
8. Bibliotek vid fångvårdsanstalter 139
9. Truppförbandsbibliotek 139
10. Biblioteksverksamhet bland svenskar i utlandet 140
11. Biblioteksskolan 140
12. Bibliotekskurser 140
13. Statens biblioteksbyrå 141
14. Övriga kostnader 143
15. Sammanfattning av kostnadsberäkningar för folkbibliotek .. 143
II. Skolbibliotek 145
1. Bibliotek vid folkskolor 145
1. Statsbidrag beräknat efter antalet elever. — 2. Tilläggsbelopp för avdelningar av lägre typ. — 3. Beräknad kostnad för läsåren 1951/52—1957/58
2. Bibliotek vid andra statsunderstödda skolor 146
1. Högre folkskolor, kommunala mellanskolor och kommunala gymnasier. — 2. Skolor tillhörande barna- och ungdomsvården. — 3. Anstalter för yrkesundervisning. — 4. Folkhögskolor. — 5. Lantmannaskolor, lantbruksskolor, lanthushållsskolor, trädgårdsskolor, mejeriskolor och jordbrukets yrkesskolor.
3. Utbildning, lokaler m. m. 148
1. Kostnader för undervisning i bokkunskap. — 2. Utbildning av skolbibliotekarier. — 3. Seminariernas bibliotekarier.
4. Sammanfattning av kostnadsberäkningar för skolbibliotek .. 148
Kap. 7. Sammanfattning av de sakkunnigas förslag 150
Bilagor.
1. Förslag till kungl. maj:ts kungörelse angående understödjande av folkbiblioteksväsendet 157

2. Förslag till ändring av kungl. maj:ts kungörelse angående bidrag och lån av statsmedel för anordnande av allmänna samlingslokaler (SFS 813/1942; jmf. 354/1945) 164
3. Förslag till kungl. maj:ts kungörelse angående understödjande av skolbiblioteksväsendet 164
4. Förslag till ändring av folkskolestadgan (SFS 604/1921) 167
5. Förslag till ändring av kungl. maj:ts kungörelse angående statsbidrag till byggnadsarbeten för folkskoleväsendet (SFS 882/1945) 168
Sakregister 169

RÄTTELSE

S. 11 i 167 r. 11 nedifrån står *inviger*, läs *ingiver*.

Statens offentliga utredningar 1949

Systematisk förteckning

(Siffrorna inom klammer beteckna utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen.)

Allmän lagstiftning. Rättsskipning. Fångvård.

Utredning med förslag om lösdrivarlagens upphävande m. m. [4]
Kriminalvård i frihet. Fångvårdsstyrelsens utredning ang. skyddsarbetets organisation m. m. [6]
Betänkande ang. förbättrad insyn i enskilda företags ekonomiska förhållanden. [8]
Betänkande med förslag till lag om registrerade föreningar m. m. [17]
Betänkande med förslag till lag om sjömansskatt m. m. [27]

Statsförfattning. Allmän statsförvaltning.

Kommunalförvaltning.

Kommunallagskommitténs betänkande 2 med förslag till ändrade bestämmelser om ersättning åt innehavare av kommunala förtroendeuppdrag. [24]

Statens och kommunernas finansväsen.

1944 års allmänna skattekommitté. 3. Betänkande ang. beskattning av realisationsvinster, m. m. samt ackumulerade inkomster. [9]

Politi.

Nationalekonomi och socialpolitik.

Betänkande med förslag till indexreglering av folkpensionerna. [7]
Utredning rörande folkpensionärernas bostadsförhållanden och bostadskostnader. [12]
P. M. med synpunkter på det svenska långtidsprogrammet. I anslutning till OEEC:s interimsrapport. [15]
1945 års skogshärbärgesutrednings betänkande. 2. Utredning med förslag till lagstiftning rörande tillfälliga bostäder vid skogs- och flottnings- m. fl. arbeten. [19]

Hälso- och sjukvård.

Betänkande om sinnesslövården. [11]

Allmänt näringsväsen.

Elkraftutredningens redogörelse nr 2:17. Redogörelse för detaljdistributörerna samt deras råkraftkostnader och priser vid distribution av elektrisk kraft. Värmlands län. [10]

Fast egendom. Jordbruk med binäringar.

Norrlandskommitténs principbetänkande. Första delen. Norrländska utvecklingslinjer. [1] Andra delen. Särskilda utredningar. [2] Tredje delen. Utlåtanden och förslag i vissa frågor. [3]

Vattenväsen. Skogsbruk. Bergsbruk.

Lagberedningens utlåtande angående lagstiftning om gräns mot allmänt vattenområde. [23]

Industri.

Handel och sjöfart.

Kvalitetsforskning och konsumentupplysning. [18]

Kommunikationsväsen.

Principer och metoder för kostnadsberäkningar vid statens järnvägar. [5] Bilagor. Produktions- och kostnadsstrukturen vid statens järnvägar. [14]
Svensk hamnbyggnadspolitik. [21]

Bank-, kredit- och penningväsen.

1945 års bankkommitté. Betänkande med förslag om inrättande av en statlig affärsbank. [13]

Försäkringsväsen.

1945 års försäkringsutredning. 1. Principbetänkande rörande försäkringsväsendet. [25] 2. Betänkande med förslag till lag om trafikförsäkring m. m. [26]

Kyrkoväsen. Undervisningsväsen. Andlig odling i övrigt.

Dissenterlagskommittén. Betänkande med förslag till religionsfrihetslag m. m. [20]
Folk- och skolbibliotek. Betänkande och förslag avgivet av folkbibliotekssakkunninga. [28]

Försvarsväsen.

Promemoria över preliminär utredning rörande befälsrekryteringen inom försvaret. [16]
Betänkande rörande gallring av handlingar hos vissa av försvarets myndigheter. [22]

Utrikes ärenden. Internationell rätt.

Gummessons Boktryckeri AB Stockholm 1949